SZÜLŐK KÖNYVTÁRA

Ötödikbe jár a gyermekem

MAGYAR NŐK ORSZÁGOS TANÁCSA

SZÜLŐK KÖNYVTÁRA

ÖTÖDIKBE JÁR A GYERMEKEM

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1962

A kötet szerkesztő bizottsága a Magyar Nők Országos Tanácsa mellett működő Pedagógiai Bizottság

Szerkesztő:
Dr. MAJZIK LÁSZLÓNÉ

Lektor:
BAKONYI PÁL

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

ELŐSZÓ

E kötettel a Magyar Nők Országos Tanácsa az általános iskola ötödik osztályába járó gyermekek szülőinek szeretne segítséget nyújtani nevelőmunkájukban.

A Szülők Könyvtárának ez a kötete megrajzolja — a pedagógusok sokévi tapasztalata alapján —, hogy általában milyenek az V. osztályos tanulók, hogyan gondolkodnak, viselkednek, melyek legjellemzőbb hibáik, erényeik.

Megismerteti a szülőkkel, hogy mire nevelődnek a tanulók a különböző tanórákon, miről hallanak, miről vitatkoznak az osztályfőnöki órákon, hogyan válnak okosabbá, ügyesebbé, jobbá ötödik osztályos tanulmányaik folyamán.

A Magyar Nők Országos Tanácsa e kiadványával szeretne hozzájárulni ahhoz, hogy a szülők több hozzáértéssel, jobban neveljék gyermekeiket, hogy minél több családban bizonyosodjék be: sokat tehet, nagyon eredményes lehet a nevelés, ha a szülők az iskolával egyetértve, a nevelőkkel összefogva nevelik gyermekeiket.

Dr. Majzik Lászlóné:

BEVEZETŐ

Nagy változást jelent a gyermek életében, amikor ötödik osztályba lép. Nemcsak arról van szó, hogy egy uj, magasabb osztályban folytatja tanulmányait, hanem arról is, hogy az alsó tagozatból a felső tagozatba kerül, megváltozott osztályközösségben tanul tovább, egy tanító helyett több tanár tanitja a tantárgyak egész sorára.

Sok új várja tehát az ötödikes tanulót az iskolában, s bizony nem könnyű a szokatlan körülményekhez alkalmazkodnia. Nézzük sorjában a változás összetevőit.

Az alsó tagozatos: kisfiú, kisleány. *A felső tagozatos már nagy legény, nagyleány.* A negyedikes még a „kicsikhez" tartozik, az alsósok példaképe, órarendje az alsótagozati osztályokkal együtt váltakozik, azok ünnepélyein vesz részt. Az ötödikes már a „nagyokhoz" számít — de ő a legkisebb közöttük. A nagyok megmozdulásain részt vesz ugyan, de bizonytalannak érzi magát közöttük, igyekszik megfigyelni mit csinálnak, megpróbálja ellesni, hogyan cselekszenek. Eddig ő volt a példamutató, most inkább ő az, aki megfigyel, aki utánoz, aki átvesz.

Megváltozik az osztály összetétele is. Az ötödik osztályban, főként vidéken, sok új gyermek jön más iskolákból, és általában többen el is mennek. Az újak más szokásokat hoznak, szokatlan hangot ütnek meg. A régi, több éven át összeszokott, összeforróban levő közösség megbomlik, újra össze kell kovácsolódnia.

Eddig majdnem az összes órát ugyanaz a tanító néni, tanító bácsi tartotta. Jól ismerték minden mozdulatát, szokásait, tanítási módját. Tudták pontosan, hogy mit követel tőlük. *Az ötödikben szaktanárok tanítanak.* Más tanitja a magyart es megint más a növény- és állattant. Eddig a kisleányokat többnyire nők tanították, most férfitanárjaik is vannak.

S a sok tanár közül egyik az osztályfőnök. Ez is új az ötödikesek számára. A gyermekek szerint ő tölti be a tavalyi tanító néni szerepét. Elsősorban őhozzá kell fordulni a kicsi és a nagy, az egyéni és a közösségi problémákkal. De ez nem mindig könnyű, hiszen az osztályfőnök nem tölt olyan sok időt együtt az osztállyal, mint az eddigi tanító néni. Az is előfordul, hogy amikor valami nagyobb kellemetlenség történik — betörik egy ablak, magaviseleti intőt ad a földrajztanárnő az egész osztálynak stb. — az osztályfőnöknek éppen más osztályban van dolga, esetleg már el is ment az iskolából. Ilyenkor bizony elanyátlanodik a csupa „nagyleányból", „nagyfiúból" álló osztály. S mire a magyar- vagy az osztályfőnöki órán újra találkoznak, már sok víz lefolyt a Dunán, nehéz pontosan visszapergetni a történteket.

Az alkalmazkodás a különböző tanárokhoz nehézséget jelent az ötödikes gyermek számára. Másként kell vezetni a füzetet a földrajztanárnőnél és megint másként a növény- és állattan tanáránál. A magyartanárnő megköveteli, hogy az írásbeli házi feladatokat hetenként egyszer írassák alá a szülővel. Az egyik tanár aprólékos utasításokat ad mindenre, a másik nagyobb önállóságot követel. Van aki jól érti a tréfát, s olyan is akad, aki előtt még az osztály tréfamestere is komoly redőkbe szedi mosolygós arcát.

A tantárgyak száma is tekintélyesre, kilencre *emelkedett.* Új tantárgyak az orosz nyelv, a növény- és állattan, s a gyakorlati foglalkozás. A gyermekek ugyan büszkék arra, hogy már egy idegen nyelvet is tanulnak, mégis félnek, hogy nehéz lesz. Más a betűk alakja, más a nyelvtana, mint a magyarnak. Olvasni, írni is meg kell tanulni a cirillbetűkkel, s eleinte nem áll rá sem az alföldi, sem a hegyvidéki gyermeknek a szája, az orosz szavakra.

Érdekesek és szokatlanok az új tárgyak, de mintha *az eddig ismert tantárgyak is megváltoztak volna.* Nehezebbek a szabályok, több fejtörést okoznak a példák. Több tananyagot kell elvégezni egy-egy órán, s kevesebb a tankönyvekben a színes történet, a szemléletes kép. S bizony többet követelnek a tanárok is! A leckéket összefüggően kell elmondani, kevesebbet segítenek a felelőnek, s úgy tűnik, hogy szigorúbban osztályoznak. Még a testnevelésben is nagyon komolyan veszik, hogy hány

méterre kell a kislabdát hajítania, milyen magasra kell a kötélen felmásznia annak, aki ötöst szeretne kapni.

Nem könnyű tehát ötödikesnek lenni, s ezt a szülőnek is tudnia kell. Mert igaz ugyan, hogy „már nagy" a gyermek, de megnőttek vele szemben a követelmények is. Sőt! Tekintélyes mértékben emelkedtek, mert képessé vált azok teljesítésére. Nem várhatjuk azonban az ötödikesektől, hogy egy csapásra alkalmazkodjanak az új követelményekhez. *Az ötödik osztály az új típusú, felsőtagozati munkába való beilleszkedés időszaka.*

Elmondhatjuk, hogy *a gyermekek közel háromnegyed része nehezebbnek találja az ötödik osztályt, mint a negyediket.* Különösen a számtant és a földrajzot tartják nehéznek. Komoly fejtörést okoznak a tavalyinál bonyolultabb szöveges számtanpéldák, s nehezen megy a fejükbe a sok új név a földrajzban. Osztályzatokban is kifejezhetjük, mennyivel nehezebb az V. osztály a IV.-nél: a tanulók többsége egy fél osztályzattal rontja le tanulmányi átlagát. Aki 4,6-del a IV-ben még jelesrendű volt, az V-ben 4,1-del már csak jórendű eredményt ér el.

Az eddig említettek is mutatják, hogy komoly erőfeszítés vár az ötödikesekre, ha jól akarnak tanulni. s jól akarják megállni a helyüket a felső tagozaton. Ehhez nem elég, ha csak azt tudják kifogástalanul, amit meg kell *tanulniuk* a tanító szavából, a könyvből, a füzetből, hanem az is szükséges, hogy elmondhassuk: fogott rajtuk a *nevelés*, tudnak engedelmeskedni, társak között élni, dolgozni és igazat mondani azon a szinten, ahogyan azt az ötödikesektől elvárjuk.

A következőkben azt fogjuk megrajzolni, hogyan vélekedik a jóról és a rosszról, mit ítél el és hogyan viselkedik az átlagos ötödikes gyermek. Az, aki nem töltötte hiába az időt az alsó tagozaton, akin az ötödikben „fogott a nevelés", s aki éppen ezért az átmeneti hullámvölgy után úrrá lett az előtte álló nehézségeken.

Az ötödikbe kerülő gyermek az első megilletődött napok után úgy érzi magát, mint a szabad úszó, aki fickándozhat bármerre, hiszen „a szigorú mester" már nem követi minden mozdulatát. A sok tanár között azt próbálgatja tehát, hogyan lehet, ha csak egy kicsit is, kibújni a fegyelem, a kötelesség alól. A munkafegyelem átmeneti lazulása után azonban rövidesen rájönnek,

hogy a sok tanár között sem vész el a gyermek, a fegyelem, a kötelességteljesítés kötelezettsége.

A tanároknak általában sok panaszuk van arra, hogy *a tanítási órákon a tanulók nem elég fegyelmezettek.* Az ellenőrző könyvek bejegyzései arról tanúskodnak, hogy belekotyognak a tanár magyarázatába, oda nem illő dolgokról kezdenek mesélni tanítás közben. A padban sem tudnak nyugodtan ülni, jobbra-balra forgolódnak, hol előre néznek, hol hátra figyelnek. Állandóan babrálnak, piszkálnak valamit, játszanak a pad alatt. A tízpercben legszívesebben fogócskáznak, szaladgálnak.

Bizony nem könnyen szoknak a koruknál fogva még nagyon játékos, szétszórt figyelmű ötödikesek olyan színvonalú tanulmányi munkára, mint amilyent várnak tőlük. A leggyakoribb panasz ellenük, hogy nincs kitartásuk a munkában. Elismerésre méltó lelkesedéssel fognak ugyan egy-egy új feladathoz, de hamar elkedvetlenednek. Nem egy tanulónak jelent problémát a folyamatos, értelmes, megfelelő ütemű olvasás, s ezért nehezen megy a lecketanulás. Ha egy kicsit bonyolultabb a tankönyv szövege, vagy valamit nem értenek benne, könnyen lemondanak megtanulásáról. Ha nehéznek ítélik a feladott nyelvtani szabályt, jóhiszeműen, könnyedén kitérnek előle: elmondják helyette azt az egyszerűbbet, ismertebbet, amelyet már a IV. osztályban megtanultak. Amikor pedig szüleik nincsenek otthon a lecketanulás idején, akkor felügyelet híján könnyen marad el a leckekészítés.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ennek így is kell történnie. *Ha a család megteremti* otthon *a tanuláshoz szükséges nyugodt légkört,* ha a gyermek tudja, hogy a szülő komolyan veszi a tanulást, a megnövekedett feladatok maradéktalan teljesítését, akkor *minden jobban megy,* hiszen az ötödikes gyermek telve van jóindulattal, igyekezettel. Ha a szülő megfelelő helyet biztosít a tanulásra, akkor könnyebben, nyugodtabban megy a munka. Ha valaki szemmel tartja a gyermeket a leckekészítés idején, akkor nem játssza el a tanulásra szánt időt. Ha a szülő szükség szerint — kinél gyakrabban, kinél ritkábban, az új tantárgyakból sűrűbben, mint az ismertekből — ellenőrzi az otthoni tanulmányi munkát, akkor a tanuló megszokja, hogy lelkiismeretesen foglalkozzék a leckékkel, odafigyel, amikor feladják, és nem készít mást, mint amit feladtak. Összerakja este

a táskáját, s nem felejti otthon térképét, vonalzóját, körzőjét. Gondosabb szülő — pontosabban dolgozó gyermek. a kettő összefügg.

Az ötödikes tanulók jól érzik magukat társaik között. Általában barátságosak egymással, bár nemegyszer hangzik el durva szó is közöttük. De aki kimondja, az sem szánja sértésnek, s akinek mondták, sem veszi a szívére. S oly sok minden hozza őket közel egymáshoz. Elég az, ha egy utcában, vagy éppen egy házban laknak, s máris pajtásság szálai szövődnek közöttük. Legszorosabban a játék kapcsolja össze őket. Játszani oly jólesik ebben a korban, s a játékhoz pajtás kell! A harcos játékokhoz hadsereg, a futballhoz csapat, a társasjátékhoz ellenfél, s a szalvétagyűjtéshez cserepartner. Nem számít az, hogy a pajtás egészen elütő családi körülmények között él, csak az a fontos, hogy jól tudjon játszani, ne verekedjék, ne legyen önző, olyan, aki mindig maga akar nyerni az asztali fociban.

Pajtásukat a gyermekek főként az osztályból választják. A gyengébb előmenetelűek szívesen barátkoznak a jó tanulókkal, ezek többet tudnak segíteni, ha baj van. A jó pajtásság nemigen jelent többet az együttjátszásnál, az osztály eseményeinek, a közösen látott filmeknek, a papírgyűjtés állásának megbeszélésénél, a viccek előadásánál. Ha az osztály koedukált, a fiúk és leányok egymással nemigen barátkoznak. A leányok tartanak a verekedős, gyakran durva fiúktól, a fiúk legnagyobb része pedig nem törődik a leányokkal.

A pajtási kapcsolat azonban nem sokáig tart. Hiába keresték a fiúk a hangadó, erős fiúk társaságát, válogattak a leányok a segítőkész, jószívű leányok közül — mégsem tartós a pajtásság. Rontja az ötödikesek csúnya hibája, a csúfolódás is. Nemegyszer szinte élvezik, hogy válogatott csúfneveket találnak ki egymásra. Nem nézik, hogy kit csúfolnak, és miért. Csúfolják a fiúk a leányokat csak azért, mert leányok; a kövéret vagy betegesen soványat, tekintet nélkül arra, hogy az nem tehet róla; és céltáblájuk a szüleitől elhanyagolt, ápolatlan, gondozatlan tanuló is.

A szülők nem minden esetben értik meg gyermekük pajtásválasztását. Annak örülnének, ha a legjobb tanulókkal, a legkifogástalanabb viselkedésű gyermekekkel barátkozna. Kifogásolják, hogy ha együtt vannak, folyton „csak játszanak", ahe-

lyett, hogy tanulnának is együtt. Nem gondolnak arra, hogy ebben az életkorban gyermeküknek még elsősorban játszópajtásra van szüksége. Együtt tanulni nemigen képesek. Meg tudják ugyan mondani egymásnak a leckét, vissza tudják idézni pajtásuk emlékezetébe a házi feladathoz adott tanári utasítást, szívesen odaadják társuknak a már megoldott számtanpéldát vagy orosz fordítást, de együtt tanulni, egymáson okosan segíteni csak a legjobbak képesek. Amiatt sem kell aggódniuk a szülőknek, hogy a gyermek váltogatja „barátait". Nem barátságról van ugyanis még ebben a korban szó, hanem pajtásságról, amely még kevéssé tartós, viszonylag nem nagyon tartalmas, esetleges, alkalomszerű kapcsolat. De azért a szülőnek ezek alakulását is figyelemmel kell kísérnie. Ebben az életkorban különösen érvényes ugyanis az, hogy a gyermekek a rosszat könnyebben veszik át egymástól, mint a jót. A szülői feladat ez: figyelni a választott pajtást, s ha szükséges, akkor irányítani, nevelni őt is.

A gyermek iskolán kívüli idejének tekintélyes részét betöltik az úttörőfoglalkozások. A pajtások örömmel járnak az őrsi gyűlésekre, mert ott sok érdekeset tanulnak, s amellett játszanak is. Izgalmas számukra a nyomolvasó mozgalomban való részvétel. Szívesen gyűjtik a harcos múltra, a Tanácsköztársaság hőseire, a kommunista veteránok tetteire vonatkozó adatokat. Nagy leleményességgel kutatják fel és szedik össze az úttörők kiállítására szükséges anyagot, s lelkesen rendezgetik át azt újra és újra. A kirándulások különösen nagy örömet okoznak nekik. Jó a társak közt, egyenruhában, énekszóval menetelni, nagy hegyeket megmászni, az erdők titkát ellesni.

Fontos tehát a gyermekek fejlődése számára az úttörőszervezet. Gyermekközösségben tanulnak meg sok hasznos dolgot, élnek át számos vidám órát, s eközben megtanulnak közösen tervezgetni, egymáshoz alkalmazkodni, parancsot teljesíteni, kisebb felelősséget vállalni. Ha azonban nem érzik, hogy a szülőnek is fontos az úttörőfoglalkozás, könnyebben veszik ők is. Nem egy ötödikes próbaidős úttörő morzsolódott le pusztán azért, mert sorozatosan elfelejtette, vagy „nem ért rá" elmenni az őrsi gyűlésekre. Olyan is akadt szép számmal, aki azért szakadt el úttörőpajtásaitól, vált meg az úttörőélet ezernyi örömétől, mert szü-

lei túlzottan féltették, s nem engedték el a kirándulásra, nyomolvasásra, akadályversenyre.

Az ötödikes gyermekek segítenek otthon a házi munkában is. Bevásárolni — akárcsak eddig — nagyon szeretnek. Vonzza őket, hogy el lehet menni hazulról, útközben lehet egy-egy baráttal, barátnővel találkozni, elbeszélgetni, s az utcán, üzletekben is mindig látni valami érdekeset. Érthető, hogy néha elfelejtkeznek a múló időről is, s csak jó sokára térnek haza, de amit rájuk bíztak, azt azért már jól elvégzik.

A ház körül is szívesen segédkeznek, ha olyan feladatot kapnak, amely egy kicsit a játékra emlékeztet. Jó például virágot öntözni, az öblítésnél segédkezni, mert pancsolni is lehet közben. Nem rossz az árokparton füvet szedni a nyuszinak, s versengeni, ki tud gyorsabban, többet szedni. A fiúkat nem kell noszogatni, hogy ők is vegyék ki részüket a házi munkából, ha édesapjuk arra jó példát mutat. Ha azonban huzamos ideig kell ugyanazt a munkát végezni, vagy ha nem sikerül valami, akkor hamar elkedvetlenednek, megunják a dolgot és abba is hagyják.

Ha a szülők, felnőtt családtagok *fokozatosan és következetesen megkövetelik* a leányoktól, fiúktól egyaránt, *hogy erejükhöz, idejükhöz és érdeklődésükhöz mérten segítsenek otthon,* s ezzel könnyítsék meg szüleik életét, *akkor jól megy a házi munka.* De egykönnyen elmarad, ha a gyermekek azt látják, hogy más — esetleg a nagymama, vagy maga az édesanya, akiknek szíve megesik rajtuk, vagy nem tudják elnézni apró ügyetlenségeiket — elvégzi helyettük a dolgot.

Szabad idejükben az ötödikesek nagyon szívesen játszanak. Ebben az életkorban ez nagyon indokolt. Legkedvesebbek számukra a sok mozgással járó játékok, az ipics-apacs, a fogó, s ha van labda, a fogyasztó, kiszorító. Ha erre a gyermeknek sok különórája, túl sok házi munkája, vagy ellenkezőleg: napirendjének szervezetlensége, a tanulmányi munka indokolatlan elhúzása miatt nem jut elég ideje, akkor ez arra vezet, hogy az iskolában az órák alatt vagy az otthoni tanulás idején játszik.

A tanulás után már többet és szívesebben olvasnak, mint eddig. Különösen azok, akik az alsó tagozaton eljutottak a folyékony, gyors olvasás fokára. Ha megnézzük kedvelt könyveiket, azt találjuk, hogy azoknak mintegy a fele meséskönyv. Még a képes meséskönyveknek is akad nézegetője, s vannak, akik még

mindig szinte kizárólag meséket olvasnak. Ezek mellett azonban megjelennek az ifjúsági könyvek olvasói is. Közel áll szívükhöz Molnár: Pál utcai fiúk c. regényének Nemecsekje, megragadja őket egyaránt Katajev: Távolban egy fehér vitorla és Móricz: Légy jó mindhalálig c. regénye.

A fiúk és leányok ízlése fokozatosan kettéválik. A fiúk a harcos, kalandos regényeket, az expedíciós történeteket, a felfedezők viszontagságainak leírását kedvelik, s többen rájönnek Verne Gyula írásainak ízére is Ezeknek kedvelt olvasmánya az Észak dél ellen, a Rejtelmes sziget, a Grant kapitány gyermekei, s az indiánregények közül a Vadölő. A leányok főként a leányregényeket, vagy egyéb leányoknak írott könyveket kedvelik. Tetszik nekik Thury Zsuzsa: A francia kislány c. könyve. Sokat forgatják Zsófi könyvét, nemcsak a sok szep kép miatt, hanem azokért a hasznos tanácsokért is, amelyekkel a leányok életének számos területén, az emberek közötti viselkedés útvesztőiben eligazítja őket.

Az olvasási kedv lassan jön meg a gyermeknél, megérdemli azonban a szülő támogatását: az ajándékkönyvek gondos kiválasztását, a gyermek könyvszeretetének ápolását, az olvasottak közös megbeszélését. Az ötödikes még a jó, neki való. őt előbbre lendítő könyvek iránt érdeklődik. A ponyva szele még nem érintette meg. De a kedvező fejlődés útját nagy gonddal, állandóan egyengetni kell.

A gyermekek szabad idejükben társadalmi munkát is végeznek. Gyűjtőszenvedélyük, versengési kedvük, s a haszon, amit a gyűjtéssel szereznek, ösztönzi őket a papír, a vas, a gesztenye és a hulladék gyűjtésére. Leleményesen kutatják fel az összegyűjthető anyagot, utánozhatatlan lázzal és kedvességgel beszélik rá a felnőtteket, hogy keressék össze és adják át nekik azt, amit éppen gyűjtenek. Megszerzik a kocsit, amelyen elviszik az ócskavasat, felmásznak a gesztenyefára, vagy hosszú botokkal toldják meg karjukat, hogy több legyen a zsákmány, sikerüljön leverni még a fa tetején megbújó gesztenyéket is. Nagy gonddal órködnek azon, hogy a mérleg minél pontosabban mutassa meg, hogy milyen sokat gyűjtöttek össze, s féltve őrzik a papírt, amely igazolja majd, hogy ők, az ötödik csések többet gyűjtöttek, mint a két másik osztály együttvéve. S bár a gyűjtés előtt megbeszélték, hogy a vasgyűjtés az országnak miért fontos, milyen

jelentős haszna van, amíg gyűjtenek, csak egyre gondolnak: ki mennyit gyűjtött, ki, melyik osztály lesz a győztes.

A szülők, a többi felnőttel együtt jóindulatú mosolygással nézik a nagy buzgalmat. Tudják, hogy fontos, amit a gyermekek csinálnak, hogy jó ügyet szolgálnak. Néhányan ugyan féltik a gyermekeket a hulladékgyűjtés porától, piszkától, a ruhák épségét a kiálló, éles szélű vasdaraboktól, s szívesen visszatartanák őket. Mások viszont szintén lázba jönnek, s nagyon helytelenül, maguk ragadnak meg minden lehető és lehetetlen alkalmat arra, hogy a „gyermeknek" gyűjtsenek, s ezúton is növeljék a versenyben való részvétel esélyeit. Mindkét típusba tartozó szülőnek arra kell gondolnia, hogy hasznos a gyermeknek, ha közösen dolgozik, minél jobb eredményre törekszik, s közben megtanul vigyázni magára és a ruhájára, és ami a legfontosabb: előiskoláját járja a közösségért végzett munkának.

Természetesen az ötödikeseket nemcsak az iskola és az otthon esemenyei foglalkoztatják. Már *érdeklik őket* a nagy család, *az ország eseményei* is. Nemcsak észreveszik, hogy ahol tavaly üres telek volt, ott ma modern bérház emelkedik az égnek, hanem meg is figyelik az építőmunkát. Ahol a nagy földkotrók, exkavátorok, földgyaluk megjelennek, ott feltűnnek az ötödikesek is. Nézik, hogyan dolgoznak a gépek, dicsérik teljesítményeiket, magyarázzák egymásnak szerkezetüket.

Ébredezik bennük a nemzeti büszkeség is. Büszkék a magyar paprikára, borra, a magyar árura, külföldi kiállításokon elért sikereinkre. Tudják, hogy melyik külföldi állam vett vasúti kocsikat tőlünk, s melyikbe küldtünk magyar szakmunkásokat építőmunkára. Érdeklődésüknek megfelelően nagyon büszkék a magyar sportra, külföldi sportsikereinkre is. Buzgón készülnek nemzeti ünnepeinkre. Szívesen vesznek részt a dekorálásban, lelkesen cipelik a szükséges székeket, tetszenek nekik a felvonulások, ünnepélyes üdvözlések, mindaz, amit látni lehet.

Azonban a népünk közös dolgai iránti érdeklődés is csak akkor növekszik a gyermekben, ha a szülő is támogatja annak kibontakozását. Mesél a munkahelyén történtekről, elmegy gyermekével együtt megnézni az új épületeket, s ő maga is tud lelkesedni egy-egy hazai eredményünk hallatára. Mert ne feledjük: amikor nevelünk, a gyermeket nemcsak mint egyént, nemcsak

mint a család egy tagját kell néznünk, hanem az építőmunka jövendő részt vevőjét is meg kell látnunk benne.

Ez azért is fontos az ötödikes gyermeknél, mert *az ebben az életkorban még nagyon hallgat a szülői szóra.* Számára a szülő nagy tekintély: bízik szavában és ítéletében. Elhiszi, elfogadja és továbbadja édesapja, anyja véleményét. Igyekszik kedvére tenni, fontos neki, hogy szülője hogyan vélekedik róla. Féltőn ügyeljen a szülő erre a tekintélyre, s a példára, amelyet ad ötödikes gyermekének. Ma még könnyű tekintélyét megtartania, mert gyermeke még nem teszi kritika tárgyává. De holnap, mire hatodikos, hetedikes lesz, ez is eljön. Addig azonban elsősorban a szülő példája az, ami nagyon erősen formálja jellemét.

Dr. Vidor Pálné:

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

Sok szülőnek a legtöbb tanulási emléke a magyar nyelv és irodalom tanulásához fűződik. Azok is tanultak magyar verset, magyar olvasmányt meg magyar nyelvtant is, akik csak négy elemi osztályt végezhettek. Ki ne emlékeznék néhány Petőfi versre, egy-egy tanmesére, és arra, hogy sok szó esett hajdanán alanyról, állítmányról? S akiknek az a szerencse jutott, hogy magasabb iskolába kerülhettek, azok szinte diákéveik édességét, színét élvezik újra, ha szívükre-nyelvükre tolul egy Petőfi-vers jól ismert, azóta oly gyakran idézett sora.

Ha statisztikát készítenénk, illetve felmérést végeznénk azt illetőleg, hogy milyen tananyag bukkan fel legtöbbet egy-egy polgárit, gimnáziumot végzett felnőttben, azt hiszem, a győztes valamelyik Toldi-részlet, avagy Petőfi-vers (Nemzeti dal, Anyám tyúkja, István öcsémhez stb.) lenne. Nem tantárgyi elfogultság azt állítani, hogy szívükhöz legközelebb álló tananyag a magyar volt és marad.

És mégis, miért van az, hogy a legtöbb kérdés, aggodalom, kétely éppen a magyar tanulásával kapcsolatban merül fel a szülőben, ha összehasonlítja a maga és gyermeke tanulását, a tanulásra kijelölt műveket és azok értelmezését.

Ha azt állítja valaki: „De másképpen tanítják ma a gyermekeket, mint annakelőtte!" — annak, a magyar tanulását illetően, igaza is van, meg nem is. Miben van igaza ennek a megállapításnak? Hogyan lehetne összefoglalni azt a lényeges és alapvető különbséget, ami a magyar irodalmi anyag, s annak tanítása és a 20—30 év előtti magyarórák szelleme között van?

Ma úgy igyekszünk nagy nemzeti költőink, íróink szellemét, arculatát gyermekeink számára bemutatni, értelmezni, hogy azok teljes emberi, költői, nemzeti nagysága műveikből kibontakozzék.

És azelőtt? Bizony, nem minden régi magyar olvasókönyvből, irodalomtörténetből, nem mindenfajta magyar tanításból hallhattuk volna ki a fentiekben összefoglalt célkitűzést. Ismeretes dolog, hogy az elmúlt rendszer például Petőfi verseinek tankönyvi válogatásában semmiképpen sem törekedett a költő arculatának olyan teljességére, ami őt mint forradalmárt is a tanulók elé állította volna.

Azzal, hogy nagy költőinket, íróinkat nem a maguk teljes eszmei világában ábrázolták, illetve idézgették, valóságos eszmei hamisítást követtek el. Amiképpen hamisítással lehetett csak Petőfi forradalmár tüzét, hevét, családias hangú alázatra hamvasztani, akképpen hazugsággal vált csak lehetővé Arany öntudatos, 48-as lelkesedésének bánatos, lemondó megalkuvássá torzítása.

A kétféle irodalomtanításban tehát nem annyira a bemutatott szerzők személyében van a különbség (noha ilyen jelenséggel is találkozunk: jelentéktelen, de soviniszta hangú költők is helyet kaptak a 20-as, 30-as évek tankönyveiben), mint nagyjaink műveinek torzító vagy hűséges valogatásában, értelmezésében.

A 10 éves gyermek szellemi fejlődésében *az ötödik osztály irodalmi anyaga igen sokrétű feladatot vállal és teljesít.* Még mielőtt nagy irodalmi alkotások élvezetére, megismerésére nevelné a tanulót, olyan tanításokat, nyelvi fordulatokat mutat be a tankönyv, amelyek egyrészt *az élet gyakorlati kérdéseit magyarázzák*, másrészt *a magyar nép mindennapi dolgokról való gondolkodásmódját tükrözik.* Ezt a célt szolgálják a tankönyv elején található *közmondások, találós kérdések.*

A tankönyvben helyet foglaló közmondások és találós kérdések — noha könnyed, szorakoztató formájukban tetszetősek is — nem művészi értékük révén kerülnek be az irodalmi olvasmányok sorába, hanem *gyakorlati és erkölcsi mondanivalóik által válnak hasznára a gyermekeknek.*

Vajon minden széles körben elterjedt közmondás, vagy közmondásszerű ismert mondás vitathatatlan igazságot tartalmaz-e? Nem! Vannak olyan közmondásszerű megállapítások is, amelyek csak bizonyos körülmények között, bizonyos viszonylatokban állják meg a helyüket, azaz csak időleges, részigazságot tartalmaznak. Némelyik közmondást sokféleképpen lehet értelmezni: olyan megállapítást is alá lehet támasztani vele — egy

kis okoskodással, szövegmódosítással —, amely semmiképpen nem mondható ki általános igazságként. Ismeretes például az a latinból elterjedt mondás, hogy „Ép testben ép lélek". Ennek a megállapításnak az eredeti szövege így hangzik: „Kívánatos, hogy az ep testben a lélek is ép legyen". Tehát nem feltétlen igazság az, hogy ép testben okvetlenül ép a lélek is, vagy éppenséggel, hogy csak az ép testben lehet ép lélek.

Vegyük példának azt a másik, közmondásnak megismert megállapítást, hogy „Hallgatni arany". Vajon minden körülmények között érvényes ez a megállapítás, hasznos tanács? Éppenséggel, ha iskolás gyermekekre, tanulókra gondolunk, könnyen elképzelhető olyan helyzet, amelyben a hallgatás nem helyes, és nem is hasznos. Hallgatni csak bizonyos körülmények között és bizonyos viszonylatban „arany". Akkor, ha az adott helyzetben elképzelhető beszéd csak káros lehet. Általában mi nem megalkuvó hallgatásra, hanem nyílt beszédre neveljük a gyermekeket. *A közmondások tehát nem feltétlen, minden körülmények között érvényes igazságot fejeznek ki.* Láttuk, hogy az egyik közmondás mai formájában csonka, csak részigazságot tartalmaz, a másik pedig csak viszonylagosan értelmezhető.

Az V. osztályos magyar könyv olyan közmondásokat tartalmaz, amelyek a mi embereszményünk számára feltétlenül érvényes életigazságok, erkölcsi tanítások.

A sok-sok magyar népi mondás, közmondás közül válogatott is a tankönyv-szerző. Ha a szülő megnézi a könyvet, akkor tapasztalni fogja, hogy olyan megállapításokat igyekezett a tanulók elé tárni, amelyek a munka szeretetére, a szabadság megbecsülésére, a szolgaság gyűlöletére, a közösség erejének felismerésére, a tudás értékelésére nevelnek.

A közmondások mindezeket a tanításokat ízes, magyaros, ismerős, népies formában tartalmazzák. Általában az egész könyv úgy igyekszik a maga mondanivalóját, tanításait előadni, hogy azokon a szép magyar nyelv zamata érződjék, s azokból ezt a szep magyarságot őrző nép szeretete tükröződjék.

A találós kérdések elsődlegesen *a tanulók szórakoztatását, mulattatását szolgálják.* Tartalmukban és nyelvi formájukban ezek is *a magyar nép leleményességét, humorát érzékeltetik, és* mint ilyenek, szintén *népünk szeretetére nevelnek.* Ezekkel az anyagrészekkel kapcsolatban a tanár néha házi feladatot is ad

a tanulóknak. Rendszerint közmondás vagy találós kérdés gyűjtése szokott lenni az a feladat, amely ilyenkor az V.-es gyermekre hárul. Az ilyenfajta munkában segíthetnek a szülők, vagy a család többi tagjai is. Az anyaggal kapcsolatos tudnivaló csupán az, hogy olyan közmondások összeválogatására ösztökéljék a gyermekeket, amelyeknek mondanivalója feleljen meg a tankönyv szellemének. Például: nem kifogástalan tartalmú közmondás: „Kutyából nem lesz szalonna", mert esetleg úgy lehetne értelmezni, hogy a rossz gyermek, vagy a rossz útra tévedt ember soha nem változhat meg. Szaknyelven szólva: pedagógiai pesszimizmust áraszt ez a mondat, bár az életben nemegyszer úgy tűnik, mintha javíthatatlan emberrel volna dolgunk.

Vigyázzunk tehát a segítéssel: hasznosan segítsük a tanulót az ilyenfajta munkában is. Fontos, hogy a szülő hozzáértéssel vegyen részt az adott feladat elvégzésében, mert az ilyen együttes házi munka során maga is rávilágíthat a soron levő tananyag lényegére. Ha ugyanis eddig — az iskolai munka folyamán — még nem vette észre világosan a gyermek, hogy a könyvben levő közmondások egységes szelleműek, most az együttes válogatás során rávilágíthat a szülő is arra, hogy ez vagy az a közmondás miért kívánatosabb a tanuló gyűjtesébe, mint a másik.

Csakis az *olyan szülői segítés* lehet *eredményes, amely* a tananyag, illetve *a tankönyv szellemében elmélyedve, a tanulóval* való *teljes szellemi közösségben* jön létre.

A tankönyv következő egysége a népmesék anyagából közli négy különböző nép, illetve nemzetiség meséjét. Ezek az olvasmányok elsősorban *a tanuló képzeletvilágának kibontakozását, gyönyörködtetését szolgálják.* Ezen túlmenően — mint minden irodalmi olvasmány — tanítanak, nevelnek. Az igazság diadaláról, a gonoszság bukásáról mesélnek. Az, hogy a tankönyv ilyen nagy helyet juttat a nép költői termésének, a nép hőseiről szóló történeteknek — csakúgy, mint a közmondások, találós mesék — az egyszerű nép iránti érdeklődést, szeretetet kívánja felkelteni a városi vagy falusi 11 éves gyermekben. A tankönyv magyarázatai sok mindenre rávilágítanak. Az egyes mesék után álló rövid tájékoztató sorok világosan feltárják a tankönyv, illetve a tananyag idevágó célkitűzéseit: a nép szeretetére, különböző népek egymás közötti testvériességére, tehát

a hazaszeretetre kell hogy tanítsák gyermekeinket ezek a csodás történetek.

Van egy olyan kérdés, amelyet a könyv csak egy-két szóval érint, s amely mégis — úgy érzem — néha foglalkoztatja a gyermekek szellemi fejlődésével törődő szülőket. Ez a mesék csodáinak kérdése. Sok szó esik a gyermeknevelésben, a világnézet kialakításával kapcsolatos vitákban a csodákról. *Vannak-e csodák, s ha nincsenek, miért beszélünk róluk, sőt: miért tanítjuk azokat gyermekeinknek? Ez a kérdés* — többek között — *a mesékkel összefüggésben* is *tisztázásra vár.*

Csodák nincsenek! Sem ma, a tudomány és a technika világában, sem régen, a történelmi, vagy éppenséggel mondákba vesző múlt világában sem voltak sohasem. A józan, iskolázott, magát művelő ember tudja, hogy nincsenek csodák, mégis élénk képzelete, játékösztöne és esztétikai érzéke — ha úgy tetszik: szórakozni vágyása — a valóság elemeiből valószínűtlen képeket állít össze. Már az egészen kicsiny, 5—6 éves gyermek csaknem csalhatatlan biztonsággal kell hogy érezze a számára előadott, szórakoztatására szánt történetből, meséből, mi az, ami a valóságban lehetséges, és mi az, ami valószínűtlen dolog, mese csupán. A szülőnek — a sok között — az is feladata, hogy közvetett eszközökkel (hangsúlyozás, apró magyarázatok betoldása) különbségtételre szoktassa a gyermeket: mi a valószínű és mi a valószínűtlen esemény, jelenség? A 11 éves fiú vagy leány már sok mesét hallott vagy olvasott, és így a mesék értelmezésében bizonyos gyakorlatra tett szert. A „csodáknak" és a reális elemeknek a felismerése, elválasztása egyáltalán nem árt a gyermek meseváró illúziójának, örömének. Amiképpen az ünnepélyek költői hangulata akkor is elkíséri a gyermeket, amikor már régen tudja, hogy az ünnep csodavilága (Télapó, nyuszi) mögött a szülők kézzelfogható jósága, gyermekeik iránti szeretete lappang, akként hallgatja a csodákról szóló meséket. Tudja, hogy más a valóság és más a mese, és mégis együttérez a mese hősével, átéli sorsát. Vele szomorkodik bánatában, és együtt örül csodás megmenekülésének: azt *játssza, mintha hinné a csodákat.* Vajon nem ilyen szórakozásvágyból fakad-e minden olyan hagyományos vagy egyéni, alkalmi játék, amely azzal a felkiáltással kezdődik, hogy „Tegyünk úgy, mintha volna!" S a játék, illetve a mese édességét nem csökkenti az a biztos tudat,

hogy nem az a valóság, amit a játékban tesznek, illetve a mesében hallanak, olvasnak. Ezért nem csökkenti a mesék gyönyörködtető hatását a félreérthetetlen bizonyosság, hogy boszorkányok, sárkányok, tündérek nem léteznek, s hogy az elvarázsolástól nem kell félnünk a valóságos életben. Nem kell féliük a szülőknek sem attól, hogy gyermekeik szellemi fejlődésében gátat vet a mesék csodás világának élvezete.

Mit kell tudniuk a szülőknek a mesék iskolai és házi feldolgozásáról?

A tankönyv világosan rámutat a mesék szerkezeti felépítettségére. A hármas tagolás nemcsak a mesék, hanem nagy általánosságban minden írásmű jellegzetes sajátossága. *Az iskolában* rendszerint *elkészítik* a tanulók — *a tanár vezetésével* — az egyes mesék tagolását, azaz *a vázlatot.* Ezeket a vázlatokat a házi füzetbe írják be a gyermekek. A leírt vázlatok szolgálnak alapul arra, hogyan kell a tanulóknak egy-egy meséről beszámolniuk. Félreértés ne essék: a tanulóknak nem pontosan, szó szerint úgy kell a meséről felelniük, ahogyan az a füzetben leírt, iskolában megszerkesztett vázlatban olvasható. *A vázlat csak támaszul szolgál az egész felelet megfogalmazásához.* A leírt vázlatpontokat a tanuló által megfogalmazott mondatokkal kell összekötni. s mint kerek, összefüggő egészet kell a feleletben előadni. Ez sok tanulónak komoly feladatot jelent. Az egyik nehézség onnan adódik, hogy a gyermekek nem tudják a mese lényeges cselekmény-mozzanatait elkülöníteni a lényegtelenektől. Ezen a problémán segíti át a tanulót a pontokba szedett vázlat. A másik nehézség az összekötő mondatok szabatos és választékos megfogalmazásában, s ami ezzel rokonteljesítmény, a gördülékeny előadásmodorban van. Leghelyesebb, ha úgy készül a tanuló az ilyen olvasmánybeszámolóra, hogy a vázlat-pontok kiegészítéséül megfogalmazott mondatokat többször elmondja hangosan, esetleg a fontosabbakat le is írja magának.

A hangos tanulás nem mindenkinél és *nem feltétlenül követelendő meg.* Általában azonban nagyobb biztonságot ad a gyermeknek már maga az a tudat is, hogy a leckék valakinek (ha másnak nem, önmagának) elmondta.

A tankönyv következő anyagrésze ismert meseírók általánosan ismert meséit tartalmazza. A tankönyv menete világosan rámutat arra, hogy egyes meseíróink milyen szívesen merítet-

tek a népköltészet forrásaiból, s milyen nagyra becsülték a mese történeti hagyományait. Ebben az anyagrészben — csakúgy, mint az előzőben — a könyv szemelvényanyaga figyelmezteti a tanulót, hogy a mesetémák nem az egyes szerzők, mégcsak nem is az egyes népek szellemi tulajdonát képezik, hanem *egy-egy mese cselekménye a népek közkincse,* s legfeljebb azok feldolgozásának módja mutat egyéni vagy népi-nemzeti sajátosságokat.

A népmesék és a műköltészeti alkotások között átmenetet képeznek azok az általánosan ismert mesedarabok, amelyeket az egyes szerzők — saját hallomás után — az ország különböző tájairól gyűjtöttek és leírtak.

Egy ilyen közismert népmesét kétféle formai feldolgozásban is bemutat könyvünk. „A vadgalamb és a szarka" című mese — Arany László nagykőrösi gyűjteséből — prózában mondja el ugyanazt a történetet, amit „A szarka és a gilice" címen Gyulai Pál versben ad elő. A két olvasmány közlésének fő célja: a vers és próza közötti különbség megfigyeltetése.

A rendszeresen olvasó tanuló sok ismerős mesét talál könyvében. Érdekes megfigyelni, hogy ez mitsem von le a gyermek érdeklődéséből. Sőt: külön vonzó feladat annak megállapítása, hogy az egyes itt-ott olvasott, hasonló tárgyú mesék mennyiben térnek el egymástól. Kedves és szórakoztató foglalkozás a 11 éves gyermek számára a mesék ilyen értelemben vett gyűjtése.

A könyv meséi rendszerint kétféle világban játszódnak: az egyszerű emberek ismerős tájain és távoli vidékek királyi pompájában. A két világ néha érintkezik egymással, ebből adódnak a legszebb, legcsodásabb, leghumorosabb helyzetek, történetek. Noha a kiválasztott népmesék és műköltészeti alkotások is demokratikus jellegűek, mégsem állíthatjuk egyértelműen azt, hogy a mesebeli királyok valamennyien álnok teremtmények, s az együgyű parasztok mindannyian makulátlanok. Van a mesehősök között sok derék királyfi, sőt van haszontalan parasztfiú is. Egy azonban biztos: ha egymással szemben áll egy kisemmizett, jogfosztott szegény ember és egy hatalmas király, kettejük összeütközéséből a szegény ember kerül ki erkölcsileg-anyagilag győztesen.

Érdekes, hogy bár a felnőtt azt hinné, hogy 11 éves gyermekeink számára ismeretlen fogalom a király, ez még sincs így.

Soha sem kell bővebben magyarázni a szót, mind a mai napig sok ismeretük van a gyermekeknek a királyról. Legfeljebb az a változás történt a régi szemlélethez képest, hogy *a király* nem az őket körülvevő valóságos társadalom tartozéka, hanem *a mesék csodavilágának alakja*, akit éppúgy ebben a valóság elemeiből összetett tartományban képzel el a gyermek, mint pl. a tündért, a boszorkányt vagy az angyalt. Így ugyanaz a kérdés, ami a csodákkal kapcsolatban felmerül, itt is időszerű: nem veszélyezteti-e a gyermekek világképét a királyok, esetleg a jó királyok szerepeltetése? A válasz ugyanúgy nemleges, azaz megnyugtató, mint a csodák esetében.

A sokféle tárgyú és eredetű *mese között jelentős helyet foglalnak el az ún. állatmesék.* A világirodalom szélesen kiteljesedett meseformája, műfaja ez. A hagyományos állatmesékben a különböző állatok egyes embertípusokat képviselnek, és ennek megfelelően embermódra beszélnek, cselekszenek. Ezekkel a mesékkel kapcsolatban is felmerülhet egy alapvető kérdés: hogyan fogadják a 11 éves gyermekek a beszélő, gondolkodó, okoskodó állatot? A válasz olyan természetű, mint a csodák esetében: tudják, hogy hogyan kell értelmezni az állatokról elmondott történeteket. Tudják, hogy *ezek az állatok sem* a valóság, *a természet világából léptek a könyv lapjaira, hanem csak átvitt értelemben tekinthetők állatoknak.* A tankönyv azon is igyekszik, hogy érzékeltesse a tanulóval ezeknek az állatmeséknek a nemzetköziségét, általános emberi mondanivalóját: görög, latin, francia, orosz és magyar író egyaránt szívesen alkalmazta ezt a meseformát.

A tankönyv következő és egyben *legjelentősebb anyaga Petőfiről szól, és tőle közöl műveket.* Petőfi az a hatalmas egyéniség, akinek lángesze, forradalmi tüze, emberiességének melege nemcsak azokat az órákat, időszakokat tüzesíti át, amikor az iskolában a soron levő anyag időszerűvé teszi azt, hanem minden korosztály iskolai és iskolán kívüli magatartását kell hogy irányítsa, felnövő új nemzedékünk eszmeiségét kell hogy bevilágítsa, áthassa.

Az V. osztályos gyermek *Petőfit mint családjának gyengéd fiát, mint jó testvért és melegszívű gyermeket közeliti meg.* Rövid életrajzi ismertetés után az István öcsémhez c. verset találja könyvében. A vers szorosan illeszkedik be a költő életéről tanult

tudnivalók közé, és tartalmával, formájával az V.-es anyag többféle célkitűzését szolgálja.

Elsősorban — mint már érintettük — a költő családja, különösképpen édesanyja iránti túláradó szeretetét, gyengédségét mutatja be; más részről a levélírásra, a levelezés szép, sőt művészi formájára tereli a tanuló figyelmét. Noha a vers költői levél, és mint ilyen nem lehet feltétlenül követendő példa, mégis több olyan mozzanata van a mindennapi levélírásnak, amelyet a vers tanulmányozásával kapcsolatban figyelhet meg és követhet a levelezésben még nem nagyon jártas tanuló.

A tankönyv legjelentősebb anyagrésze a János vitéz. Ez *az első* olyan hosszú lélegzetű *műalkotás, amelyet az* iskolai, *irodalmi oktatás keretében olvasnak el és elemeznek a tanulók.* Igen sok és igen alapos indok teszi kívánatossá ezt az olvasmányt ebben a korosztályban. A 11 éves gyermeket szórakoztatja, gyönyörködteti, neveli, tanítja, és szinte egész életére emlékeivel kíséri ez az örökértékű verses elbeszélés. Hogy a mű jelentőségét jobban hangsúlyozza a tankönyv, bevezetésképpen arról olvasnak a tanulók, hogy milyen körülmények között jött létre e remekmű. Azok közül a szempontok közül, amelyek alapján a János vitéz irodalmi oktatásunk egyik sarkalatos olvasmányává vált, a legfontosabbakat hangsúlyozza: a költemény hősei a valódi népmesék hőseivel rokon népi alakok, a falu elnyomott árvái, és mint ilyenek kiszolgáltatottjai és kizsákmányoltjai a falubeli hatalmasságoknak, egy nyilván pénzes öregasszonynak és egy zsugori parasztgazdának. Ezeknek a *nincstelen kisemmizetteknek a csodás, képzeletet gyönyörködtető, boldoguláshoz vezető útját mondja el Petőfi verses elbeszélése.*

Csaknem teljes egészében olvassák az V.-es tanulók a János vitézt. Azokon az órákon, amelyeken tanári vezetés mellett elemzik a költeményt, arra törekszik az iskola, hogy *olyan embereszményt állítson* a 11 éves fiú vagy leány elé, aki a maga egyszerűségében is *sok mindenben szolgálhat például.* Gondoljunk csak a János vitéz egy-egy fejezetére, illetve a magyarórák egy-egy központi tanítására: Jancsi gyengéden szereti Iluskát, és érette még a gonosz mostohával is bátran szembeszáll. A szegény, kukoricásban talált fiú, még nagy bánatában, sőt haragjában sem feledkezik meg a gazdája, nevelőapja iránti köteles hálájáról. A zsiványok csodálatos kincsei sem tántorítják el a be-

csület útjáról, lemond a bűnös úton szerzett pénzről, és így tovább. Szinte minden fejezet újabb és újabb tanúbizonyságát adja a tisztaszívű Jancsi szép jellemének. Nemcsak gerinces, becsületes ember, aki a bűntől irtózik, hanem hűséges és gyengéd, finom lélek is.

Talán a költemény legmeghatóbb és a legtöbb szeretettel megrajzolt jelenete az, amelyben Jancsi tudomásul veszi Iluska halálát. Petőfi előtt senki sem ábrázolta ilyen finomnak, érzékenylelkűnek a parasztembert. A tapasztalat azt mutatja, hogy különösképpen az ilyen jelenetek elemzésével lehet és kell megszerettetnünk népünket gyermekeinkkel. Petőfi mesehősét azonosnak, vagy legalábbis mélyen rokonnak kell hogy érezze a gyermek a magyar nép körülöttünk élő képviselőivel, kortársainkkal, az egyszerű, tiszta szándékú emberekkel. Ámde a költemény szelleme, mondanivalója hiába sugallja mindezt, ha az azt elemző gyermek mindennapi élete, környezetének szelleme távol esik, vagy éppenséggel elzárkózik a János vitéz demokratikus levegőjétől.

Hogyan mélyítse el a nagyvárosban élő gyermek számára ezt az élményt a szülő? Úgy, hogy utazások, kirándulások alkalmával tegye elevenebbé számára az eddig csak könyvből ismert alakokat. Érdeklődő szeretettel fordítsa a gyermek figyelmét a falusi életre, a falusi emberre. A rádió ezen a téren is nagy segítőtárs: ne hallgassa értetlenül és főleg ne érdektelenül a tanuló a falusi életről szóló közvetítéseket. Többet fog így jelenteni a gyermeknek Petőfi költeménye is, Petőfi abban kifejezett népszeretete is. S ha a csoda kérdése itt is felmerülne, a válasz ugyanaz, mint a népmesék esetében: senki sem hiszi, hogy boszorkányok, sárkányok, tündérek léteznek, senki sem képzeli, hogy Taljén-, azaz Olaszországban örökös tél van. Költő és olvasó szívesen almodják magukat bele egy távoli világba, a Petőfi korabeli falu kegyetlen társadalmi valósága elől.

A János vitéz gyönyörű sorai, játszi rímei a fiatal olvasók hallásában, emlékezetében könnyűszerrel megtapadnak, s így válik a mű a gyermekek igazi művészi élményévé, őket felnőtt korukban is kísérő, kedvesen zsongó emlékké.

A Tájak és emberek c. fejezet célja, hogy hazai és külföldi tájak színes, irodalmi ábrázolásával *rámutasson arra a bensőséges kapcsolatra, ami egy ország földje és népe között van.*

Már a mesék bemutatásánál is utaltunk arra a törekvésre, amely pedagógiánkat áthatja, s a szocialista nevelést a múlt nevelésétől alapjában megkülönbözteti: a nemzetközi testvériség tudatának ébrentartása. A Tájak és emberek c. fejezetben fokozottabban érvényesül ez a célkitűzés, mert a hazának mint földterületnek a szeretete címén a múltban a sovinizmus, irredentizmus és faji gyűlölködés magvait ültették el a gyermekek lelkében. Mi azt igyekszünk gyermekeink lelkébe vésni, hogy bár minden nép a maga földjét találja legszebbnek, mert ahhoz gyermekkorának, életének sok-sok emléke fűzi —. de szeretni és becsülni kell a többi népeket is, tiszteletben tartani azok haza- és földszeretetét.

A tankönyv egészének szellemét a két utolsó olvasmany megegyszer jelképesen összefoglalja. A szovjet írónak, Katajevnek, a Fekete-tengerről szóló regényrészlete és az amerikai Mark Twainnek a Mississippiről mesélő leírása zárják le a tankönyvet. E két olvasmány jellemzően mutatja, hogy a szocialista testvériességre, a nemzetközi összefogással erősített nemzetközi öntudatra kívánunk nevelni a magyarórákon is.

*

Nem egyszerű probléma a szülő számára, hogy *hogyan segítheti ötödikes gyermeke nyelvtantanulását.* Ez a feladat könnyebb is, meg nehezebb is, mint a többi tantárgy esetében. Könnyebb, mert a nyelvtani ismeretek tanítása — viszonylag —, kevesebb szemléletbeli változáson ment keresztül. A főnév, melléknév — alany, állítmány fogalma és elnevezése nagyjából azonos a harminc év előttivel. Nehezebb viszont a segítségnyújtás azért, mert *maga az anyag pontosabb, szakszerűbb ismereteket kíván a szülőtől, mint más tantárgyak.* Ha ugyanis pl. a földrajzkönyvet kézbe veszi a szülő, és úgy lát gyermeke kikérdezéséhez, nagyjából ismerős fogalmakat, vagy azonnal elsajátítható tudnivalókat talál a leckében, s így a kikérdezés nagyobb akadály nélkül megtörténhet. Nem egészen így áll a dolog a nyelvtannal. Ezek az ismeretek — ha egyáltalán megvoltak valaha —, több elmélyülést kívánnak ahhoz, hogy a szülő valóban segítséget nyújtson magával a kikérdezéssel. Bizony, sok művelt embert ismerünk, aki a hangtan törvényeivel, vagy a

melléknévi igenév sajátosságaival távolról sincs tisztában, s akinek az ezekben való elmélyülés áldozatot jelentene.

Mit tegyen hát a szülő, ha gyermekének segíteni akar?

Akinek kevés az ideje ahhoz, hogy újonnan elsajátítsa a nyelvtan rejtelmeit, s ezért éppen csak a vastagbetűs tananyag kikérdezését végzi el, az az írásbeli feladat külső képét ellenőrzi. Ez bizony nem kielégítő módszer, sem segítségnek, sem ellenőrzésnek nem megnyugtató.

Aki birtokában van a soron levő nyelvtani tudnivalóknak, és *teljes elmélyüléssel kéri számon mind a lecke összefüggő szövegrészét, mind pedig az anyag teljes megértését,* az jelentős segítséget tud adni.

Van egy harmadik eset is: *áldozatos, de igen értékes segítség, ha a szülő gyermekével együtt tanulja* — a könyv és a füzet alapján —, *az ötödikes nyelvtananyagot,* s ennek alapján tud segíteni, ha arra szükség van.

Bármiképpen óhajt gyermeke tanulmányaiban segíteni a gondos szülő, ahhoz hogy ezt a feladatát jól láthassa el, néhány mozzanatra kívánjuk felhívni figyelmét.

Miért olyan alapvetően fontos tantárgy a magyar nyelvtan, hogy azt heti négy órában tanítja az iskola a 11 éves gyermekeknek?

Csak a legkézenfekvőbb indokokra szorítkozunk:

1. anyanyelvünk helyes és szép szó- és írásbeli használata nemzeti és társadalmi kötelességünk;

2. A művelt ember gondolkodásmódjára, a logikus gondolkodásra — a tananyag jellegénél fogva — kiválóan rászoktat és nevel;

3. jó helyesírásra — társas életünk immár elengedhetetlen ismeretére — csak a nyelvtan ismeretének birtokában tehetünk szert.

A felsorolt érvek közül — a tapasztalat szerint — csak a harmadik szorul bizonygatásra. Sokan szeretik hangoztatni, hogy nyelvtani tudás nélkül is jó a helyesírásuk. Ez egyrészt azért sem igaz, mert az illetők helyesírása nem jó — csak ők hiszik, hogy helyesen írnak —, másrészt pedig alapvető nyelvtani ismereteik még az ilyen félig helyesen íróknak is vannak.

Igazán jól, helyesen csak az tud írni, aki tudatosan alkalmazza a helyesírás szabályait. Helyesírási szabályokat csak az képes

megtanulni, alkalmazni, aki ismeri a nyelvtan elemeit. Például: ismeretes az a helyesírási szabály, hogy a melléknevek középfokát (jobb, szebb, okosabb) — bb végződéssel kell ellátni. Csak annak mond ez valamit, aki tudja, hogy mit jelent a melléknév, és hogy mi a melléknév középfoka. Nem lehet eredményes módszer tehát — bármily állhatatos kitartással követik —, ha a szülő egyszerűen tollbamondásokat írat gyermekével, s az elkövetett hibákat unos-untalan javítgatja — s hozzá még korholja is a tanulót. Az eredményes helyesírásgyakorlás azt követeli meg, hogy a gyermek az elkövetett hiba kijavításakor idézze fel azt a nyelvtani tudnivalót, szabályt, amely ellen a hiba elkövetésével vétett. Például: „miért nem volt helyes a *kisebb* szót egy b-vel írni?" Felelet: „mert a melléknevek középfokának jele a szóvégi két b". Sajnos, nem minden helyesírási hiba kerülhető el ilyen tételes nyelvtani törvény szem előtt tartásával. Vannak olyan helyesírási szabályok, amelyek csak azzal indokolhatók, hogy „így hangzik, tehát így kell írni". Pl. *ott* két t-vel írandó. Igyekezzünk azonban az ilyen esetekben is nyelvtani szempont szerint csoportosítani az egyformán írandó szavakat. Pl. az *ott* esetében idézzük a szó mellé azokat a határozószókat, amelyek szintén két t-vel végződnek: itt, ott, amott, emitt. Így mindjárt kevésbé ötletszerűnek, törvényszerűnek tűnik a szabály, és mint ilyen, a gyermek számára könnyebben elsajátítható, maradandóbb.

Mindezek mellett persze csak használ a gyakori tollbamondás, a hibák megfigyeltetése, következetes üldözése.

A nyelvtani tudatosság és gyakorlat, a kettő együtt teremtheti meg a jó helyesírás feltételeit.

Az V.-es nyelvtan tananyag egyes *nagyobb egységei a következők: hangtan, jelentéstan,* majd az *ige* részletes vizsgálata. Nézzük, mivel foglalkoznak ezek az anyagrészek!

A hangtan egyrészt a beszédhangok létrejöttével foglalkozik, másrészt vizsgálja azokat az írás- és kifejezésbeli érdekességeket, amelyeknek ismerete szükséges a helyes beszéd és a jó helyesírás elsajátításához. A hangtan körébe a magán- és mássalhangzók tanulmányozása tartozik. Megtanulják a gyermekek például azt, hogy némely szókban miért ejtjük másként a hangokat, mint ahogyan írjuk azokat. A *dobszó*, az *azonban*, az *egyszerű* szavakat „dopszó"-nak, „azomban"-nak „etyszerű"-

nek ejtjük. Ha a gyermek csak a fülére hallgat, helyesírási hibát vét. Meg kell tehát tanulnia a hangtan keretében, hogy ezekben az esetekben miért nem felel meg az egyes szavak kiejtése, az írásnak. Hasznosak a hangtani órák abból a szempontból is, hogy ott megtanulják a tanulók az egyes hangok tiszta, gondos kiejtését, és ezzel előbbre jutnak abban, hogy kulturáltan, szépen beszéljék anyanyelvünket.

Segíti a szülő gyermeke hangtani tanulmányait, ha maga is tisztán beszél, s ugyanezt követeli meg gyermekétől is.

A jelentéstan a mindennapi beszédben és az írásbeli fogalmazásban nagyon fontos ismeretekre tanítja a tanulókat. Hallanak például a rokonértelmű szavakról, és megtanulják, hogy nem mindegy, ha „korosnak", „éltesnek", vagy „öregnek" neveznek valakit; hogy kifejezőbb, ha egy halkan sírdogáló kislányról azt állítják: „pityereg", „szipog", mintha azt mondják róla: „bömböl". A jelentéstanban tehát egyáltalában nem könyvszagú ismereteket tanulnak a gyermekek. Ezeken az órákon színesedik, gazdagodik. árnyaltabbá válik a tanulók beszéde. Ilyen beszédet követeljenek a szülők is gyermekeiktől.

A szótanban tanulnak a gyermekek az *igéről*, a cselekvést, történést vagy létezést kifejező szóról. Az, hogy az igeidőkkel, igemódokkal megismerkednek, segíti őket a leghírhedtebb helyesírási hiba, a múlt idő egy, illetőleg két t-je elvételének fokozatos kiküszöbölésében; abban, hogy meg tudják különböztetni, mikor kell azt írni: *ad*, és mikor azt, hogy *add;* mi a különbség aközött, ha kijelentjük: *nézed*, vagy ha arra szólítunk fel valakit, hogy: *nézzed*.

Reininger József:

OROSZ NYELV

Az V. osztályos gyermek órarendjében találkozunk egy egészen új tantárggyal is: az orosz nyelvvel. Ez a gyermek számára ismeretlen valami, olyan, ami eddigi tanulmányai során még nem szerepelt. Ha a fiú vagy leány az év elején kezébe veszi szép kiállítású orosz tankönyvét, s lapozgat benne: ismeretlen formájú, számára érthetetlen betűalakokkal találkozik, amelyek elvegyülnek a már jól ismert betűformákkal. Felidéződik benne a már szinte feledésbe merült első osztályos idő, amikor olvasni és írni tanult, s amikor ábécés könyvének díszes betűi csupán érthetetlen rajzokat jelentettek számára. Orosz könyvét lapozgatva, szinte magától jön rá a gyermek, hogy ujbol meg kell tanulnia olvasni, írni, hiszen az orosz írásban olvan betűalakok is vannak, aminőkkel eddig nem találkozott. A szamára új megismerésének vágya és az új nehézségeitől való ösztönös gyermeki aggódás, félelemérzés párviadalában az orosz nyelvet tanító pedagógus mellett a gyermeke tanulását szívén viselő szülőnek éppen az ötödik osztály kezdetén egyik legfontosabb feladata, hogy az új tantárgy iránti érdeklődést és szeretetet felébressze a gyermek lelkében. Így érheti el azt, hogy gyermeke az oroszt, az első idegen nyelvet, örömmel és szeretettel tanulja. Ez egyúttal a tanulás eredményességét és sikerét is biztosítja.

Mielőtt azonban arrol szólnék, hogy a szülők mindezt hogyan és milyen úton-módon érhetik el, röviden beszélnem kell arról, *miért is tanítanak az iskolában idegen nyelvet s miért tanítják* ma az idegen nyelvek közül *éppen az orosz nyelvet* az általános iskolában.

Magyarok vagyunk, magyarul beszélünk, magyar az anyanyelvünk. Ha elhagyjuk lakóhelyünket és járjuk az országot, bárhová megyünk is, mindenütt megértenek bennünket, ha

magyarul beszélünk, és mi is megértjük hazánk bármely vidékén lakó honfitársunkat. Ám mihelyt elhagyjuk az ország területét s külföldre utazunk, magyar anyanyelvünk birtokában nem értenek meg bennünket, mint ahogy mi sem értjük meg szomszédaink beszédét. A határainkon túl lakó népek mind más és más nyelven beszélnek. Ha nyugat felé utazunk, németül beszélő emberekkel kerülünk össze, a tőlünk délre lakó szomszédaink horvátul, keleti szomszédaink pedig románul beszélnek, a tőlünk északra lakó népek pedig szlovákul és oroszul.

Mindezek a különböző nyelvű népek éppúgy szeretik és ápolják, védik a maguk anyanyelvét, mint mi a magunkét. *Nyelveink különböző volta azonban nem lehet akadálya* — és nem is szabad, hogy akadálya legyen — *a más népekkel való érintkezésnek, megértésnek és barátságnak.* De hogyan érthetjük meg egymást, ha mindannyian más-más nyelvet beszélünk? A legtermészetesebb az volna, ha mi megtanulnánk az ő nyelvüket, ők pedig a mi magyar nyelvünket. Ez azonban lehetetlenség. Megtanulhatunk-e öt-hat nyelvet annyira, hogy valamennyi szomszédos néppel beszélni tudjunk? Ők ugyanezt kérdezhetik önmaguktól, ha különböző nyelvű szomszédaikra gondolnak. Nyilvánvaló, hogy ennyi idegen nyelvet csak kevés ember képes megtanulni, s azok is csak hosszú évek fáradságos munkája árán. Gondolnunk kell továbbá Európa többi népére is, azoktól sem zárhatjuk el gazdasági és kulturális életünket, és mi sem lehetünk el az ő gazdasági és kulturális kincseik nélkül.

A népek közötti nyelvi különbözőségből keletkező nehézségek leküzdésén már évszázadok óta fáradoznak. *A különböző korokban más és más nyelv szolgált közvetítő nyelvként* a nemzetek között. Hosszú időn át a latin nyelv töltötte be ezt a szerepet, bár ez inkább csak a tudósok, a papok és a nemesi osztály nemzetközi nyelvévé vált. Később egy-egy nagy európai nép nyelve vette át ezt a közvetítő szerepet. Így hosszú időn keresztül, a francia nyelv hódított, különösen az arisztokrácia körében, és lett a nemzetközi életet irányító társadalmi osztályok, s az általuk vezetett diplomácia nyelve. A múlt században a francia nyelv térhódítását a gyarmatosításban vezető szerepet játszó angol, és a tudományok művelésében magas fokot elért németség nyelve akasztotta meg. Míg az előbbi a nemzetközi kereskedelem és közlekedés nyelve lett, az utóbbi a közép-európai

népek között terjedt el. *Nálunk is hosszú évtizedeken át a német nyelv volt a politikai, a gazdasági, a kereskedelmi és a kulturális élet nélkülözhetetlen nyelve,* amit az évszázados osztrák elnyomás, majd a fasiszta Németországgal való szoros kapcsolatok sajnálatos ténye is elősegített. Ennek volt természetes következménye, hogy polgári és középiskolánkban a német nyelv kötelező tantárgyként szerepelt. A német nyelv egyeduralma egész felszabadulásunkig tartott.

Az 1945—48-as években egész gazdasági, társadalmi, politikai életünk mélyreható átalakulása következett be. Ennek megfelelően közoktatásunk külső formája és belső tartalma is lényeges változásokon ment át. Régi iskolarendszerünk gyökeresen átalakult (gondoljunk csak a nyolcosztályos általános iskola megteremtésére), s ezen belül az iskolai tananyagot korszerűsítettük. Ennek a nagy átalakulásnak egyik jelentős lépése volt többek közt az, hogy az orosz nyelv az általános iskolák felső tagozatában és a középiskolákban kötelező tantárgy lett.

Az orosz nyelvről a felszabadulás előtt vajmi keveset tudtunk. Az orosz irodalom nagy klasszikusainak (Puskin, Turgenyev, Lermontov, Gogol, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Csehov és Gorkij) művei ugyan sokaknak régóta kedvelt és állandó olvasmányai voltak, de a nemzetközi reakciót oly buzgón követő, sőt, abban sokszor elöljáró Horthy-rendszer jól kiépített szellemi határzárral gondoskodott arról, hogy a szovjethatalom megalakulása után fellépő nagy írók (Gladkov, Fagyejev, Majakovszkij, Solohov stb.) művei ne jussanak el a részben elnyomott, részben elaltatott szellemi érdeklődésű magyarokhoz. Gondoskodott arról is, hogy ne vehessünk tudomást arról, hogy a Szovjetunió pár évtizedes léte alatt évszázadokat pótolva, milyen óriási léptekkel haladt előre a tudományok, a technika fejlődésében, és hogy rövid idő alatt a Nyugat műszaki, technikai, agronómiai tudását tovább is fejlesztette. Előttünk ismeretlen maradt gazdag műszaki és gazdasági vonatkozású szakirodalma.

Ahhoz a gazdag szellemi kincshez, amelyet a Szovjetunió tudományos, irodalmi és gazdasági élete a szovjethatalom viszonylag rövid fennállása alatt megteremtett, az orosz nyelv megtanulása révén mi is hozzájuthatunk. Ez az egyik oka annak, hogy általános iskoláinkban az orosz nyelvet tanítjuk. De tanítjuk azért is, mert a baráti országok népeivel ezen a nyelven

értetjük meg magunkat. A mi tanulóinkat orosz nyelvtudásuk alapján nemcsak a Szovjetunió különböző köztársaságaiban, hanem Csehszlovákiában és Romániában, de Kínában is meg fogják érteni. S mivel hazánkat szoros baráti, gazdasági és kulturális kapcsolatok fűzik elsősorban a Szovjetunióhoz és a népi demokratikus országokhoz, indokolt, hogy az orosz nyelv iskoláinkban az első helyet foglalja el a kötelező idegen nyelvek között. Indokolt annál is inkább, mert minden szakembernek szüksége lesz arra, hogy az orosz és szovjet tudomány kincstárából a nyelv ismeretében minél többet meríthessen.

Nézzük meg, mit is tanul *az V. osztályos gyermek* az iskolában az orosz nyelvből! Elsősorban is *megtanul oroszul olvasni és írni.* Az orosz betűk egy részének olvasásánál, kiejtésénél és írásánál a gyermeknek semmi nehézsége nem lesz, mert azok a magyar betűkkel teljesen azonos formájúak, és kiejtésük is nagyjából azonos a megfelelő magyar hangokéval. Az orosz olvasás és írás tanulásával párhuzamosan a tanuló óráról órára 2—3 új orosz szót tanul meg az iskolában, amelyek egy része csaknem azonos hangzású és kiejtésű a megfelelő magyar szóval is. Közben megtanulja azoknak a betűknek az olvasását, amelyek a magyar írásrendszerben nem fordulnak ugyan elő, de kiejtésük legnagyobbrészt azonos egy-egy magyar hangéval, ugyancsak megtanulja azon betűk olvasását is, amelyek alakra ugyan azonosak a magyar betűalakokkal, azonban az orosz nyelvben más hangot jelölnek.

Az orosz betűk olvasásának és írásának tanulásával egyidejűleg végzett *olvasási és írási gyakorlatok közben tanulja meg a gyermek az orosz szóhangsúly magyartól eltérő voltát,* ismeri meg a hangsúly váltakozó helyét (amelyet a tankönyv külön jelöl is), és az ebből folyó kiejtési és hangszínkülönbséget, ami az azonos betű hangsúlyos és hangsúlytalan helyzete között olvasáskor mutatkozik. A tankönyv tudatosan lassú kezdeti haladásra felépített jellege az olvasás átmeneti nehézségeit gazdag példaanyagával nagyon megkönnyíti. Az iskolai gyakorlás, az ottani közös olvasás segíti át ezeken a nehézségeken a gyermeket. A magyarban teljesen ismeretlen egyetlen orosz hang kiejtésében a gyermek igyekezzék tanára mintaszerű kiejtését utánozni.

Az orosz olvasást és írást általában december közepéig tanulja meg az V. osztályos tanuló. Közben *megismerkedik az orosz nyelv egyes olyan jelenségeivel, amelyekkel a magyar nyelvben nem találkozhatott.* Így pl.: a főnevek nyelvtani nemével, azok felismerésével, a személyes névmás 3. személyének háromnemű alakjával, az elöljáróval kifejezett helyhatározókkal. *A tankönyv példái és táblázatai, kimutatásai* szervesen kiegészítik az iskolában mindezekről hallott és tanult ismereteket, és *segítik az oroszul tanuló gyermeket,* e nekük, magyaroknak idegen és *szokatlan nyelvi jelenségek megismerésében.* A házi feladatokul szolgáló gyakorlatok elvégzése, megoldása nyomán, s azoknak az osztályban lefolytatott közös megbeszélése és kijavítása során az esetleges hiányosságok meg fognak mutatkozni, amit azután az iskolai közös munka alapján pótol a gyermek.

Az összes orosz betűk megismerése után a lassan, de egyenletesen és rendszeresen bővülő szókincsbeli gyarapodás mellett a gyermek nemcsak megtanul folyékonyan olvasni oroszul, hanem az elolvasott szöveg megértésével együttjáró értelmes és színes olvasás készségére is szert tesz. Mindez jólesően ösztönzi a további tanulásban, ahol *mind több és több olyan nyelvtani jelenséggel fog találkozni, amelyet a magyarban egész másként fejezünk ki.* Így megtanulja a különböző nemű főnevek többesszámának képzését, a helyhatározok jelölésének módját. Mindezt a tankönyv olvasmányi anyagában feldolgozott mondatok, kis szövegek, párbeszédek és versikék olvasása nyomán, és a házi feladatban elvégzendő fordításokkal, kérdések megválaszolásával be is gyakorolja.

Nem okoz nehézséget az ötödikesnek az igeragozás megtanulása. Gyakorlással, a példamondatok sokszori olvasásával, valamint a fordítási gyakorlatok elvégzésével, könnyeden tanulja meg mindkét ragozási formát. Valamivel nagyobb nehézséget jelent annak a néhány rendhagyó ragozású igealaknak a megtanulása, amelyek az V. osztály anyagában előfordulnak. Viszont ezen igék gyakorisága folytán, állandó használatukkal, az itt mutatkozó nehézségeket is csakhamar legyőzi a nyelvet tanuló gyermek.

Komolyabb *nehézséget jelent viszont a melléknéveknek a jelzett főnévvel való egyeztetése,* amely a melléknevek nemek szerinti hármas tagozódásából ered. Itt ugyanis olyan nyelvi jelen-

séggel áll szemben a gyermek, amelyet magyar anyanyelvében nem ismerhet, mert itt ilyen nincsen. Ezt csupán állandó gyakorlással, fennhangon végzett olvasással és a házi feladatok gondos elkészítésével sajátíthatja fokozatosan el. E munkát az könnyíti meg némileg, hogy a főnevek neme aránylag könnyen felismerhető, így a gyermek a figyelmét a melléknév megfelelő nemi formájának kiválasztására fordíthatja. Azonban ez nagy figyelmet, összpontosító munkát kíván a tanulótól.

Az V. osztály anyagában előforduló, 20-ig terjedő tő- és sorszámok megtanulása gépies jellegű munka és gyakorlással sajátítható el.

A fentiekből láthatjuk, hogy *az orosz nyelv megtanulása folyamán több irányú nehézséggel kell megküzdenie a tanulónak.* Meg kell ismernie az orosz olvasást és írást, bele kell szoknia az idegennyelvűség légkörébe, meg kell tanulnia kb. 200 orosz szót, meg kell ismerkednie több olyan nyelvi jelenséggel, amelyekkel eddig magyar nyelvi tanulmányai folyamán nem találkozhatott. Mindez kétségtelenül *rendszeres tanulást kíván a gyermektől*, de ennek fejében bevezeti őt egy számára új nyelv világába, amelyből a következő években mind többet és többet fog egyre könnyebben megismerni.

Az V. osztály orosz nyelvi anyaga azonban a fent jelzett nehézségek ellenére sem lesz megterhelő, mert a nem nagy szókincset kívánó szótári, és a vele kapcsolatos nyelvtani anyag elvégzésére egy teljes iskolai év áll rendelkezésre.

Mindazoknak a nehézségeknek a legyőzésére, amelyek az orosz nyelv tanulása közben a gyermek elé gördülnek, a legnagyobb segítséget természetesen a nyelvet szeretettel tanító tanár nyújthatja.

A tanár és a gyermek közös munkájának sikeréhez azonban a szülő segítsége is elengedhetetlen. De milyen segítséget nyújthat az oroszul tanuló gyermek tanulásában az oroszul semmit sem tudó szülő? Egyáltalában, segíthet-e? E kérdésekre igennel felelhetünk. *Az oroszul nem tudó szülő a legnagyobb segítséget azzal nyújthatja gyermekének, hogy érdeklődik orosz leckéi iránt.* kérdezősködik tőle az iskolában tanultakról, *ellenőrzi tanulását és házi feladatainak elvégzését.* Mindezzel kifejezésre juttatja gyermeke tanulnivalója iránti szeretetét, amelyet ő maga ugyan nem ismer, de amelynek fontosságát éppen

állandó érdeklődésével bizonyítja. Ez a szeretetteljes érdeklődés, a gyermek tudásbeli „fölényének" megéreztetése, tapintatos irányítással ösztönző erővé válik. Segítséget jelent az is, ha a szülő lehetővé teszi gyermeke számára, hogy leckéjét fennhangon olvassa, tanulhassa, mert az ilyen tanulási mód több irányú érzékszervi hatása következtében mélyebb és tartósabb eredményt biztosít.

Segítség a gyermek számára az is, ha a szülő megnézi az írásbeli munkát, a tanuló füzeteit, s ha csupán azok külalakját tudja is érdemben értékelni, nem zárkózik el a megérdemelt dicsérettől. A szülő érdeklődésének persze leghatásosabb megnyilvánulása az lehetne, ha gyermekével együtt tanulná a nyelvet. Tapasztalatból tudjuk, hogy sok ilyen szülő van. De ha erre nincs is idő, mód, vagy lehetőség, a szülő rendszeres érdeklődése önmagában is tanulásra ösztönző és azt segítő tényező.

Az általános iskola V. osztályában tanult orosz nyelvi ismeretanyag képezi alapját a további haladásnak. Az ebben az osztályban jól végzett munkára épül fel a következő osztályok anyaga is. Minél szilárdabbá tette ezt az alapot az iskola, a gyermek és a szülői ház közös és szeretettel végzett munkája, annál biztosabban építhető fel rá a felsőbb osztályok mindinkább nehezebbé váló orosz nyelvi ismeretanyaga.

Tóth Árpádné:

FÖLDRAJZ

Ha a szülő belelapoz az V. osztályos földrajzkönyvbe, örömmel gondolja: „ismét Magyarország földrajzát tanulja gyermekem. Hiszen ez ismétlés, milyen könnyen megy majd! Tavaly ötöse volt ebből a tantárgyból, így legalább már egy jó jegye biztos ebben a tanévben is." Mit szól az ötödik osztályos gyermek: „Jaj de unalmas, hiszen tavaly is ezt tanultuk!" — mondja közülük nem egy.

Vajon helytállóak-e ezek a megállapítások? Lapozza végig a szülő a könyvet! Ha még megvan a IV. osztályos földrajzkönyv, jó, ha összehasonlítja a kettőt. Valóban, mindkét könyv hazánk földjével, és az ezen a földön élő nép gazdasági tevékenységével ismerteti meg a tanulót.

A IV. osztályban a jól ismert, a többszöri kiránduláson megfigyelt lakóhelyről távolodva jutott el a gyermek a távolabbi hazai tájakra, de nem ismerte meg azokat teljesen és részletesen! Egy-egy jellemző és tanulságos tájat színes, hangulatos olvasmányon keresztül varázsolt a szerző a tanuló elé.

Az V. osztályos könyv szemre is vastagabb, fogásra súlyosabb. Ebben a könyvben határozottan több tanulnivaló van. Vajon csak mennyiségi (lapszám) különbség adódik, vagy egyéb is? ... Ez a *könyv nem a lakóhelyről, közvetlen környezetből indul ki, hanem Európa, a mi szárazföldünk ismertetéséből.* Elénk állítja földrészünk hatalmas tájait, a magas, gyakran hóval borított láncheggységeket, az alacsonyabb, könnyebben járható, szétdarabolt röghegységeket és a kisebb-nagyobb alföldeket, továbbá ezeknek a területeknek éghajlatát és vízrajzát

Most már ebbe a nagy, mintegy 10 millió km^2 területű szárazföldbe helyezzük hazánkat, éppen oda, ahol a három nagy felszíni és éghajlati táj találkozik. Nem nagy ország hazánk,

ha nem is a legkisebbek közül való. De vajon a terület nagysága szabja-e meg egy ország értékét? Korántsem! Kis területen is lehetnek értékes természeti adottságok. De még fontosabb a területen élő népek természetátalakító, gazdasági tevékenysége.

Szól arról az V.-es földrajzkönyv, milyen szerencsés is hazánk. *Sok kilométeren keresztül nagyobbrészt szocializmust építő,* velünk szoros kapcsolatban álló *államok:* Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia és Jugoszlávia *határolják hazánkat.* Mint jó szomszédok segítjük, kölcsönösen támogatjuk egymást. Ha visszagondolunk a felszabadulás előtti időkre, emlékszünk még, nem volt ilyen jó kapcsolat közöttünk. Nemcsak a politikai beszédek, a sajtó, hanem még az akkori tankönyvek is, elsősorban a földrajzkönyvek, mesterségesen szították a gyűlöletet, a megvetést és lenézést a szomszédos népek iránt. Jól emlékezhetnek a szülők, hogy a Szovjetunióról, mint Oroszországról, kis nyúlfarknyi természeti-földrajzi leírás volt csupán, az ott folyó hatalmas társadalmi és gazdasági átalakulásról majdnem semmit sem írt. Mi a gyermekeinket nem akarjuk hazug, a valóságnak nem megfelelő előítéletekre nevelni szomszédainkkal szemben. Az iskolában tanultak mellett természetesen szükséges, hogy otthon a szülők is beszéljenek arról gyermekükkel, hogy a szomszédos népek azonos célért küzdő barátaink.

Ezután a tankönyv kifejti, hogyan alakult ki hazánk felszíne. Ha kimegyünk gyermekeinkkel a határba, vagy felmászunk lakóhelyünk legmagasabb pontjára, szép kilátás tárul elénk. Szelid lankákat, ragyogó zöld vetéseket, sötétlő erdőket látunk. Olyan kedves, megszokott ez a vidék! A dombok itt álltak tavaly is, a nagyapák idejében is. Talán mindig ilyen volt ez a táj?! Jól érezhető rajzsorozattal mutatja be a könyv, micsoda hatalmas mozgások, változások játszódtak itt le. Összefüggő nagy hegyvidék húzódott hazánk területén, és irtózatos mozgások, rázkódtatások, különféle termeszeti erők hatására alakult felszíne ilyenné, évmilliók leforgása alatt. Napjainkban is működnek többé-kevésbé ezek az erők, de a változások a mi életünkhöz viszonyítva lassan mennek végbe.

A felszínt alakító külső és belső erők munkája után a *könyv következő része megismertet hazánk nagyobb, és ezeken belül*

kisebb tájaival. Ahogy minden gyermeknek megvannak az ismertető jegyei, éppúgy minden tájnak is megvannak a jellegzetességei. És mindegyik tájnak megvan a maga sajátos egyéni bája. Szépen mutatják ezt a tankönyvben található tájképek: Karcag környéki sík, lapos vidék, legelésző juhnyájjal; a Badacsony bazalttal borított teteje; a győri Rába-part; a Mátra vadregényes erdővel fedett csúcsai és a csodálatos Bükk-fennsík a látókövekkel. Mind más, de mindegyik szép, a mi hazánk. Még a kisméretű képeken is látszik a táj szépsége, hát még ha közelről, a valóságban gyönyörködhetünk bennük. Ha elérkezik a nyári szünet és a szülők szabadságának ideje, utazzanak el gyermekeikkel, és járják be az egyes vidékeket. A haza tájaiban való gyönyörködés, a közvetlen megismerés fokozza gyermekeink hazaszeretetét. Egy-egy utazási élmény, kisebb kaland felejthetetlenné tesz egy-egy tájat. Engedjék el gyermekeiket az úttörőtáborokba, hiszen a hasonló korú gyermekek társaságában még nagyobb élmény az egyes vidékek bejárása, a hegymászás, a folyóban, a tóban való fürdés.

Talán emlékeznek még a szülők arra, hogy milyen nehezen értették és tanulták meg egy-egy terület éghajlatát. Mennyivel könnyebb most! A könyvben nagyszerű rajzok, ábrázolások teszik könnyűvé a megértést. Hogyan változik az Alföld hőmérséklete (Túrkeve) egy évben. A gyermekek jól láthatják, milyen nagy az évi közepes hőingadozás: 24 fok. Ugyancsak megfigyelhetik a következő ábrákon, mikor esik a legtöbb csapadék, mikor vannak az aszályok, miért kitűnő bortermelő vidék a Balaton menti vulkános hegyek déli lejtője; miért esik több csapadék a Bükk hegységben, mint a medencékben, a Kőszeg hegységtől az Alföldig menve hogyan változik a csapadék mennyisége, és ettől függően a növényzet. Szépen megfigyelhetik az összefüggéseket. Ahol többet süt a nap, ott jobb bor terem, ahol több a csapadék, megjelenik az erdő, ahol kevesebb, ott füves puszták terülnek el. Magyarország csapadéktérképe erősen hasonlít a felszíni térképhez. *A gyermek ebben a könyvben nem száraz éghajlati adatokat talál.* Az összefüggéseket élvezi és könnyen meg is jegyzi.

Továbblapozva, hazánk vízrajzával kapcsolatban szó esik arról, *mennyi a kanyarulata folyóinknak*, különösen a Tiszának. Mennyi árvíz pusztított itt. Elöntötte a víz a vetéseket,

rombadöntötte a falvakat és városokat. Ezrekre rúgott a hajléktalanok száma, és a szennyes víz tovasodorta az állatokat, bútorokat és sokszor az embereket is. Aki átélt ilyen árvízveszedelmet, mesélje el gyermekének, hogyan kellett rettegni a múltban az ilyen szörnyű elemi csapásoktól. *Hálásan emlékszik meg a könyv mindazokról, akik ezen javítottak,* Széchenyi Istvánról, aki a folyószabályozó és ármentesítő munkát kezdeményezte, Vásárhelyi Pálról, a világhírű és egyben legnagyobb magyar vízépítő mérnökről, akinek tervei alapján történt a szabályozás. Látszik a könyvbeli képen is, hogyan rövidült meg a Tisza, és a már egyenesebb meder mellett fellelhetők a holtágak százai. A könyv leírása alapján csodálhatják a tanulók és a szülők, hogy a Tisza menti kubikosok milyen hatalmas munkát végeztek, rengeteg földet mozgattak meg és olyan hosszú gátakat építettek, hogy egymás után állítva Európától az Atlanti-óceánon keresztül Amerikába érne el hosszuk.

A mocsarakról szólva is azt mutatja be a könyv, hogy milyen nagymértékben változott hazánk tájképe. Sok mocsár volt ezen a területen. Nád, sás, káka nőtt rajtuk, a partjukon fűzfák. Itt élték elszigetelt életüket a pákászok, a vízi emberek. Azóta a mocsarakat kiszárították, helyükön gazdag termést ringat a szél, és a régi pákászok mai utóda géppel műveli a földet, jóval könnyebben és jobban él. A lecsapolásokkal megfogyatkozott a különleges növény- és gazdag madárvilág. Országunk tudósai és vezetői egyes, természeti szempontból nevezetes mocsarakat, lápokat természetvédelmi területté nyilvánítottak, mint például a Kisbalatont, a Fehér-tavat, a Kis- és Nagymohost, hogy itt, mint egy élő múzeumban, tanulmányozhassák a ritka élőlények életét. Ha nyári utazásaik során a tanulók eljutnak ide, különösen óvják az itt élő lényeket! A fiúk hagyják otthon csúzlijukat, de nyissák ki jól a szemüket.

A tankönyvből láthatják a tanulók, hogy az évmilliók alatt hogyan változott meg hazánk felszíne. Változott a folyók iránya, változtak az állóvizek, a régi tenger pedig eltűnt. Különleges és csodálatos melegkedvelő növények is éltek itt, majd hatalmas lombos- és fenyőerdők. Ezek a változások azonban általában lassan következtek be. De tanulnak a gyermekek arról is, hogy milyen *gyorsan változott a táj az itt élő nép munkája során.* Az iskola munkájának támogatására vigyék ki a szülők

gyermekeiket a határba és mutassák meg, hol terült el a földesúri birtok, hogyan fojtogatta a falu lakosságát. Nézzék meg a gyermekekkel együtt a határ mai képét. Mekkora a tsz földje? Mi terem rajta, milyen növényekkel kísérleteznek? Hasonlítsák össze a falu régi típusú, nádfedeles, parányi ablakú, földes szobájú házait az újonnan épített korszerű lakóházakkal. Meg is számolhatja gyermekével együtt egy-egy esti séta során a szülő, hogy hány új ház épült a felszabadulás után, vagy amióta a település termelőszövetkezeti községgé alakult. Számba veheti a gyermekkel az újonnan telepített fajgyümölcsöst, a gazdasági épületeket. Az ipari településeken pedig az új üzemeket, gyárakat, üzemrészeket, az új lakótelepeket mutassa meg. És főként mesélje el gyermekének azt is, hogyan, milyen körülmények között dolgoztak a felszabadulás előtt.

Nézzék meg együtt a könyvben az új szocialista városok képét: Dunaújváros, Komló. Hasonlítsák össze Győr régi és újonnan épült részét. Figyeljék meg Miskolc egyetemi városrészét. A szülők értékeljék és ne kicsinyeljék le az elért hatalmas eredményeket!

Szenteljenek azonban *egy kis időt a tankönyv szép népviseleti, néprajzi képeinek is*, például a matyószobát, a sárközi szőttes készítését, a göcseji talpasházat ábrázoló képeknek. A népművészeten keresztül is növelhetik dolgozó népünk megbecsülését. Mutassák meg a családban levő régi hímzéseket, cserépedényeket, faragásokat. Mondják el, hogyan éltek és milyen életről álmodtak azok, akik ezeket a népi munkákat elkészítették.

Az V. osztály eddig nem tanult anyaga a szomszéd országok, Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia és Ausztria *vázlatos földrajza*. Ezek felszínileg egészen más jellegűek, mint hazánk Területük kisebb vagy nagyobb részét magas hegyek borítják. A Kárpátok, az Alpok, a Dinári hegység örök hó és jéggel fedett részekkel, hatalmas erdőségekkel. Mások a természeti adottságok, mások a gazdasági élet lehetőségei. De nagy a különbség a szomszédos szocialista államok és Ausztria fejlődése között! Csehszlovákia fejlődését többek között lemérhetik a tanulók a villamosáram és a széntermelés növekedésének a tankönyvben közölt görbéjén, 1938-tól 1957-ig. Románia sokkal alacsonyabb szintről indult el, elmaradott me-

zőgazdasági állam volt. Felszabadulása óta szintén nagy utat tett meg. Értékes nyersanyagai vannak. Nagyot növekedett elsősorban a villamosáram és a kőolaj termelése terén. Sokat fejlődött Jugoszlávia is.

Tanulnak a gyermekek a hazánk és a szomszédos államok között kiépült kereskedelmi kapcsolatokról is. Mindegyik országban élnek magyarok, egy tömbben és szétszórva is. A szocializmust építő államokban teljes egyenjogúságot és szabadságot élveznek. Saját nyelvű iskolájukban tanulhatnak. A romániai Székelyföldön egy tömegben élő magyarok számára a román kormány a Magyar Autonóm Tartományt létesítette, Marosvásárhely fővárossal.

Különálló helyet foglal el a szomszédos államok között Ausztria, amely tőkés állam. Magas hegyi ország és így mások a természetadta lehetőségei, mint nekünk.

Ha átnézte a szülő gyermeke tankönyvét, s végigvonultatja maga előtt azt a sok érdekes, értékes anyagot, amelyről a tanévben szó esik, felmerül benne a kérdés: hogyan tanulja a gyermek mindezt?

Imitt-amott hallja gyermekétől, hogy nehéz tantárgy a földrajz, sok nevet és adatot kell megjegyezni. Ez a vélemény nem egészen helytálló, mert egy-egy óra anyaga jól elsajátítható. De hogyan? *A tanuló mindig használja térképét!* Helyezze kinyitva a tankönyv mellé. A lecke először elolvasásánál keresse ki a földrajzi neveket. Közben figyelje a szülő a munkáját. Van olyan gyermek, aki nem tud ellenállni a térkép varázsának! Megkeresi Mosonmagyaróvárt, majd kissé arrébb csúszik a pillantása, már Bécsben van, és elgondolkozik. Közben múlik az idő, és még végig sem olvasta a leckét. Forgassa a gyermek a térképet szórakozásból is, de tanulási időben először a leckét végezze el!

A másik tanuló viszont valóban csak rápillant a térképen a tankönyvben jelzett helyre. Másnap az esetleges felelésnél a tanár kérdésére így felel: „Székesfehérvár? Itt van valahol" — és könnyedén a Balaton vizében helyezi el ősi városunkat.

A térképet gondosan figyelje meg a gyermek. Hol terül el Komló, a Mecsek hegység melyik részén? Kísérje végig a Duna folyását hazánk területén, hogyan következnek sorjában szigetei, milyen nagyobb városok vannak mellette. Ne csak a Bakony

felírását húzza alá a térképen, nézze meg pontosan a hegység irányát is.

Ezután tanulja meg a könyvből a feladott leckét, de úgy, hogy az előforduló földrajzi neveket mutassa is a térképen. Vajon nem lesz-e mégis számára pusztán üres szó, például Debrecen vagy Szeged? Ha nem tudja a szülő a valóságban megmutatni neki, tegye ő is lehetővé, hogy képen nézze meg. Engedje gyermekét képeket gyűjteni. Milyen öröm, ha a tanult várost, tájat, a saját képén is megszemlélheti.

De múlnak a hetek, mindig több anyagot tanul a gyermek. Növekszik a megjegyzendő földrajzi nevek száma. Már az Északi-Középhegységet tanulja, és lassan elfelejti a Dunántúlról tanultakat, pedig milyen jól tudta! Egyszerű módszerrel segíthetnek ezen a szülők. Ha kész a napi feladattal a gyermek, akkor játszanak vele néhány percig a térképen „mutogatóst". Egyszerű a módja. Ha a szülő egy-egy földrajzi nevet kérdez, a gyermek a térképen mutassa meg. Például: melyik város fekszik a Maros torkolatánál, vagy mi a Nyírség legnagyobb települése? A tankönyvben az egyes tájak után Összefoglalást, továbbá Kérdések és feladatok c. fejezetet találunk. *Az összefoglalások a legfontosabb tudnivalókat rögzítik.* Ha ezt valóban tudja a gyermek, akkor meg tudja oldani a kérdéseket és feladatokat. Egy-egy táj feldolgozása után győződjék meg a fejezetek alapján a szülő is arról, hogy gyermeke jól végezte földrajzi tanulmányait.

V. osztályos könyvünk ismertetésének végére értünk. Menynyi újat tanul meg ebből hazánkról az ötödikes gyermek. Bizony, ez nem a IV. osztályos könyv ismétlése.

Bellay László:

SZÁMTAN ÉS MÉRTAN

A számtan olyan tantárgy, amely nagyon sok gyermeknek gondot okoz. *Sokan félnek a számtantól.* Azt gondolják szülők és tanulók, hogy megtanulhatatlan. Általánban csoportosítják a tanulókat: „egyik gyermeknek van tehetsége a számtanhoz, a másiknak nincsen". Valóban, ha a gyermekeket a számtanban elért eredményeik alapján megvizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az egyik pontosabban, sőt, gyorsabban számol, a másik pontatlan, lassú. Az egyik a feladatokat azonnal megérti és megtalálja a helyes megoldást, a másik csak igen nagy nehézségek árán, vagy egyáltalán nem képes megérten és megoldani a feladatot. Ezek a különbségek, bár ténylegesen fennállanak, elsősorban nem a képességbeli különbségekből származnak, hanem abból, hogy egyik gyermek helyesen, a másik helytelenül tanulja a számtant: az egyik tovább jutott el az önálló gondolkodás fejlődésében, a másik erősen lemaradt. A nevelőknek az a véleményük, hogy — bár tényleg van különbség az emberek között a matematika iránti rátermettségben, valóban vannak tehetséges matematikusok és olyanok, akiknek kevesebb érzékük van a matematikai problémák iránt — az általános iskolai számtan megtanulhatóságát illetően, a tanulók között ezek a nagy különbségek egyáltalán nem állnak fenn. *Az általános iskola számtananyaga megtanítható és megtanulható,* csak meg kell találni a megfelelő módszert a tanításban és a tanulásban egyaránt. Különösen vonatkozik ez az ötödik osztályos tananyagra. *Ezt az anyagot minden szorgalmas és figyelmes tanuló elsajátíthatja,* a követelményeknek eleget tud tenni.

Mit kell elérni a számtantanításban? Többnyire azt gondolják, hogy elegendő az alapműveleteket gyorsan és biztosan elsajátítani. Ennél többre az embernek az életben általában nincs

szüksége. Ez a téves és helytelen felfogás az oka többnyire annak, hogy a tanulók maguk sem értékelik mindazt, amit a számtanóra nyújt számukra. *A gyors és biztos számolási készségen kívül még sok egyébre is szükség van, amit a számtanórán el lehet sajátítani.* Elsősorban a gondolkodás, a tények elemzésének képessége az, amit a számtanórán az iskola fejleszt. A feladatok feltételeinek vizsgálata és ennek változatos gyakorlása, olyan képességet alakít ki a tanulóban, amelyet nemcsak a számtani feladatok megoldásában tud hasznosítani. Az a tény, hogy egy számtani feladat feltételeit pontosan elemezni tudja, meg tudja állapítani, milyen adatok állanak rendelkezésre, végeredményben mi az, amit neki ki kell számítania — ahogyan az iskolában mondjuk: meg tudja mondani „mit tudunk és mit kérdezzünk?" —, *ez olyan megismerő képességeket fejleszt ki, amelyek az élet minden vonatkozásában és más tantárgyak tanulásában is hasznosíthatók.* A tények elemzésének képessége a magyarban, nyelvekben, történelemben, földrajzban stb.-ben is feltétlenül szükséges. Az élet is problémákat állít elénk. Ezeket a problémákat csak úgy érthetjük meg, a hozzájuk vezető utat úgy találhatjuk meg, ha rendelkezünk azzal a képességgel, hogy különbséget tudjunk tenni lényeges és lényegtelen dolgok között: meg tudjuk állapítani, mi az, amiből kiindulhatunk, mi az, ahová el akarunk érni. Csak így találhatjuk meg a célhoz vezető leghelyesebb utat.

Amikor a tanulók az ötödik osztályba lépnek, már tudnak számolni. Egész számokkal összeadnak, kivonnak, szoroznak, osztanak. Lényegében a négy alapműveletet egészen pontosan kell tudniuk. Természetesen nem minden gyermek jut el a készségnek erre a fokára. Nagyon sokan hibáznak, figyelmüket nem tudják eléggé összpontosítani, pontatlanok a munkában. *A pontosságot ezért az ötödik osztályban továbbfejleszti az iskola.* A pontosság igénye nem mellőzhető a számtan tanításában, erről nem mondhat le a tanár. A tanulóknak azonban nemcsak pontosan kell dolgozniuk, hanem fel kell ébreszteni bennük az igényt is a pontosságra, a lehető legtökéletesebb munkavégzésre. Éppen ezért az első négy osztályban megismert és elsajátított alapműveleteket az ötödik osztályban még tovább gyakorolják.

A műveletek gyakorlása, végzése közben *arra is nagy gondot fordít az iskola, hogy a számolás tudatos legyen.* Lássák meg a tanulók, hogy milyen összefüggések vannak a műveletekben. Tudják például, hogyan lehet bizonyos körülmények között gyorsabban, egyszerűbben elvégezni egyes műveleteket. Megismerkednek számolási egyszerűsítésekkel is. Ahhoz, hogy ezeket az egyszerűsítéseket, rövidített számolásokat elvégezhessék és aszerint számoljanak, az szükséges, hogy ismerjék az alapműveletek törvényszerűségeit.

Megtanulja a gyermek pl. azt, hogy 42-vel szorozni ugyanazt jelenti, mint 6 . 7-tel szorozni, amelyet úgy is elvégezhetünk, hogy először 6-tal szorzunk, azután az eredményt még 7-szer vesszük. Vagyis azt tanulja meg, hogyan lehet 42 helyett kényelmesebben elvégezni a szorzást. Hiszen 42-vel szorzás esetén 4-gyel és 2-vel kell szorozni, a részletszorzatokat még össze is kell adni. A 6 . 7-tel történő szorzás esetén azonban megtakaríthatunk egy összeadást, ami a hibázás lehetőségét is csökkenti.

Nemcsak az a cél, hogy a számolás szabályait jól megismerje a tanuló. Pl. 642-nek 20-szal történő szorzásakor az a szabály, hogy a 2-vel való szorzás után 0-t kell az eredmény után írni. Sok gyermek — bár a szabályt jól tudja — 0-val is szoroz, fölösleges munkát végez. *Sokkal fontosabb, hogy a szabályok szerint járjanak el, és tudják ezeket alkalmazni.*

Az egész számokkal végzett műveletek után kezdődik *tulajdonképpen az újdonság az ötödik osztályban: megismerkednek a törtekkel, megtanulják, mi a tizedes tört.* Megtanulnak összeadni, kivonni, szorozni, osztani a tizedes törtekkel. Ez az egyik legnehezebb feladat az általános iskola ötödik osztályában. Hiszen most már a pontos és gyors számolás mellett a tizedes vesszőre is ügyelni kell, és ez bizony a gondolkodás, a figyelem számára újabb feladat. *A nehézségeken csak a kellő gyakorlás segíti át a tanulókat.*

Az ötödik osztályos gondolkodása már fejlettebb, mint a negyedik osztályosé. A fejlettebb gondolkodás lehetővé teszi, hogy bonyolultabb problémákat, feladatokat oldjon meg. Ezeknek a megoldásához nem tanul szabályokat az ötödikes. *Nagyon sok és sokféle feladat megoldása során fejlődik ki benne az a képesség, hogy a feladatokat önállóan elemezni tudja és megtalálja a megoldáshoz vezető utat.* Ne várjuk azt

a gyermektől, hogy egy-két feladat megoldása után minden nehézség, segítség nélkül, önállóan oldja meg a példákat. Tapasztalat, de legfőképpen sok önálló gyakorlás révén fejlődik ki a feladatmegoldó képesség.

A feladatok megoldására vonatkozóan a gyermek bizonyos tapasztalatokat szerez az osztályban. *A tanár sokféle feladaton sokféle megoldást mutat be.* A megismert eljárásokat azonban nem magoltatja be a tanulókkal, hiszen így éppen azt a lehetőséget venné el tőlük, amit meg akar adni: az önálló gondolkodás lehetőségét. Azt azonban megteszi, hogy olyan tanácsokat ad a tanulóknak, amelyeknek betartásával könnyebben érnek célt, mint nélkülük. Jó, ha ezeket a tanácsokat a szülő is megismeri.

Az első tanács *a gyermek* számára, hogy *a feladatok megoldását mindig a szöveg gondos elolvasásával kezdje, majd* kívülről történő *elmondásával folytassa.* Aki nem tudja elmondani, hogy mi a feladat tartalma, az nem tudhatja megoldani. Nem arról van szó, hogy a feladatot szóról szóra, és a benne szereplő számokat, mennyiségeket egészen pontosan mondja el, a dolog lényegét kell elmondania. Nem baj, ha csak megközelítő adatokat említ a szövegben. A másolás során úgy sem emlékezetből veszi őket, hanem kijegyzi a füzetébe. *A következő lépés a feladat elemzése.* Ennek során a tanulónak két részre kell bontania a feladatot. Az egyik részben szerepelnek az adatok: tehát az, amit tudunk, — a másik részben szerepel a kérdés, vagy kérdések, tehát ahová el akarunk jutni. Az adatokat és a kérdést a tanuló jegyezze fel jelekkel füzetébe. *Ezután következik a megoldási terv készítése,* amelyet esetleg írásban rögzít: *hogyan akar feleletet kapni a kérdésre,* vagy kérdésekre, — milyen részletkérdésekre kell előbb felelnie stb. *A terv elkészítése után hajtja végre azokat a műveleteket, amelyek szükségesek a feladat megoldásához.* A műveleteket mindig a számítás gondolatmenetétől elkülönítve kell elvégezni, hogy a részletszámítások ne zavarják a gondolatmenetet. *Amikor az eredményt megkapta a gyermek, első dolga legyen megvizsgálni, hogy egyáltalán lehetséges-e az eredmény,* lehetséges-e ilyesmi a valóságban? Miután megállapította, hogy az eredmény reális, kb. megfelel azoknak a feltételeknek, amelyeket

a feladat megjelölt, akkor *következik a számolás pontosságának ellenőrzése.*

Az eredmények valószerűségének megállapítása nehéz a gyermek számára. *A feladatot az élet legkülönbözőbb területeiről választja a tanár.* Az ipar, a mezőgazdaság, az energiatermelés, a népesedés, a munkások keresete, a termelési eredmények számokban jelennek meg a tanuló előtt és ezáltal az élettel is szorosabb kapcsolatba kerül, *a valóságról helyesebb képet kap.*

Az eredmény valószerűségének bírálatában, éppen az élet dolgaiban való tájékozottságuk miatt, a szülők a gyermek segítségére lehetnek. *Életismeretük,* a termeléssel való szorosabb kapcsolatuk *helyesebb elképzeléshez segítheti gyermekeiket.* Ha egyik gyermek pl. azt kapja eredményül, hogy az állami gazdaságban napi 75 l egy tehén átlagos tejhozama, akkor — különösen a városi gyermek — nem biztos, hogy felfedezi ennek az eredménynek a valószerűtlenségét, hiszen erre vonatkozóan nincsen tapasztalata. A szülő azonban felvilágosíthatja róla, hogy ez a mai eredmények szerint lehetetlen, és melyek azok a határok, amelyek között a tejhozam ingadozik, milyen tényezők befolyásolják ezt az eredményt stb. A tanuló ennek alapján helyesen kezd tájékozódni ebben a kérdésben, tudása szélesedik, fejlődik ítélőképessége. Amikor a tanuló az eredmény valószerűségéről meggyőződött, és ellenőrizte a számolás pontosságát is, akkor röviden felel a feltett kérdésre és ezzel a feladatot megoldotta.

Sok feladat hazánk gyarapodásáról, népünk megváltozott életéről, életszínvonalának emelkedéséről, *a szocializmus építésében elért sikerekről tudósítja megoldóját.* Ezeket a tájékoztatásokat még tovább kell a szülőknek szélesíteniük. Adjanak gyermekük kezébe újságot, folyóiratot, mondjanak el hasonló eseteket, amelyekből a tanuló szocializmust építő népünk küzdelmeit és eredményeit megismerheti. Mindezek alapján könnyebben tudja elbírálni a feladatok megoldásakor kapott eredmények valószerűségét.

Az ötödik osztályban az iskola továbbfejleszti a mértékegységekkel történő számolást is. Több mértékegységet ismernek meg a tanulók. Ezeket a mértékegységeket azután megtanulják különbözőképpen: tizedes számban, kisebb vagy nagyobb egységben kifejezni. Pl. ilyen készségekre kell szert tenniük:

25 dkg 1 kg-nak hányadrésze; 1 kg 7 dkg hány dkg; 315 kg hány métermázsa? stb. Hasonló feladatokat már az alsó négy osztályban is megoldottak a tanulók. Most azonban az ötödik osztályban az ilyen feladatokat hibátlanul és tizedes számmal is el kell végezniük. A nehézség többnyire abban van, hogy a tanulók gépiesen próbálják ezeket a feladatokat megoldani és sok esetben csak találgatnak. *Az alapvető dolog, hogy nagyon pontosan tudják azt, hogy az adott mértékegységben hány kisebb mértékegység van.* (Pl. 1 m-ben 10 dm van.) Így bármilyen esetben ki tudják majd számítani, hogy bizonyos számú mértékegység hány kisebb egységet tartalmaz.

Az ötödik osztályos anyagnak új és a gyermekek által még alig ismert része a mértan. Megismerkednek e tanévben néhány mértani alakzattal: a téglával, a téglát borító téglalapokkal, a négyzettel, a paralelogrammával, a háromszögekkel. Megtanulják ezek legfontosabb tulajdonságait. *A leglényegesebb követelmény azonban, hogy az ezzel kapcsolatos kerület- és területszámításokat gyorsan és pontosan el tudják végezni.* Ez általában nem okoz nagy nehézséget a tanulóknak, ha egyébként pontosan tudnak számolni. *A mértananyag nem nehéz!* Azonban itt sem a szabályok merev bemagolása a fontos, hanem az, hogy a tanulók világosan ismerjék ezeknek a mértani alakzatoknak a tulajdonságait, tudják megmagyarázni, hogy egyik vagy másik idomnak a területét hogyan kell kiszámítani. Végeznek kerületszámításokat is. Ez a gyermek számára nem probléma, ha egyszer megérti, hogy a kerület és a kerítés fogalma között mi a hasonlóság.

A mértanban a gyermeknek néhány alapvető rajzolási készséget is el kell sajátítania: párhuzamos és merőleges egyeneseket, szakaszokat és a tanult idomokat is szépen le kell tudni rajzolnia. *Ez általában nagy nehézséget okoz* a tanulóknak, mert még nem szokták meg a pontos, gondos munkát. Ennek a technikáját megismerik az ötödik osztályban. Nagy szükség van arra, hogy a szülők is igényekkel lépjenek fel gyermekeikkel szemben; a rajz pontos, tiszta, hibátlan legyen. Ehhez az is szükséges, hogy nagyon pontosan tudjanak mérni. A pontos méréshez pontos mérőeszközre van szükség. A mérőeszköz addig pontos, amíg hibátlan, jó, amíg a vonalzót nem használták más célra is, mint rajzolásra és mérésre. Ezért a szülőknek is

rá kell nevelniük a gyermekeket arra, hogy a rajzeszköz, a mértani felszerelés nem játékszer, hanem szerszám, amelynek gondozása, a reá való vigyázás elsőrendű feladat. A pontos mérés elsajátítása végett általában nem vonalzóval méret a tanár. hanem papírszalaggal, amelynek vékonysága a mérést sokkal pontosabbá teszi, mint a vastag vonalzó.

A szülőnek ezzel kapcsolatban az a feladata, hogy a gyermek felszerelését sokszor ellenőrizze, állapítsa meg, nem piszkos-e, nem hibás-e. Amennyiben hibákat talál, azokat javíttassa ki. Nagyon nagy gondot fordítson a hegyes ceruzára. Enélkül lehetetlen pontosan rajzolni. A pontos rajzolásra, a gondosságra való törekvés a gyermek jellemét is kedvezően fejleszti. Ha mértani eszközeit nagyon gondosan ápolja, akkor egyéb holmiját is gondozni fogja, és azokkal szemben is olyan igényeket támaszt majd saját maga, mint amilyen igényeket a szülők és a nevelők támasztottak rajzeszközeivel szemben.

Bár nem helyeselhető az, ha a szabályokat gépiesen bemagolják a gyermekek, *nem mondhatunk le arról, hogy a számtannak, mértannak a nyelvét, szakkifejezéseit a tanuló ne sajátítsa el.* Ezt a nyelvezetet másként elsajátítani, mint a csekély számú szabály megtanulásával, nem lehet. Éppen ezért ragaszkodjanak a szülők ahhoz, hogy a számtanból és mértanból a kijelölt szabályokat gyermekeik gondosan tanulják meg. Annak természetesen nem sok értelme volna, hogy olyasmit tanuljanak meg, amit nem értenek. Éppen ezért a szabályok elmondásával párhuzamosan mindig példákkal illusztrálják, hogy mit fejez ki a szabály!

A számtanban való előrehaladás legnagyobb akadályozója az önállótlanság. Ez annak következménye, ha a gyermekek házi feladataikat mások segítségével oldják meg vagy még rosszabb esetben egyszerűen lemásolják társuk házi feladatát. Az ilyen eljárás már egy-két esetben is nagyon megbosszulja magát. A gyermek éppen azt a készséget nem sajátítja el, amely ahhoz szükséges, hogy ilyen feladatokkal meg tudjon birkózni. A tanuló önmagát csapja be, önmagát áltatja, amikor jó házi feladatot visz a tanárnak, és ugyanakkor a jó házi feladat mögött nincs meg a gondolkodási képesség fejlődése, az a szellemi erőfeszítés, amelynek a feladat megoldásával kellett volna járnia. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy a szülők ragaszkodjanak

a feladatok önálló megoldásához. Csak miután valóban, a kapott tanácsok segítségével sem tudnak megbirkózni vele, akkor kérjenek segítséget. de a segítség semmi esetre se legyen olyan, hogy a gyermeknek már csak másolnia kelljen.

A házi feladat elkészítésében mutatkozó eredménytelenségnek egyik igen *gyakori oka* az, *hogy a gyermekek helytelenül tanulják a számtant.* Már az előbb említettük, hogyan kell a feladatot megoldani. Sok esetben úgy készülnek a tanulók az órára, hogy minden előtanulmány nélkül nekiesnek a házi feladatnak és megkísérlik megoldását. Ezután, ha még marad idejük és kedvük, akkor a szabályokat is megtanulják. Erre azonban sok esetben azért nem kerül sor, mert a gyermek, ha megoldotta házi feladatát, úgy gondolja, hogy akkor a szabályokat is tudja. Ez nemcsak azért hibás módszer, mert nem tesz eleget minden kötelezettségének, hanem azért is, mert feje tetejére állított, fordított módszerrel dolgozik.

A gyermek első dolga mindig *az legyen, hogy áttanulmányozza az iskolában megoldott feladatokat.* Nézze meg, milyen példákat mutatott be a tanár, hogyan oldották meg a feladatot, hogyan jutottak az eredményhez. *Ezután tanulja meg a feladott szabályokat,* esetleg tanulmányozza át a könyvben talált ábrákat, a kidolgozott példákat. *Csak ezután kezdjen hozzá a házi feladat megoldásához.* Az a tanuló, akinek nehézsége van a feladat megoldásában, keressen a tankönyvben hasonló típusú kidolgozott példát és annak a mintájára igyekezzék megoldani. Ezzel nagy segítséget kap, ugyanakkor bizonyos mértékben önállósága is fejlődik, hiszen a kidolgozott példa tanulmányozása, alkalmazása önállóságot is követel.

Nem állítható, hogy az említettek figyelembevételével mindenkiből nagy matematikus, vagy akár jeles számtanista lehet. Az azonban — a pedagógia eddigi tapasztalata alapján — bizonyos, hogy minden tanuló eredményt érhet el. Gondos ellenőrzéssel, tanulással, gyakorlással a bukás veszélye kiküszöbölhető. A számtanban elért eredményeket nemcsak a tehetség, hanem elsősorban a szorgalom mértéke dönti el.

Dr. Stolmár László:

NÖVÉNY- ÉS ÁLLATTAN

A szülőben, aki átlapozza V. osztályos gyermekének Növény- és állattan könyvét, régi emlékek ébrednek. Annak idején a népiskola felső, vagy a polgári és középiskola alsó osztályaiban ő maga is ilyesmiről tanult, mint most a saját gyermeke. *A gyümölcsös fáiról, a konyhakert veteményeiről, a háziállatokról és a ház körül élőkről szólnak ma is a leckék, akárcsak annak idején.*

Honnan ez a megegyezés, amikor „azóta" oly nagyot fordult a világ?

Több oka is van ennek. Az édesanya vagy az édesapa akkor éppen olyan 10—11 éves gyermek volt, mint most a sajátja, és a szeme éppúgy a legközelebbi környékre, a közeli utcára, térre, piacra, csarnokra vagy kertre, udvarra, benne növényekre, állatokra nyílott, aszerint, hogy városon vagy falun nőtt-e, akárcsak most a fiáé, leányáé. A szilva meg az alma, a sárgarépa meg a zöldpaprika, a Bodri meg a Csillag minden 10 éves gyermekhez közelebb áll, mint a tigris vagy a datolya, de majd 13 éves korában mégis ezek iránt érdeklődik jobban, mert a gyermekek életkorával együtt jár, hogy felébred bennük az érdeklődés a távoli világrészek iránt.

Az iskola tehát mindig számol a gyermekkel, de számol azzal az élettel is, amelyre a gyermeket nevelnie kell. Ez az élet pedig sokat követel ám! Ma nem évtizedek, hanem hetek, napok alatt születnek a tudományok új vívmányai az élők világában éppúgy, mint a technikában. Hallottunk-e 30 évvel ezelőtt pl. starking almáról, vagy 8300 l tejet adó kosztromai tehénről, heterózis- és silókukoricáról, hat ökröt pótló traktorról és gépállomásról, vagy a méhek táncáról, hogy új társadalmunk tudományának, gyakorlatának csak egy-egy — nem is nagyon nagy — eredményét említsük. A tudománynak azokat a régi megállapításait, amelyek ma is igazságok, azért kell megismernünk és

megtanulnunk, mert azok az újaknak az alapjai, az új ismeretek pedig a boldogulásunkhoz szükségesek. A tudnivaló, a tanulnivaló tehát folytonosan gyarapszik, pedig a koponyácskák nem tágulnak gyorsabban és a tanévek sem hosszabbak 10 hónapnál.

Nos, *a szülő,* aki nemcsak átlapozza, hanem át is olvassa gyermeke tankönyvét, *hamar megállapítja, hogy ma a többel másként birkóznak a gyermekek, mint régebben.* De vajon megbirkóznak-e valóban gyermekeink a mindinkább növekvő feladatokkal? Mi itt a teendő, segíthetünk-e erőfeszítésükben?

Igaz, hogy a tanítás-nevelés nem gépesíthető, mint pl. a földművelés vagy az ipar, de jobb módszerekkel, gazdaságos beosztással, társadalmi, szülői segítséggel ugyanannyi idő alatt, ugyanannyi erővel több ismeret sajátítható el. Ha az iskola megteszi a magáét, és a szülők megértik az iskola törekvését, nem gátolják, hanem inkább segítik azt, akkor gyermekeink szellemi színvonala még sokkal magasabbra emelhető. Miben áll ez a megértés és segítség a növény- és állattan területén, amit az iskola a szülőktől joggal elvár? Elmondjuk sorjában, de előre bocsátjuk, jól tudjuk, hogy a szülők nem tanárok és az otthon nem iskola. Azt is tudjuk azonban, hogy a gyermek a szülő szemefénye, akiért ha kell, szívesen áldozatot is hoz.

Az egyik legfontosabb tudnivaló a szülő számára, hogy a természet dolgait, növényeket, állatokat, természeti jelenségeket nem lehet csupán könyvből megtanulni. Még kérdésnek is mosolyt keltő pl. az ilyesmi: „megtanultad-e a szilvát", vagy „tudod-e már a lovat?" A növény- és állattani lecke sohasem valami „ettől" — „eddig" kijelölt tanulnivaló. Ilyesmire is sor kerül, de ez majd már csak a dolog vége.

A természet megismerésének helyes útját akkor járjuk, ha előbb nézünk, szemlélődünk, vizsgálódunk, tapasztalunk, kísérletezünk és gondolkozunk. Tagadhatatlan, hogy megtanulhatók pl. a növény vagy a virág részei a könyvből is, de meddig tart, és mennyit ér az ilyen „tudás", ha nem vizsgáltunk meg és nem szedtünk szét a tanuló előtt egyetlen növényt vagy virágot egyszer sem? Csak a megfigyelés, megértés után kerülhet sor könyvből való tanulásra, ami nem jelenthet mást, mint a már jól megértett dolognak az emlékezetbe vésését. Sok felnőtt is

elvéti a maga képzésének módját azzal, hogy csak darálja a szót, gyömöszöli magába a könyvek meg nem értett sorait, aztán — előbb-utóbb elfelejti.

A mai iskola nem ilyen tudásra tanít. A természetismereti órákon pl. *mindent elkövet, hogy a tanított dolgokat bemutassa,* vizsgáltassa, egyszóval a maga valóságában szemléltesse és a magyarázatokat az érzékelt dolgokhoz fűzze. Az iskolában azonban tömegtanítás folyik. A tanár egyedül alig tehet eleget a kívánalmaknak, hogy minden gyermek kezébe adja a tárgyalásra kerülő növényt, állatot. *Szerencsére a tanár legtöbbször jó szándékú segítőtársakra lel tanítványai sorában.* Most már csak az a fontos, hogy a gyermekek törekvése otthon is megértésre találjon.

Az V. osztály tanítási anyaga csaknem kivétel nélkül hozzáférhető, a piacon, a kertben, a ház körül megtalálható. Hogy a tanítás kellő pillanatában ketté vágható, megvizsgálható, ízlelhető, szagolható alma, paradicsom vagy hagyma mennyit jelent az igazi, a maradandó ismeret kialakításához, azt csak a szakemberek tudják, no meg talán a gyermekek érzik, akik így tanulhatnak. Nagy különbség, ha a tanár nemcsak beszél egy-egy kártevőről, hanem meg is mutathatja az állatot is, kártevését is.

A szülőknek tehát ne csak arra legyen gondja, hogy tanárjának segíteni akaró gyermekét szándékában támogassa, hanem arra is, hogy feledékeny gyermekét figyelmeztesse, a lustát biztatgassa. Ehhez persze az kell, hogy a szülő érdeklődve, figyelemmel kísérje, miről is tanul az iskolában gyermeke.

A tanítás téli anyagával kapcsolatban már nem ilyen egyszerű a helyzet. Kiskutyát vagy pláne lovat, szarvasmarhát nem vihet senki az iskolába. A tanár is csak legfeljebb képet mutathat, no meg a már esetleg látottakra, hallottakra utalhat magyarázata közben. A szülő éppen ezért megint sokat segíthet főképp városon, ahol a háziállatok nem szemlélhetők olyan könnyen, mint faluhelyen. Mennyivel nagyobb érdeklődéssel vesz részt az órán az a gyermek, akinek friss élményei vannak az éppen szóban forgó állatról, mert nemrégen meglátogattak egy kutyát tartó ismerőst és beszéltek is az állatról, vagy séta közben figyelgették édesapával a látható kutyafajtákat, vagy jártak vasárnap

a múzeumban, s ott ezt is, azt is látták s éppen arról beszélgettek, amiről az iskolában is szó esik. Ilyenkor kell a szülőnek a maga emlékeiből, tapasztalataiból merítve szólnia egy-egy kedvenc vagy nevezetes állatról, összehasonlítani a régi világ törekvéseit a maiakkal, elbeszélgetni a változásokról, a tennivalókról, a haladásról. Érdeklődő gyermeküket pedig sohase hallgattassák el, hanem felelgessenek neki türelmesen ... ha tudnak, mert csak a gyermek tud igazán nehezet kérdezni. Akit pedig a kérdés esetleg próbára tesz, csak vallja be bátran, nem esik csorba szülői tekintélyén, de keresse gyermekével közösen a helyes megfejtést.

A tavaszi tananyag a szemlélhetőség szempontjából ismét jobban hozzáférhető. Tulipán, bab, borsó, földi giliszta, cserebogár, pók falun, városon könnyen megszerezhető. *A szedegető, gyűjtögető gyermek szüleitől ismét van kérnivalója az iskolának.* A szülők kétféleképpen is elvéthetik a dolgot. *Nagy hiba, ha lebeszélik a bogarászó, gyűjtögető gyermeket,* vagy méghozzá gúnyolják is, hogy mindenféle „rondaságot" összehord, és még üveget és szeszt is kér hozzá! Nemegyszer az a tanár is kap ilyenkor egy-egy elítélő, megbélyegző jelzőt — mégpedig a gyermek füle hallatára —, aki ilyesmire biztatja tanítványait. Az eredmény nem is marad el. A földi gilisztából lecke lesz, unalmas tanulnivaló, ami aligha fejleszti a megfigyelési képességet, az értelmet, ellenben alig várja, hogy elfelejtsék.

A másik túlzás a gyűjtőszenvedély túlságos fűtése. *Ne biztassuk, sőt, tiltsuk meg, hogy gyermekünk minden élő, mozgó növényt, állatot megöljön, felhalmozzon, azután egy idő múlva kidobjon.* Gyűjtse és figyelje, amiről tanul, pusztítsa a kártevőket, de teljék nagyobb öröme az élő természet megfigyelésében, mint a megöltek felhalmozásában. Értessük meg vele, hogy még a lepkék száz és száz faja között is csak néhány igazán kártékony, a legtöbbnek kártevése szóra sem érdemes, az ilyenek pusztítása értelmetlen és kegyetlen dolog. Kihalt és kifosztott volna a rét, a mező, ha felette tarka pillangók nem kergetőznének. Akadályozzuk meg a bogarak, lepkék, növények céltalan gyűjtését, amelynek során a gyermek nem kíváncsi azok nevére, jelentőségére, életük sajátosságára. De annál inkább segítsük, sétáinkkal, kirándulásainkkal támogassuk az állatokat megfigyelő, azokat nevelő, etető, egyszóval az állatokkal szívesen fog-

lalkozó gyermekünk ténykedéseit. Nagyon fontos, hogy ilyenkor a felnőttek magatartása is példamutató legyen. Ha azt látja a gyermek, hogy a „nagyok" is gátlás nélkül törik, tépik, szakítják a lombot, virágot, faragják, vésik a fák törzsét, belegázolnak a rétbe, vetésbe, akkor ne csodálkozzunk, hogy ők sem lesznek védelmezői a természeti szépségeknek, emlékeknek.

Az a szülői segítség, amiről eddig beszéltünk, jó feltétele annak, hogy a gyermek az iskolában hallottakat felfogja, megértse. *A megértés után pedig következhet a könyvből való tanulás.*

Tanuláson sokan csak a könyv szavainak emlékezetbe vésését értik. Minél hűségesebben, folyékonyabban „mondja fel" a könyv szövegét a gyermek, annál mosolygósabb a „kihallgató" szülő arca, annál nagyobb a dicséret és az elismerés. Nem is vitás, hogy minden elismerést megérdemel az ilyen ritka gyermek szorgalma, csak ne higgyük azt, hogy mindig *érti* is a lecke lényegét, velejét és hogy sokáig meg is tartja majd fejében látszólagos tudását, no meg, hogy képes lesz valamennyi leckét szóról szóra megtanulni. A nyögdécselő, leckéjét felmondani nem tudó gyermek pedig hamar megkapja a dorgálást: „Eredj, és tanuld meg jobban a leckét!" Csak éppen azt nem mondjuk meg, hogy hogyan lehet és kell jobban tanulni.

Hallhatunk még ma is nemegyszer olyan véleményt, hogy nem baj az, ha a gyermek nem is érti egészen a dolgokat, csak vésse jól emlékezetébe, majd ha nagyobb és okosabb lesz, megérti. Idősebb emberek büszkén elfújnak gyermekkoruk emlékeiből felbukkanó versikéket, szabályokat, törvényeket, hálával emlékezve meg azokról, akik mindezt, lám, „ilyen jól beléjük verték". A régi iskola néhány versét, a katekizmus kérdéseit, feleleteit talán így is meg lehetett tanulni, a mai megnövekedett és megértést is követő tananyagban azonban már gondolkodás nélkül, csupán az emlékezetre hagyatkozva el nem igazodhatunk. „Kívülről" ma már csak az idézeteket, az irodalmi értékű verseket kell megtanulni, máskülönben a szóról szóra való tanulás a múlté. A betanult, bevágott, de kellőképpen meg nem értett anyag úgy fekszik emlékezetünkben, mint a meg nem rágott étel a gyomrunkban. Még szellemi fejlődésünket is veszélyezteti. A behabzsolt tudást alkalmazni, felhasználni alig-alig tudjuk. Az ilyen tudás nem teszi próbára értelmünket, nem késztet gondolkozásra, helyes cselekvésre, de az ilyen tudás az élet,

a természet szépségét és változatosságát sem tárja fel. Hasznát nem látjuk, szépségét nem érezzük, pedig a növény- és állattan hasznos is, érdekes is, szép is. (Erről beszél egyébként a könyv bevezető olvasmánya.)

Hogyan tanuljon hát a gyermek? Erről a kérdésről már csak azért is beszélnünk kell, mert az alsó tagozatban a könyvből való tanuláshoz még nem szokhatott hozzá a gyermek.

Minden gyermeknek az I. és az V. általános osztály, valamint az I. középiskolai osztály jelenti iskolás életének nagy nehézségeit. Ha valahol és valamikor *szülői segítségre szorul a tanuló,* akkor ezek az osztályok követelik azt. Az V. osztályos tanuló további fejlődésére, iskolai tanulmányaira szinte döntően fontos, hogy következetes ellenőrzéssel rászoktattuk-e gyermekünket a rendszeres, az önálló tanulásra.

A könyv már betűivel is elárulja, mi benne a tanulásra szánt és mi az érdeklődést, a kíváncsiságot ébresztő vagy kielégítő anyag. Minden ún. lecke után ott állnak dőlt betűvel szedve az összefoglaló kérdések. A helyes tanulásban ezek a kérdések fontos szerepet játszanak. Szoktassuk rá gyermekünket — erre neveli, szorítja a tanára is —, hogy ezeket a kérdéseket tanuláskor feltegye magának. Előfordulhat, hogy már az órán látott, hallott, megértett megbeszélés, magyarázat, tanítás alapján, minden különösebb „tanulás" nélkül is jól megfelel rájuk. Biztató jel ez, jó iskolai munkának a jele, de nem elegendő. A leckét figyelmesen és gondosan akkor is el kell olvasni, mert nagy különbség kérdésekre felelni, vagy valamiről összefüggően beszélni. Különösen a dőlt betűkkel kiemelt fontos tudnivalókat kell átgondolni, gyakorolni, hangosan is kiejteni, a képeken is megkeresni, esetleg egy valódi termésen, virágon, bogáron ismét megvizsgálni. Emlékeztetőül ki kell nyitni az iskolai füzetet is és segítségével összefüggően el kell mondani a tanultakat, azután az összefoglaló kérdésekkel ellenőrizzük a tudást. Ha döcög, bizonytalan a felelet egyik-másik kérdésre, akkor ne találgasson a gyermek, hanem keresse meg a könyvben a helyes feleletet, ismételjen nyugodtan és gondolkodva. Ha aztán minden jól megy, elolvashatja az apróbetűs részeket is és ideje, kedve, érdeklődése szerint foglalkozhat azzal is, amit benne talál. A következő óra előtt elég, ha még egyszer felteszi a kérdéseket és

ismétli a válaszokat. Őszintén örülhetünk annak, ha gyermekünk az esetleg meg nem értett részletek felől érdeklődik és magyarázatot kér.

A tanulás szempontjából a legtöbb gyermek, de még a szülő is, a tankönyvnek csak a szövegét tartja fontosnak, pedig *a könyvben képek, ábrák is vannak, amelyekről éppúgy lehet és kell is tanulni, mint a szövegből.* Igaz, hogy egy élő, eleven növény, állat megszemlélése többet ér minden képnél, de ne feledjük, hogy ezek a valóságos dolgok sokszor nagyon bonyolultak. Szerkezetüket, berendezésüket akkor értjük meg igazán, ha leegyszerűsített rajzukat is szemügyre vesszük. A rajz csak a lényeget emeli ki és magyarázza. Aki hozzászokott a valóság szemlélése mellett annak rajza, képe tanulmányozásához, az a képről, rajzról akkor is tud majd jól következtetni a valóságos dolgokra, ha azokat már nem is láthatja. A kép tehát fontos eszköze a tanulásnak.

Az V. osztályos tankönyv képei háromfélék: az élőlényeknek csak az alakját bemutató képek (pl. 37, 68, 79, 100, 117 stb. ábra), magyarázó, gondolkodtató ábrák (pl. 1, 3, 15, 56, 65, 99 stb. ábra) és térképvázlatok. Tanulás közben mindegyiket meg kell nézni, de míg az elsőkre elég néhányszor rápillantani, a másik kétfélét alaposan tanulmányozni kell. A képről — ha megtanítottuk és rászoktattuk a gyermeket — a leckének egy-egy részletét el is tudja mondani. Ennek két előnye is van: előbb meg kell értenie a képet, tehát gondolkoznia kell rajta, azután pedig önállóan, saját szavaival beszélnie kell róla. Értelme és kifejező képessége egyaránt fejlődik ezáltal. A szülő, ha egyszer-egyszer leülhet tanuló gyermeke mellé, jól teszi, ha így a képekről beszélteti.

Írásbeli házi feladat növény- és állattanból nem terheli a gyermekeket, de a könyv is, a tanár is többször biztatja őket tapasztalatgyűjtő munkára, amire ebben a korban könnyen kaphatók is. „Vizsgáljátok meg! Gondolkozzatok rajta! Nézzetek körül! Figyeljétek meg!" stb. olvashatók a tennivalók. Az iskolai munka eredménye fokozódik, ha a szülők gyermekeiket segítik, támogatják ilyen tevékenységükben, még ha az néha kényelmetlenséggel, egy kevés fáradsággal is jár. Az effajta munka nemcsak azt eredményezi, hogy növény- és állattanból válik jó tanulóvá az illető, hanem egész értelme, valamennyi képessége, testi, lelki ügyessége, egyszóval életrevalósága fejlődik majd egész-

ségesen. Az így tanuló és dolgozó gyermeket nagyobb baj nem érheti az iskolában. Tudása gyarapszik, tanulásának üteme pedig fokozatosan gyorsul.

Persze, a tanulásnak az itt vázolt módjára nem elég egyszer figyelmeztetni a gyermeket. A szülőnek nem az a dolga, hogy fáradtan és kedvetlenül, könyvvel a kezében és szigorúsággal a szívében felmondassa naponta a leckét (s közben könyvre, tanárra, iskolára esetleg borsos megjegyzéseket ejtsen), hanem amikor ideje, hangulata engedi, álljon szóba gyermekével, tegyen fel az összefoglaló kérdések közül néhányat, olvassák el egy-egy lecke szövegét közösen, tegye szóvá, ami számára is új és érdekes, egyszóval érdeklődjék a tanultak felől, tanítgassa gyermekét a helyes tanulás módjára és a napnak meghatározott idejében feltétlenül és következetesen biztosítson gyermekének időt, zavartalan helyet a tanulás számára. Legyen megértő, de következetes, és ne felejtse, hogy a legnehezebb lecke — szülő és tanár számára egyaránt — a gyermek helyes irányítása.

A könyvben lapozgató szülő bizonyára észreveszi a tanításnak néhány törekvését. *A körülöttünk levő növényekről és állatokról nemcsak azért tanítunk, hogy a gyermek azokat pusztán felismerje* — hiszen a legtöbbet ismeri is —, azért sem, hogy növénytani, állattani sajátosságaikat megtanulják a gyermekek, *hanem azok helyes, eredményes, a legjobban bevált termesztéséről és tenyésztéséről is beszélünk,* kitérünk ellenségeikre, azok kártevésére és az ellenük való védekezés módjára. A tudományosság tehát sohasem válik el a gyakorlatiasságtól, az élet megkövetelte hasznos tudnivalóktól. A helyes ismeret, a tudás óvja meg gyermekeinket a babonától is.

Tárgyunknak mindig gondja van arra is, hogy az igazi hazaszeretetre neveljen. Megbecsüléssel és hálával emlegetjük kiváló kutatóink, tudósaink, termelőink nevét, akik munkásságukkal az egész magyar nép felemelkedését szolgálták. Ismerniük kell gyermekeinknek szép hazánk vidékeit, tájait, hol világszerte ismert ízes gyümölcsünk, hagymánk, káposztánk, paprikánk terem, híres magyar kutyáinkat, a ló-, a szarvasmarha-, a sertéstenyésztés terén elért sikereinket. Ugyanakkor azonban megemlékezünk azokról a külföldi tudósokról is (Pasteur, Micsurin), akiknek élete, munkássága példaképpen állhat előttünk, akiket

követnünk érdemes. Nagyságukat a népért, az egész emberiségért kifejtett munkájukon mérjük le.

Már az V. osztályban megkezdjük a növény- és állattan olyan tanítását, amelyből gyermekeink a természet törvényeit felismerhetik. Gazdasági növényeink, háziállataink tárgyalásakor pl. mindig ismertetjük azok származását, ősi alakját is. A sárgarépának, a sertésnek, a házi nyúlnak, a házi kacsának, lúdnak őse ma is él. Összehasonlíthatjuk a vadmurkot, a vaddisznót, az üregi nyulat, a vadkacsát, a vadlibát a termesztett, tenyésztett, nemesített, háziasított utódok egész sorával, a szemünk előtt keletkező előnyös új fajták tömegével.

A növények s az állatok tehát alakíthatók, testük, természetük megváltoztatható úgy és olyan mértékben, ahogyan arra az embernek szüksége van, csak tudni kell a módját, ismerni kell életük, környezetük minden jelenségét. Legszebb példa erre a káposztafélék története. Kezdetben az embereknek meg kellett elégedniük az erdőn, a mezőn található ehető növényekkel. Ilyen volt a vadkáposzta is. Ha nem is volt valami jó ízű, de ehető volt a levele is, a szára is, sőt, még olajos magva is elverte az éhséget. Hamarosan rájött az ember arra, hogy könnyebben rátalál a káposztára, ha maga veti el a magját. Termeszteni kezdte tehát. Tapasztalta, hogy jó földben, gyomok szomszédsága nélkül, megöntözve dúsabb, nagyobb lesz a káposzta. Azt is észrevette, hogy az egyik tőnek esetleg a levelę, a másiknak a szára vastagabb, egy harmadiknak pedig a virágai dúsabbak, mert ahogy egy fán nincs két teljesen egyforma levél, úgy egy kertben sem terem két teljesen egyforma káposzta. Érthető, hogy ezekről a dúsabb tövekről szedte az ember a jövő évi vetőmagot. Kiválogatta a legszebb, legjobb, legízletesebb töveket s azokat termesztette tovább. Az évszázados kiválogatás, gyomlálás, öntözés, trágyázás többféleképpen megváltoztatta a vadkáposztát. Ennek eredménye a ma termesztett káposztafajták egész sora: a takarmány-, a fejes- és a kelkáposzta, a karfiol, a karalábé és a bimbóskel, ahogyan azt a tankönyv 33. ábrája mutatja.

A tudáson kívül a tankönyv a gyermek kifejező készségét, gondolkodó képességét is fejleszteni kívánja. Ilyesmire szolgál az apróbetűs részek közt olvasható, nemegyszer fejtörést okozó, sok utánjárást követelő, érdekesebbnél érdekesebb kérdés, meg néhány szókincs-gyarapításra, szólás-, közmondás-értelmezésre

és gyűjtésre biztató felszólítás. Ezekkel a részletekkel az iskola a szűkre szabott heti 2 órában bizony alig foglalkozhat. A szülő részvétele az efféle munkában a gyermekben is kedvet ébreszt és sokszor nem is remélt gazdag eredményt hoz.

Végül általában a könyvek értelmes és helyes használatára taníthatjuk gyermekünket a „Kis-lexikon" és a tartalomjegyzék forgatásával, olvasásával.

Ha a gyermek hétről hétre *szívesen vette kezébe az V. osztályos* Növény- és állattan *könyvet, akkor jól alapozta meg VI. osztályos tanulmányait.*

Paál Ákos:

RAJZ

A rajz tantárgynak nincs tankönyve, házi feladat sincs belőle, így hát a szülők ezek útján nem tájékozódhatnak arról, hogy mit tanulnak gyermekeik a rajzórán. Az iskolában készült rajzokat rendszerint összegyűjtik, ezeket sem láthatják a szülők addig, amíg a tanév végén vissza nem kapják azokat a tanulók. Ezért — azt hisszük — különösképpen érdekli a szülőket, hogy mit tanulnak gyermekeik az általános iskola V. osztályában a rajzórákon, mit segíthetnek gyermekeiknek a rajznál?

Mai, szocialista iskoláinkban a rajztanítás is jórészt másképp folyik, mint a régi iskolákban. Amikor mi, mai felnőttek jártunk még iskolába, akkor a rajzórákon sokat rajzoltattak például ún. „magyaros" mintát. Kitett a tanító, a tanár a táblára egy nagy rajzot s azt kellett lemásolni. Sajnos, azok a minták legtöbbször nem az igazi népművészetet mutatták, hanem annak valamiféle meghamisított, az akkori társadalom ízlése szerint „megjavított" formáját. Ha pedig valamilyen tárgy alakját rajzolták a régi iskolában, pl. egy baltát, gyakran annak is csak az előre megrajzolt „síkformáját" tették ki a tanulók elé.

Ma ilyen nincs az iskolában. Ma a valóságot, a valódi tárgyat kell lerajzolni, megfesteni. *A mai, szocialista iskola a rajzolással is arra kívánja szoktatni az ifjúságot, hogy mindenben a valóságot lássa, figyelje meg.* Elsősorban a látásukat akarja fejleszteni, gazdagítani.

A mai rajztanítás tengelyében épp ezért a természet utáni rajzolás, festés áll. Az V. osztályban év elején *lapos tárgyakat* (pl. szemétlapátot, kisseprűt) *rajzolnak, festenek a tanulók,* de úgy, hogy azoknak a testességét, igazi színeit is ábrázolják. Ezután még testesebb tárgyakat (pl. üveget, bögrét) rajzolnak, festenek, egyelőre szemmagasságba állítva azokat, majd gyümölcsöket s más effélét. Mindezzel a tanulók röviden átismétlik azt, amit

az alsótagozaton tanultak. A tanár átismétlés közben pótolja, kiegészíti az esetleges hiányokat. Csak *ezután térnek rá az V. osztály sajátos feladatára.* Az V. osztályban *kerek formákat* (pl. edényeket, kosarat) *rajzolnak.* Itt a feladat lényegében az, hogy — mivel ezeknek a formáknak a kereksége látszólag elváltozik (a körforma ellipszisnek látszik) — a rajzokat ezzel a látszati elváltozással kell elkészíteni. *Távlatilag kell ábrázolni,* de úgy, hogy a rajzon jól láthassuk a tárgyak igazi kerekdedségét.

Ezenkívül *készítenek a tanulók* leegyszerűsített, ún. *„magyarázó-közlő" vázlatokat.* Olyasféléket, amilyeneket a mindennapi életben, pl. más tantárgyak keretében lehet felhasználni. Mondjuk: milyen egy alma keresztmetszete? Elkezdenek készíteni — egyelőre igen szerényen — olyan rajzokat is, amilyeneket majd az ipari termelésben használnak. *Rajzolnak betűket, feliratokat; rajzolnak* az igazi, hamisítatlan *népművészet formavilágából is egy keveset,* és rajzolnak, *festenek emlékezetük, elképzelésük alapján* — mintegy önálló fogalmazásként — *kis „képeket" is,* pl. gyümölcsszüretet, piacot. Mindezzel a tanulók ízlése is sokat fejlődik.

Azért soroltuk fel mindezt, hogy örüljenek a szülők is gyermekeikkel együtt a változatos, sokféle, vonzó feladatnak. De még egyről nem számoltunk be — igaz, hogy ez nem rajzolni való. *Szó van a rajzórákon a képzőművészetről is.* Bemutatják a rajzórákon néhány építészeti, szobrászati, festészeti műalkotás képét, megbeszélik azokat, ismerkedni kezdenek a tanulók a képzőművészettel. *Nagyon jó, ha a tanulók* ehhez maguk is *gyűjtik otthon a művészeti alkotások reprodukcióit.* Olyan kedvelt foglalkozása lehet ez a gyermeknek, mint a bélyeggyűjtés. Csak éppen könyvet, értékes folyóiratot nem szabad megcsonkítani ennek a szenvedélynek a kedvéért.

Nem túl sok ez, nem túl igényes mindez? — vetődhetik fel a kérdés a szülőkben. Megnyugtathatjuk az aggódókat, hogy — nem. A tanterv s az iskolai tanítás módszere számot vet azzal, hogy még csak 10 éves gyermekekkel van dolga. Tehát figyelembe veszi a tanulók életkorát. *Az iskola megelégszik egyelőre a feladatok egyszerűbb megoldásával,* hogy majd az évek során kifejlessze a magasabb fokú készségeket. Mennyivel szebb, emberhez méltóbb ez a rajztanítás, amely önálló megfigyelésre,

önálló munkára igyekszik rászoktatni a tanulókat, mint a régi, amely hamis képek másolására nevelt!

De hát nem túl nehéz-e még így is a rajz megtanulása? Az osztályzatokban tükröződő eredmény azt mutatja, hogy semmivel sem nehezebb ez a tantárgy, mint a többi, sőt: a rajzból viszonylag többen kapnak jó osztályzatot, mint más tantárgyból. A bukás pedig a fehér hollónál is ritkább eset. Akkor is csak az a tanuló bukik meg a rajzból, aki végképp rendetlen, nemtörődöm-természetű, az emberségében van hiba.

De: „a fiamnak nincs semmi kézügyessége a rajzoláshoz!" — mondják néha a szülők. Való igaz, hogy a *rajzoláshoz szükség van bizonyosfokú kézügyességre.* De van olyan gyermek, akinek „nehéz" a keze az írásra is, aki után fogja meg a kalapácsot, ha egy szöget kell bevernie. Az ilyenfajta „ügyetlenségek" oka a legtöbbször nem valami leküzdhetetlen testi fogyatékosság, hanem inkább az, hogy a kéz munkája gyenge. Tudja a gyermek, hogy mit, hogyan szeretne csinálni, de a kéz nem engedelmeskedik a gazdájának. Ezen pedig gyakorlással nagymértékben lehet és kell segíteni, mert ügyetlen kézzel sok baja lesz a gyermeknek az életben. *Nem szabad* hát *belenyugodni abba, hogy „nincs kézügyessége" a gyermeknek.* Hogy ezt az ügyetlenséget a gyermek hamarabb küzdhesse le, ahhoz a rajzolás, a rajz gyakorlása is hozzásegít.

De — s ez itt a lényeges — a rajzolásnál nem is a „kézügyesség" a legfontosabb. Az írásbeli dolgozatoknál sem a betűk alakjának szépségét nézzük elsősorban, hanem az értelmes gondolatot, a jó kifejezést, a helyesírást. Éppígy a rajznál is a rajz „tartalma" a legfontosabb: az értelmes megfigyelés, a látottak helyes megítélése. Egyszóval: valami hasonló ahhoz, mint az írásbeli dolgozatoknál. A kéz gyakorlottsága, hogy a kéz „engedelmeskedjen a gazdájának", a *munka technikai kivitelezése — „menet közben" jön meg.* Így végül a munka „külalakja" is megjavul.

Nem kis „művészeket" akar az iskola nevelni, hanem csak annyit akar elérni, hogy amit természetes, átlagos emberi látással látunk, azt egyszerűen ki is tudjuk fejezni. Rajzban éppúgy, mint szóban. Aki megpróbálta, tudja, hogy ez gyakorta menynyivel könnyebb is rajzban, mint szóban.

Nem kell — higgyék el a szülők! — *az iskolai rajzoláshoz semmiféle különleges tehetség.* Az ilyesféle munkára való rátermettség persze itt éppúgy előfordulhat, mint más tantárgyaknál. Az egyik tanulónak pl. a számtanhoz, a másiknak az orosz nyelvhez van több érzéke. De még a kitűnő rendű tanulóknak sem egyformán könnyű minden tantárgy!

Nemcsak olyan szülők vannak azonban, akik a gyermekük ügyetlenségére hivatkoznak, hanem olyanok is, akik ezt mondják: „az én fiam nagyon szeret otthon rajzolni, miért megy hát neki nehezen a rajzolás az iskolában?" Való igaz, hogy *nagyon sok gyermek szeret otthon rajzolni.* Minél kisebbek, annál többen, mert a rajzolás a gyermeknek kicsi korában majdnem olyan természetes kifejezési és kedvtelési módja, mint a csacsogás meg a játék. De amint megnőnek a gyermekek, egyre szélesebb körű az érdeklődésük, s így egyre kevesebb gyermeknek marad kedvtelése a rajzolgatás. No, meg az önkritikájuk is megnő, s egyre kevésbé elégíti ki az ügyetlenebbeket kezdetleges rajzuk. *Amire a gyermekek az általános iskola V. osztályába jutnak, kevesebb köztük az olyan, aki otthon sokat rajzol.*

De mit is rajzolnak otthon a gyermekek a legszívesebben? A fiúk főleg repülőgépet, autót, házat; a leányok szépen öltöztetett babákat, díszítéseket s hasonlókat. Az ilyen rajzokat a gyermekek „fejből" rajzolják, s közben nagy élvezettel élik ki ezekben képzeletüket. Vannak, akik nem „fejből" rajzolnak, hanem másolni szeretnek. Könyvek, lapok képeit, mindent, aminek a tárgya érdekes, sőt, izgalmas vagy „szép". *Alig akad az önként rajzolgató gyermekek közt olyan, aki se nem fejből, se nem másolgatva, hanem közvetlenül a természet után rajzol,* úgy, ahogy maga előtt látja a világot. Nos, itt van a különbség a gyermek kedvtelése és az iskola, az élet követelményei között!

Az ilyen otthon rajzolgató gyermeket a rajztanár szereti, kedvét nem akarja elvenni attól, amit szívesen csinál. De más az iskola és más a játék! Más természetű az iskola, az élet követelménye a rajzban, mint a gyermeki kedvtelés. A kettő csak ritka esetben találkozik egy mederben: ezek a „tehetséges" gyermekek. Ha akad ilyen az osztályban, a tanárnak is nagy öröm. Szívesen foglalkozik vele, de az iskolai követelmény az ilyen tanuló számára is követelmény marad. A vele való külön foglalkozás az osztálytanításon kívül, a „szakkörben" történik.

A szakkörbe persze, nemcsak a kivételesen tehetséges gyermekek járhatnak, hanem azok a jó rajzolók is, akik szeretnének még többet rajzolni.

„Házi feladat" a rajzból — említettük — rendszeresen nincs. Legfeljebb olyan formában. hogy a tanár azt mondja: figyeljétek meg otthon (az utcán) ezt és ezt, mert a legközelebbi órán szükség lesz a megfigyelésetek tanulságaira! A megfigyeléshez szempontokat is ad a tanár. Ritkán az is előfordul. hogy az iskolában valamilyen ünnep alkalmával, vagy rajzpályázatra, kiállításra plakátot, képet csinálnak a tanulók. Elkezdik az iskolában, de ha ott nem tudnak elkészülni vele, akkor otthon fejezik be. A szülőknek ezzel általában semmi gondjuk otthon, hisz az iskolában a tanártól megkapta már a gyermek az utasítást a munka befejezéséhez.

A szülők gondja a rajzzal kapcsolatban elsősorban — legalábbis időrendben legelőször — *az, hogy a gyermeknek meglegyen minden felszerelése a rajzórákhoz.* Az általános iskola V. osztályában megnőttek az igények. Az alsó tagozaton még rajzfüzetbe rajzoltak a gyermekek, az V. osztályban már külön-külön rajzlapokra s ehhez rajztábla is kell. Ami az alsó tagozaton talán még jó volt. az V. osztályban már nem lesz jó: elfogytak a festékek, elkopott az ecset s így tovább. A szülőknek tehát be kell szerezniük egy és mást az év elején. De nemcsak beszerezni kell azokat, hanem rá kell szoktatniuk gyermeküket arra. hogy a sokféle felszerelési tárgyból sohase felejtsenek otthon semmit, mert ha csak egy is hiányzik, vagy használhatatlan, akkor akadozik a gyermek munkája az iskolában, nem tudja jól teljesíteni feladatát.

Akad olyan gyermek, akinek gyenge a szeme. Hívják fel erre — ha szükséges — a tanár figyelmét, hogy a gyermeket jó világítású helyre. esetleg előre ültesse. A szülők a maguk részéről törekedjenek arra. hogy a gyermeket rászoktassák: ne görnyedjen az asztal fölé, ne nézze túl közelről a munkáját. azzal csak még jobban rontja a szemét.

Akad a gyermekek között balkezes is. Rajzolni is inkább a bal kezével szeret. Az ilyen balkezes gyermeknek sok küzdelme volt az alsó tagozaton az írásnál. Esetleg már megszokta azóta, hogy a jobb kezét is tudja használni. Mindennek a rajznál nincs semmi jelentősége, rajzoljon azzal a kezével. amelyikkel jobban tud.

De ha már a szülői gondokról szóltunk, hadd beszéljünk végül a legfontosabbról, arról, ami a szülőknek a legkedvesebb gondjuk kell hogy legyen. *Kísérjék a szülők mindig meleg érdeklődéssel a gyermekük haladását a rajzban!* Biztassák arra, hogy a rajzot se hanyagolja el. Nem „melléktantárgy" a rajz — nincs is az iskolában főtantárgy és melléktantárgy —, minden tantárgy egyformán fontos. *Ha bemennek a szülők az iskolába, keressék fel a rajz tanárát is,* kérdezzék meg a véleményét. Segíthetnek-e valamivel az iskolának, a gyermeküknek? A válasz rendszerint annyira az egyénhez, alkalomhoz szóló, hogy arról épp ezért általánosságban és előre nem beszélhetünk, ez már az iskola, a tanár dolga.

Dr. Mészáros István:

ÉNEK

Kezünkben az ötödikes gyermek énekeskönyve. Emlékek, dallamok zsonganak fel szívünkben, ha belelapozunk. Felidézi a szülők egykori iskolás éveit: milyen jó volt valamikor együtt énekelni kedves, rég elfelejtett osztálytársakkal! Mennyire várták az énekórákat, hogy felfrissüljenek, megpihenjenek a fárasztó és izgalmas matematika, nyelvtan, fizika után! S hogy zengett erdő-mező, ha kirándulni indultak!

Sok szülőben a régen nem látott szülőfalu tarka népszokásainak hangulatát, a gyermekkor játékos gondtalanságát, az otthon melegét kelti fel. De komorabb hangok is eléjük tűnnek, amelyekkel egykor a verejtékes munka nehezén igyekeztek könnyíteni, amelyek a robotolás pihenőiben fakadtak ajkukról.

S vannak, akikben valamikor üldözött dallamokat. s velük együtt ma is forró érzéseket kavar fel a könyv. Halkan és mégis milyen gyújtóan szálltak ezek a dalok azokon a titkos erdei tisztásokon! Milyen harsogóan, fenyegetően zúgták a munkások, a tüntetők, az emberibb életért harcolók!

Át kell adni a gyermekeinknek ezt a kincset, amely annyi szépet, annyi érzést, erőt adott a felnőtteknek, a szülőknek. Ébresszen bennük is nagy vágyakat, csiholjon belőlük is bátor tetteket. A szülőknek is feladata, hogy gyermekeiket dalolni, a dalt, a zenét szeretni tanítsák.

Hogyan, mi módon tehetik ezt?

Eligazít, útmutatást ad az énekeskönyv nekik is. Nyissák csak ki, s nézzék meg, milyen énekeket tanulnak, miről énekelnek a tanulók az iskolában.

Az ötödikesek énekanyagának nagy része népünk alkotása: magyar népdalok. A nagy zeneművekhez, a zeneértéshez, a zenekultúrához vezető út apró kis lépcsői ezek a dalok. „Kis arányaikban éppoly tökéletesek, mint akárcsak a legnagyobb sza-

bású mesterművek" — mondta róluk egyik világhírű muzsikusunk.

Benne lüktet dallamaikban népünk teljes élete: az elmúlt évszázadok csipetnyi öröme, tengernyi baja, egészséges derűje, a nép saját erejébe vetett hite, munkaszeretete, szülőföldhöz való ragaszkodása, s bennük ragyog a magyar táj ezernyi szépsége.

Szívesen olvassák az ötödikesek a magyar irodalomórákon a színes népmeséket, buzgó kíváncsisággal forgatják a meséskönyvek lapjait, csillogó szemmel nézik képeit: ezeket az élményeket fokozza még tüzesebbre az énekórán tanult népdal.

Szeretik és vidáman éneklik ezeket a jókedvű, tréfás-táncos *énekeket,* hiszen mai életünkhöz illenek igazán. Szívesen fújják a csipkelődő leány- és legény-csúfolókat, s Garzó Péter és Varga Julcsa éppen olyan jó ismerősük, mint a mesék furfangos parasztfiúja, szépséges árvaleánya. S még jobban örülnek, ha el is játszhatják az eldalolt történetet a biggyeszkedő-puccoskodó kisleányról, az álruhába öltözött királyfiról, a szegény gyermek libáit meghajigáló, pórul járt kevély bírófiúról.

Távolabb van viszont tőlük népdalainknak egy másik csoportja, amely a nép panaszáról, keservéről *dalol* bánatos hangon. Hol van már a „szegény legény", aki „ég alatt hál", aki „szántani menne, de nincsen kenyere"? Sóhajokkal teli, mélabús dallamuk, balladás szövegük, őszinte, fájdalmas hangjuk addig ismeretlen érzéseket ébreszt a tanulók lelkében.

Milyen jó, hogy ezt a sorsot, ezeket az érzéseket már csak szóból és dalból ismerik fiaink, leányaink! De meg kell ismerniük, hogy lássák a múltat és értékeljék a jelent. S a szülő jól teszi, ha saját tapasztalataival, régi keserves emlékeivel kiegészíti ezeknek a daloknak klasszikus tömörségű sorait, képeit.

De nemcsak a magunk énekeit éneklik a tanulók, a baráti országok dalai közül is van könyvünkben jó néhány. Ugyanazokat a nemes emberi érzelmeket árasztják ezek is, mint saját dalaink, testvériesen összecsengenek, ha egymás után éneklik őket. Pedig a múltban, éppen a „hivatalos nótákban" mennyit gyalázták, becsmérelték szomszédainkat! A nép azonban nem ezeket zengte, hanem a dolgos emberről dalolt, akármilyen nemzethez tartozzék is. A mi gyermekeink ajkán és szívében egymásra találnak ezek a melódiák, a népek kölcsönös megbecsülését, szoros összefogását hirdetve.

Megtalálhatják szülők és tanulók az énekkönyvben nemzetünk harcos múltjának élő tanúit, *a haladásért vívott sorsdöntő küzdelmeket kísérő történelmi dalokat is.* Csinom Palkó nótája Rákóczi kurucait lelkesítette, a Kossuth-dalok a 48-as honvédeket, a forradalmi munkásdalok pedig a Tanácsköztársaság vörös katonáit. Ezek az énekek közelebb hozzák a tanulókhoz a múlt eseményeit, az önfeláldozó hazaszeretet ragyogó tetteit, az igazságot és szabadságot hirdető nagy ideálokat, és segítik őket, hogy érzelmileg is átéljék, mennyit kellett küzdeni, mennyi vért kellett ontani a nép felemelkedéséért hős elődeinknek.

Szép számmal írtak énekeket mai élő zeneszerzők, költők is az ötödikes tankönyv számára. Felcsillan a fiúk, leányok szeme, ha felhangzik a nóta a nyári táborról, a számháborúról, az úttörővasútról, a tanulásról, vagy a felszabadult haza gyermekeinek élményekben gazdag életéről. A hála és szeretet szívből fakadó érzése, a közösség öröme, a munka dicsérete cseng ezekből a jókedvű úttörődalokból.

Említettük már, hogy *jól teszi a szülő, ha beszélget gyermekeivel az iskolában tanult énekekről. Még jobb, ha időnként* maga köré gyűjti őket, s *együtt énekelnek.* Szívet melegítő, kedves élményben lesz része! Sorra kerülhetnek az énekeskönyv dalai, az őrsi gyűlésen, a táborban, kirándulásokon tanult dalok, a vidám hangulatú váltogatva a borongóssal, a lassú a pattogóval, a népdal az úttörődallal, munkásindulóval.

Legjobb, ha a gyermekekkel együtt dalol a szülő is! Azonban, ha a közös énekben nem is vesz részt, *ha nem is énekel velük, hallgassa figyelemmel, türelemmel gyermekei énekét.* Gyakran állnak azok elő, hogy az iskolában tanult kánont vagy egyszerű kis kétszólamú éneket is el tudják énekelni, vagy pedig szerepekre osztva eljátsszák a szülők előtt valamelyik énekes játékukat. Milyen nagy az öröm, ha névünnepeken, születésnapokon énekszóval kedveskednek apának, anyának és egymásnak, s dalokkal teszik még szebbé az anyák napját, a karácsonyestet, s a többi ünnepi alkalmat. Hallgassák őket a szülők szeretettel, hiszen az iskolai énekoktatás egyik leglényegesebb célja: a sok szép dal ne száraz lecke, holt tananyag legyen, hanem életünket még szebbé, boldogabbá tevő varázsszer.

Fontos feladata a szülőnek, hogy szívén viselje, felkarolja gyermekeinek otthoni énekét, s közben ügyeljen az éneklés szép-

ségére is. Mindenki tudja, hogy mikor hangzik szépen a dal: ha nem kiabálós, nem torokból kipréselt, nem magasra vagy mélyre erőltetett, nem nyers, hanem természetesen folyó, kellemesen hangzó. A kulturált, csiszolt gyermekhang már önmagában is kedves. Az is természetes, hogy csak a kifejezően, átélten előadott dal visz közel a szöveg gondolataihoz, tartalmához. Mély, maradandó zenei élményt csak szépen előadott, jól hangzó énektől várhatunk.

Sokat tehet a gondos szülő annak érdekében, hogy csak értékes ének kerüljön gyermeke ajkára. Ebben a tekintetben is jól eligazít a könyv, csaknem minden darabja érték. Elsősorban tehát innen válogasson a gyermek. A különféle kiagyalt, gügyögő „gyermek"-dalokat, a nem gyermekeknek való (s a felnőttek számára is értéktelen) fércműveket, mégha olyannyira népszerűek is, mindenképpen igyekezzen a szülő távol tartani gyermekétől, elsősorban azzal, hogy ő maga se énekelje azokat.

De mit csináljon az a gyermek, akinek nincs jó hangja, tökéletes zenei hallása? Őt is énekeltesse otthon a szülő? — kérdezheti joggal akárki.

Első és legfontosabb feladat az, hogy ne idegenítsük el a gyermeket az énektől, a zenétől. Ezért egyedül ne énekeltesse a szülő azt a gyermeket, aki külön noszogatás nélkül nem nagyon énekelne. Ha viszont többen vannak együtt testvérek, pajtások, akkor kapcsolódjon bele az énektől idegenkedő is az énekbe, fújja ő is a nótát! Sok közös éneklés meglepő eredményeket hozhat idők folyamán. A „fahangú", „botfülű" gyermekből is válhat muzsikát kedvelő, zenét szerető ember, éppúgy, mint bármelyik csengő hangúból. Csak gúnyolódással, állandó leintéssel ne szegjük kedvét egész életére, énekeljen a többi gyermekkel, hallgasson zenét, ismerkedjék a zeneművekkel.

Ez nagyon szép és fontos feladat — mondja az érdeklődő édesapa, édesanya —, de az énekjegyet a bizonyítványba a tanuló nem arra kapja, hogy szeret-e énekelni vagy sem! *Énekből is feleltetnek, s a feleletet osztályozzák.* Az énektanár, amikor osztályoz, nemcsak azt veszi figyelembe, hogy szép hangja, jó hallása van-e a gyermeknek, könnyen tanulja-e meg az új dallamokat, hanem tekintettel van arra is, hogy milyen érdeklődést, igyekezetet tanúsít az órán és a leckék elkészítésénél, meg-

tanulja-e a szükséges elméletet, mennyit fejlődik a tanév folyamán.

Az énekeskönyv a sok szép ének mellett telve van a szülő számára ismeretlen betűjellel, különleges nevekkel. Hát ebben *hogyan segíthet az a szülő, aki szolmizálni, tititázni nem tanult?* Szükség van egyáltalán erre?

Szükség van-e az olvasás megtanulására? — ezt bizonnyal nem kérdezi senki sem. Könnyebben vagy nehezebben, de minden kis elsőosztályos megtanulja. Miért? Hogy önállóan is eligazodjék a betűk birodalmában, ne legyen arra utalva, hogy édesanyja, tanító nénije olvasson fel számára meséket, érdekes történeteket. A betű, a könyv, az olvasás nyitja meg előtte az emberi kultúra, a műveltség hatalmas palotájának kapuját.

Ugyanígy: egyszerűbb dallamokat önállóan, egyedül is leénekelhetünk a kottáról, hallott melódiákat mi is leírhatunk, megérthetünk, ha ismerjük a módját. *A zene gyönyörű világát,* a nagy mesterek sok szép alkotását *csak úgy élvezheti a gyermek,* csak úgy hatolhat be rejtett szépségeibe, ha zeneileg is művelt, *ha ért a zenei írás-olvasáshoz.* A zenei műveltséget itt alapozza meg a tanuló az általános iskola padjaiban, egyszerűen, könnyen, játékosan.

A ritmussal, mindenféle zene egyik alapvető összetevőjével, már az iskoláskor elején megismerkednek a tanulók. Már a kezdő kis elsős is könnyen letapsolja kedvenc játékdalának ritmusát, elmondja ti-tá-val: a rövidre ti-t, a hosszúra tá-t mond. Leírja egyszerű vonalakkal, jelekkel is. Az alsó osztályok sok gyakorlása után az ötödikben már a nehezebbeket is győzi: érti, érzi, felismeri már a bonyolultabb ritmusokat is. Ezeket mélyítik el, szilárdítják meg az ötödikes könyv változatos ritmusgyakorlatai.

A tapsolás, a ritmizálás mellett ugyancsak *már az első osztályban apró dallamocskákat is énekelgetnek* a könyv hangjegyeiről *a kis tanulók,* mégpedig *szolmizációs nevekkel.* Az ötödikes könyv is sok ilyen kottaolvasó, dallamkitaláló gyakorlatot tartalmaz. Mire valók ezek?

Az olvasás tanulásánál először a jelet: vagyis az egyes betűket, ezek megnevezését, alakját, kiejtését ismeri meg a kisdiák. Ugyanígy *a dallam olvasásánál is először a hangjegyek nevét, helyét kell megtanulnia.* Az elsősök a *szó,* a *mi* és a *lá* hangok

nevével, illetve az ötös vonalrendszeren levő helyével ismerkedtek meg. Másodikban került sor a dó-ra, a ré hangra, az alsó szóra, az alsó lá-ra. A harmadikban kiegészült a fá-val, a ti-vel, a felső dó-val, az alsó ti-vel, a negyedikre pedig csak a felső ré hang maradt. *Sok gyakorlással az ötödik osztályra elérte az iskola, hogy a tanulók azonnal felismerjék a dalok hangjainak nevét.*

De térjünk vissza az első osztályban az olvasás tanulásához: a betűk megtanulása igen fontos feladat, de önmagában nem ér semmit. Csak akkor tudunk olvasni, ha össze tudjuk kapcsolni az összes betűket.

A kottaolvasásban is ez a legfontosabb. A legelső hang, amit megismertek az iskolában, a *szó* hang volt, utána pedig a *mi*. De mihelyt megismerték, máris összekapcsolták: egymás után énekelték a szó-mi hangtávolságot. Ha ezt akkor az első osztályban megtanulták, akkor minden kotta, minden dal szó-mi hangját tudták már ezután énekelni. Nemsokára csatlakozott ezekhez a lá hang: szó-lá-szó-mi. Majd más sorrendben énekelték, újabb és újabb dallamfordulatokat alkotva belőlük. S észre sem vették, hogy sok gyermekdalunkat, amelyek e három hangból állnak, már hangjegyekről, kottáról tudják énekelni.

Ez történt négy-öt évvel ezelőtt az első osztályban. *Az ötödikes az összes hang szolmizációs nevét és helyét ismeri,* az alsó szó-tól a felső ré-ig. A leggyakrabban előforduló dallamfordulatokat alaposan begyakorolta az előző osztályokban, és ötödikben *már a könyv egyszerűbb dalait, megfelelő előkészítés után,* tanári segítséggel, eltalálva az egyes hangtávolságokat, *pontos ritmusban tudja énekelni hangjegyről.* A gyakorolgatás azonban most is igen hasznos.

Milyen nagy öröm, ha az élettelen hangjegyekből élő, szárnyaló dallam válik a gyermek ajkán. Nem nehéz mesterség a szorgalmas, énekelni szerető tanuló számára. Ha pedig tud kottát olvasni, jobban, alaposabban megérti a hallott dallamokat, a meghallgatott zenét is, mintha örökké a tanító előéneklése utáni fárasztó, unalmas, vég nélküli ismételgetésekkel próbálná megtanulni, megismerni, megszeretni a dalt.

Készségre kell *tehát szert tenniük a tanulóknak a ritmushangoztatásban, a hangjegyek felismerésében, szolmizációs megnevezésükben, a hangjegy utáni éneklésben is. A házi feladat,* az

otthoni munka, a számonkérés, feleltetés ezért *rendszerint ezekről a területekről adódik:* el kell tudni tapsolni valamelyik dal ritmusát, tudni kell elsorolni hangjainak nevét, el kell tudni énekelni szolmizációs névvel stb.

Külön segítségre a gyermekek ezen a téren *nem szorulnak,* hiszen mindezeket az iskolában már jól begyakorolták, csak a tanultak otthoni ízlelgetésére, elmélyítésére van már szükség. Legyenek hát türelmesek velük a szülők, amint otthon tititázva tapsolnak, a neveket betűzgetik, vagy szolmizációs nevekkel dalolásznak. Ezekkel a játékos gyakorlatokkal zenei műveltségük elemeit rakosgatják össze.

Nagy örömet, s *hathatós segítséget jelent* viszont *a gyermekek zenei nevelésben,* ha kiegészítve az iskola alakító-fejlesztő munkáját, *a szülő minél több alkalmat ad számukra, hogy a tanult dalokat művészi előadásban hallhassák.* Elsősorban a rádió jöhet számításba. Nagyszerű élmény ismerős népdalokat, úttörőénekeket, gyermekdalokat, tömegdalokat, mozgalmi indulókat hallgatni jó zenekari vagy kórusfeldolgozásban, szólisták vagy együttesek szép előadásában. Nagy mestereink, régi és mai szerzőink művei között bőségesen találunk ilyeneket, s ezek gyakran felhangzanak a rádióban. Szívesen keresi ki a műsorból és hallgatja meg minden fiú és leány az ismert zeneszámokat, de az ezekhez hasonló más, számukra még ismeretlen műveket is.

Az ötödikes gyermekhez egyébként is *a rövidebb, több szakaszos, szöveges dalok állnak a legközelebb, ezeket hallgatja a legszívesebben.* Ez természetes, hiszen a szöveg mondanivalóját gyorsan megérti, hangulatát átéli, zenei kifejezőeszközeit az ismétlődések segítségével könnyen felfoghatja, s figyelmét sem veszi a lehetőnél tovább igénybe. Ezeknek a műveknek a hallgatása kitágítja, növeli zenei látókörét, lassan kialakítja zenei ítélőképességét, kedvet. önbizalmat ad újabb dallamok. újabb művek megismerésére.

Keresse ki tehát a szulő gyermekével együtt a rádió műsorából az ilyenféle adásokat, s ha esetleg hanglemezeket vásárol, akkor is gondoljon gyermeke zenei igényeire

Még nagyobb a zenei, esztetikai hatás, ha ilyenfajta műveket élő előadásban hall a gyermek. Ötödikes tanulóink már ízelítőt kaphatnak a hangversenylátogatás örömeiből is, ha a kimondottan gyermekek számára rendezett zenei előadásokon kívül

esetleg már megfelelő műsorú kórushangversenyekre is elviszik őket szüleik. Hátha még ők is cselekvő részesei lehetnek egy ilyen hangversenynek az iskola énekkarában! Mozdítsák elő ezt a szülők is minden eszközzel, s buzdítsák őket szívvel-lélekkel, hogy nagy kedvvel vegyenek részt az iskolai kórusban.

A hallott, énekelt és ismert új művek kapcsán azután hasznos beszélgetés kerekedhet otthon: milyen hatást gyakorolt a gyermekre a zene, milyen érzéseket kavart fel benne, miért tetszett? Sok éneklés, sok értékes zene hallgatása, s szemnyitogató, fülfinomító beszélgetések: ezek vezetik el a gyermeket a zenei szép szeretetére, megértésére.

De csukjuk már be az énekkönyvet, s hallgassuk ötödikes kisfiúnk, kislányunk csengő, kedves dalát: új, friss élmények társulnak a szívünkben zsongó régi emlékekhez, dallamokhoz.

Dr. Zibolenné Czudar Margit:

TESTNEVELÉS

A testnevelési óra az általános iskolai tanulók többségének örömet okoz, és csak egészen kevesen vannak, akik terhesnek, kényelmetlennek találják. *Az egészséges 10—11 éves gyermek életkorával együtt jár, hogy igényli a mozgást.* És mert testnevelésben csak egészséges tanulók részesülnek, a testnevelés mint tantárgy, igen szerencsés helyzetben van a többi tárggyal szemben. A tanulók szívesen, boldogan vesznek részt az órákon, játékdélutánokon. *Talán ez az egyetlen tantárgy, amelynek heti két óráját keveslik,* és őszinte bánattal fogadják, ha egy-egy óra esetleg elmarad, még akkor is, ha (utolsó óráról lévén szó) így hamarabb fejeznék be aznapi iskolai munkájukat.

Miért ilyen vonzó a 10—11 éves tanuló szemében a testnevelés? Csak azért vajon, mert ebből a tárgyból többnyire nincs komoly házi feladat, diáknyelven szólva, nem kell készülni rá? Vagy csupán azért, mert ebben a korban a gyermekek annyira szeretnek játszani? Egészen bizonyos, hogy ezek a tényezők sokat jelentenek. *A döntő azonban az öröm, amit a mozgás, az együttes, közös munka, a versengés nyújt.*

De ha a testnevelést szeretik, miért van mégis probléma vele egyes tanulóknál, különösen az V. osztályban?

Nem új tantárgyról van szó, hiszen az alsóbb osztályokban is végig szerepelt már. Az általános iskola I—IV. osztályában azonban a testnevelés országos viszonylatban ma is még meglehetősen mostoha helyzetben van. Míg Budapesten és egyes nagyobb városokban legalább olykor-olykor a kisebbek is bejutnak a tornaterembe, addig az ország legtöbb helyén csak a most épülő új általános iskolákban van tornaterem. 15 év alatt minden igyekezet mellett sem lehetett pótolni a múlt hiányait ezen a területen. Márpedig ez az a tantárgy, amelynek tanításához alkalmas gyakorlóhelyre és megfelelő felszerelésre van szükség.

Jó dolog, sokkal jobb, mint a semmi, ha van az iskola közelében szabad terület, ahol friss levegőn, a szabadban a legtermészetesebb emberi mozgásokat: a futást, ugrást, dobást gyakorolhatják, és sokat játszhatnak a gyermekek. Az iskolai évből azonban legjobb esetben fél évet tölt ki a szabadban való testnevelés. Az év másik felében régi iskoláink szűk tantermei pedig nehéz, szinte megoldhatatlan feladat elé állítják a nevelőket a testnevelési órákat illetően.

Ha az ötödikes gyermek olyan iskolába került, ahol tornaterem és szakosított oktatás van, egyszerre több komoly nehézséggel is meg kell küzdenie. Meg kell szoknia a testnevelő szaktanár oktatómunkáját, módszereit. Meg kell tanulnia a testnevelési órán feltétlenül szükséges közösségi munkába való bekapcsolódást. Meg kell tanulnia és meg kell szoknia, hogy a tornaterem vagy udvar, esetleg sportpálya területén nem mozoghat úgy, ahogyan jólesik, ahogyan abban a pillanatban hangulata diktálja, és nem teheti mindig azt, amit akar. Tudomásul kell vennie, hogy a testnevelési órának nem csupán az a célja, hogy jól érezze magát, szórakozzék, hanem *minden órának határozott célja van, minden foglalkozáson tanulnia kell valamit.* Meg kell tanulnia, hogy ha látszólag egy-egy órán semmi újat sem kell elsajátítania, mozgása akkor is tökéletesedett, akkor is ügyesebb és gyorsabb lett, szervezete erősödött. Főként pedig meg kell tanulnia türelmes, szorgalmas, kitartó munkával dolgoznia a jobb eredményért. *Az effajta türelem éppen nem jellemzi a 10—11 éves gyermeket.* A benne megnyilvánuló lázas sietség, a törekvés a gyors eredmény elérésére, ugyanakkor alapjában értékes tulajdonság, amelyet a pedagógusnak megfelelően fel kell használnia.

A testnevelésnek, mint tantárgynak, a többivel szemben *nagy előnye éppen az elért eredmények kézzelfogható volta.* Egy-egy dolgozat vagy bármelyik más tárgyból adott felelet értékelése, a kiérdemelt osztályzat, nem mindig alakít ki világos képet a tanulóban a ténylegesen elért eredményről. Ezzel szemben a testnevelés legtöbb mozgásánál nem csupán érzi vagy sejti, de biztosan ellenőrizheti a maga és társai fejlődését, tudásának fokát.

A testnevelésnek az V. osztályban különös jelentősége van az új osztályközösség kialakításában és megszilárdításában. A ta-

nulók sokszor több IV. osztályból, esetleg több iskolából kerülnek össze, sok köztük a különböző természetű, eddig eltérő nevelésben részesült gyermek. A közös célért végzett közös munkára nevelésük nehéz pedagógiai feladat az V. osztályban, amelyet az osztályfőnök egymaga nem tud megoldani. Szüksége van a szaktanárok támogató, nevelő munkájára. Talán ezen a téren tud leghamarabb és leginkább segítséget nyújtani a testnevelés. *Itt ugyanis sok alkalom adódik — elsősorban a játék közben — a tanulók egyéniségének megismerésére.* Ritka az a tanuló, aki a játék hevében fel ne oldódna, és ne teljes valóságában mutatkoznék meg, őszintén, jó és kevésbé jó tulajdonságaival egyetemben. Igazságérzete, becsületessége, önzetlensége, küzdeni akarása és tudása, igyekezete, társaival szemben megnyilvánuló segítőkészsége, fegyelmezettsége, vagy e tulajdonságok hiánya mind-mind világosan kitűnik ilyenkor. A testnevelő tanárnak első órájától kezdve számtalan alkalma van, hogy hozzájáruljon a jó közösség kialakításához. Tapasztalatait az egyes tanulók és az osztály fejlődéséről az osztályfőnökkel és a szaktanárokkal rendszeresen megbeszéli, és így igen értékes segítséget nyújt.

Összegezve az eddigieket, megállapíthatjuk tehát, hogy *a testnevelés fontos* helyet foglal el a tantárgyak sorában. Ha anyagát szemügyre vesszük, azt is megérthetjük, miért népszerű tárgy általában a testnevelés. Ha mégis akad osztályonként két-három tanuló, aki másképp érez, ennek oka rendszerint az osztályozás. Kizárólag az osztályozással kapcsolatban hangzik el időnként az a felelőtlen kijelentés is, hogy a testnevelés „nem fontos tantárgy".

A testnevelés mozgásanyagát a tanulók fejlődési sajátosságainak megfelelően választották ki, nemzedékek gyakorlati tapasztalatai alapján.

Tudnunk kell, hogy addig, amíg *a tanterv* az általános iskola alsó osztályaiban azonos anyagot ír elő fiúknak és leányoknak, *az V. osztálytól kezdődően már különbséget tesz a két nem testnevelésében.* Tudnunk kell azonban azt is, hogy ez az eltérés itt még igen csekély, és ahol az V. osztályokban a fiúk és leányok vegyesen járnak egy osztályba, ott azonos anyagot tanítanak.

A testnevelés feladata, hogy előmozdítsa a tanulók szervezetének fejlődését, nevelje őket egészséges testtartásra, célszerű és szép mozgásra, szilárdítsa egészségüket, fejlessze erejüket, ügyességüket, rugalmasságukat, állóképességüket. Keltse fel és táplálja a tanulókban a testnevelés és sport iránti érdeklődést és segítse őket ahhoz, hogy majd felnőtt korukban helyt tudjanak állni a munkában, életfeladataik megoldásában.

Nézzük, milyen mozgásokat tanulnak a gyermekek az V. osztályban? Az édesapák bizonyára élénken emlékeznek még katonakorukból a harsány vezényszavakra. Azt is tudják, hogy ki-ki saját jól felfogott érdekében igyekezett ezeket a vezényszavakat a lehető leggyorsabban és nagyon pontosan végrehajtani. Ha nem is olyan harsányan, de *a testnevelési órán is hangzanak el* hasonló, olykor a katonaival megegyező formájú *vezényszavak,* amelyeknél szintén az a követelmény, hogy gyorsan, pontosan és egyszerre hajtsa végre az osztály minden tanulója. Az egyes vezényszavak *végrehajtásakor végzik a rendgyakorlatokat.* Miért van szükség rendgyakorlatokra?

A testnevelési órán a mozgások megtanulásához, gyakorlásához megfelelő helyre van szüksége minden tanulónak. A hely megkercsése természetesen nem történhet egyénileg és valamiféle „népvándorlás", tülekedés formájában. Az egyes tanulók és az egesz osztály legalkalmasabb elhelyezését, a mozgások tanulásához szükséges helyzetek megteremtését a legnagyobb rendben, fegyelmezetten és a legkevesebb időveszteséggel, szinte pillanatok alatt kell elérni. Ezt a célt szolgálják a rendgyakorlatok.

A rendgyakorlatok megtanulása nem okoz nehézséget a tízéves gyermeknek. A vezényszavak és a végrehajtási mód pontos ismeretén kívül csak figyelemre van szüksége.

Minden V. osztályos tanulónak tudnia kell egymás mellett vagy egymás mögött nagyság szerint sorakozni, távolságot venni társaitól, és a távolságot megszüntetni is, vagyis zárkózni. Ütemre kell járnia, amelyet a tanár számolása, tapsa, sípja, esetleg zongora ad meg. Az V. osztályban azonban már mindig biztosan es pontosan kell tudnia lépést is tartani a többivel. Végül tudnia kell járás közben adott vezényszóra zökkenőmentesen és a többi tanulóval egyszerre áttérni futásra és futásból járásba.

Ezek tehát az V. osztály rendgyakorlatai, amelyeket minden tanuló jól el tud sajátítani. Annál több nehézség adódik azonban az együttes végrehajtás területén: nem hajtja végre mindenki egyöntetűen, pontosan és gyorsan. A testnevelési órán itt kell megtanulnia először az egyes gyermeknek a közösséghez való alkalmazkodást. Ha csak egy is nem figyel, ha csak egy is késik, vagy rossz irányban végzi a fordulatot, már megbomlik a rend, megzavarja az osztály külső képét és legalább másik tíz, körülötte elhelyezkedő tanuló munkáját is.

A testnevelési óra elején *előkészítő gyakorlatok segítségével a testnevelő tanár a szervezetet sokoldalúan megmozgatja, és előkészíti a nehezebb gyakorlatok végrehajtására.* Ezek a gyakorlatok igen sokoldalúak, a láb, kar, törzs izmait egyaránt nyújtják és erősítik, az izületeket lazítják és élénkítik a belső szervek működését. Az előkészítő gyakorlatokat általában az egész osztály egyszerre, közösen végzi, sokszor minden eszköz nélkül, gyakran bot, kislabda, ugrókötél segítségével, nemegyszer a tanulók nagy örömére padon, illetve bordásfalon is.

Bár az előkészítő gyakorlatokat minden egészséges tanuló el tudja sajátítani, megtanulásuk ebben a korban mégis elég nehezen megy. Egyes tanulók számára komoly nehézséget okoz még például a kar és a láb mozgásának összhangba hozása, nehézséggel jár a törzset a megkívánt módon hajlítani, fordítani. Az I—IV. osztályban a gyermekek az előkészítő gyakorlatokat játékos, utánzó módon, kötetlenül hajtották végre. Az V. osztályban már határozott formában, pontos ütemre, egyszerre kell végezniük azokat.

A torna az iskolai testnevelés legrégebben bevezetett ága. A talajgyakorlatokat akkor tanulják, gyakorolják a gyermekek, amikor már előkészültek a nagyobb erőkifejtést igénylő mozgások, így a különféle gurulások (bukfencek), a tarkóállás (gyertya) végrehajtására. A szergyakorlatok körében kell megtanulniuk rúdon és kötélen a mászókulcsolást, majd pedig a mászást. Meg kell tanulniuk a felfordított tornapad keskeny részén járni, a földtől 30—50 cm magasságban előre, hátra és oldalt is. Nem könnyű dolog a rézsútosan elhelyezett tornapadon járni és futni fel- és lefelé. Sok erőt követel a gyűrűn a függés hajlított karral. A támaszugrásokat három részes ugró-

szekrényen végzik a tanulók. Nekifutásból úgy kell elugraniuk, hogy jó magasra ugorva feljussanak a szekrényre, vagy átugorják. Eleinte félnek ettől. Nekifutnak, s amikor már éppen ugraniuk kellene, megtorpannak. Ha pedig már feljutottak, leugrani nem mernek. Olyan is van, aki ugrás helyett csak átmászni hajlandó, amíg segítségadással meg nem érzi, hogy ő is képes végrehajtani a gyakorlatot. De ha egyszer már volt bátorságuk elvégezni, a továbbiak során nemigen éreznek félelmet, és egyre tökéletesebben hajtják azt végre.

Az atlétika anyaga az ember természetes mozgásait öleli fel. Ezeknek a gyakorlatoknak, a futás, ugrás és dobásgyakorlatoknak, igen nagy a testnevelési értéke. A futás elsősorban a gyorsaság és kitartás, az ugrások a ruganyosság fejlesztését, a dobások az összerendezett mozgás tökéletesítését szolgálják.

Az atlétikai gyakorlatok végzésekor a tanulók mindig maximális teljesítményre törekednek, mert *az atlétika természeténél fogva, még legegyszerűbb gyakorlási formájában is, versenyjellegű.* Az elért teljesítmenyeket a tanulók is tudják értékelni, mert módjukban van másodpercekben, centiméterekben mérhető eredményüket társaikéval összehasonlitani. Éppen versenyjellegénél fogva az atlétika kiválóan alkalmas olyan értékes tulajdonságok kialakítására, mint a figyelem, a kitartás, a küzdeni tudás és az erők összpontosítása. Az atlétikai gyakorlatokat a tanulók általában kedvelik, könnyen elsajátítják technikájukat. S mivel többnyire levegőn, napfényben, tehát egészséges környezetben végzik, fejlődésükre gyakorolt hatásuk még nagyobb.

Az atlétikai mozgásokat meghatározott módon kell végrehajtani, mert különben nem tud a tanuló jó eredményeket elérni. Az iskola az elérendő eredményeket a tizéves gyermekek teljesítő képességét figyelembevéve, számszerűen is meghatározza. Pl. 50 méteren a helyes futás megtanulása és gyakorlása után a tanulónak a 11,6 mp körüli időt el kell érnie, vagy magasugrásban nekifutással az év végén a 85 cm-t át kell tudni ugrania, távolugrásban 240 cm távolra kell érkeznie. Dobásgyakorlatként kislabdával távolba és célba kell hajítaniuk.

Az atlétikai gyakorlatok oktatásánál az V. osztályban *a legfontosabb* a mozgások technikájának, *a végrehajtás előírt mód-*

jának elsajátítása. A számszerű eredmény fokozása ebben az osztályban csak ezután következik, és még az év végén is csak akkor helyez a testnevelő tanár súlyt erre, ha az osztályban mindenki képes a futás-, ugrás-, dobásgyakorlatokat helyesen végrehajtani.

Nevelési szempontból az V. osztály testnevelési anyagának legértékesebb része a játék. Komoly gyönyörűséget, nagy élményt jelent a tízéves fiú és leány számára. Alkalmat ad a közösséghez, a határozott szabályokhoz való alkalmazkodásra, az egyéni érdek alárendelésére, a kezdeményezésre, önállóságra, figyelmezettségre, a bajtársi érzésre, az önuralomra, a határozottságra, és egy sor más alapvető fontosságú jellemvonás nevelésére. Éppen ezért a testnevelési óra igen jelentős helyet biztosít a játék számára. Ezek a játékok elég egyszerűek, nem túlságosan megerőltetők, azonban bizonyos mértékig már az sportjátékok (kézilabda, röplabda stb.) előkészítését is szolgálják.

Nagyjából áttekintést kapott a szülő az V. osztályos egésséges tanulók előtt álló testnevelési feladatokról. Meg kell állapítani, hogy ezen a téren, egészen ritka, kivételes eseteket nem számítva, nincsenek megoldhatatlan problémák, de tulajdonképpen komoly nehézségek sem.

Vajon a szülő is olyan fontosnak tartja-e a testnevelés tantárgyat, mint a tanulók? Lelkesedik-e vele együtt, amikor az iskolából hazajövet gyermeke csillogó szemmel és szinte lélegzetvétel nélkül arról számol be, hogy a mai testnevelési órán csuda jó volt, mert a játék elején még úgy látszott, hogy a másik csapat megver bennünket, de aztán a Pisti, a Bandi meg én úgy meghúztuk, de úgy, hogy elsők lettünk. Vagy még ki sem nyitotta a szülő egészen az ajtót, és már kiabálja fia: „Édesanyám, az óra végén fociztunk, és két gólt rúgtam!" Ugye, a legjobb esetben kedves mosollyal nyugtázza a szülő az amúgy is kitűnő tanuló gyermek felhevültségét, vagy ha nem olyan jó tanuló, elvágja lelkesedésének fonalát azzal a megjegyzéssel, hogy „inkább a tanulással törődnél, és számtanból, nyelvtanból ne állnál olyan gyengén". A megjegyzés második fele önmagában megállja a helyét, mert valóban fontos, hogy a gyermek tanulja a számtant, nyelvtant. De *a tantárgyak szembeállítása*

nagy hiba. A gyermek egészséges, ellenálló szervezete igen fontos, ez pedig sokban köszönhető a rendszeres testnevelésnek, játéknak, szabad levegőn végzett mozgásnak.

Más szülők, ismét, büntetésként eltiltják gyermekeiket az iskolai játékdélutánoktól, vagy a napi félórás játéktól a barátokkal a játszótéren — azon a címen, hogy minden idejüket tanulásra kell fordítaniuk, mert gyengén tanulnak. Nem járnak el helyesen azok a szülők, akik így cselekszenek, még ha jóhiszeműek is. A kívánt eredmény pedig csaknem bizonyosan elmarad, de ha nehezen meg is születik, a gyermek egészsége — amennyiben hosszabb ideig tartó rabságról van szó — feltétlenül kárát vallja.

A megoldás a gyenge tárgyak tanulásában való segítségnyújtás, a tanulás helyes módszerének kialakítása, a tanulási idő gazdaságos kihasználása, de emellett minél több mozgási lehetőség biztosítása a szabadban, a részvétel az iskolai játékdélutánon, esetleg a külön torna-tanfolyamon.

A világban végbemenő technikai fejlődéssel egyidőben az ember testi fejlődésének, ereje, ügyessége, gyorsasága, állóképessége gyarapodásának is fokozódnia kell. Magunkon tapasztalhatjuk, hogy rohanó, száguldó életünkben nem könnyű a helytállás. Nyugodt, higgadt, kiegyensúlyozott, idegileg, fizikailag egyaránt erős, egészséges embereket igényel. Ha ezt elfogadjuk, megértjük, akkor el kell fogadnunk és így kell értékelnünk a gyermekek testnevelési igényeit, eredményeit. A helyes szemlélet kialakítása minden szülőnek egyaránt kötelessége.

Beszélni kell arról is, mennyiben képesség kérdése a testnevelési feladatok megoldása. *Az V. osztályban a tantervi anyag elsajátítása és a követelmények teljesítése semmilyen vonatkozásban sem képességek kérdése.* A gyermekek különböző testi felépítettségűek, más-más alkatúak, különböző súlyúak. Ebből következően az egyik hamarabb tanulja meg a gyakorlatokat, előbb alakulnak ki megfelelő készségei, és ezzel párhuzamosan gyorsabban fejlődnek testi képességei. A másik egy-két héttel, esetleg egy-két hónappal később. de el tud jutni ugyanerre a fokra. Különbségnek az év végén tulajdonképpen

csak a gyakorlatok kivitelezésében szabad lennie, és természetesen a másodpercek és centiméterek csekély eltérésben.

Hogyan tudja segíteni a szülő a nehezebben, lassabban fejlődő gyermekét testnevelési tanulmányaiban? Elsősorban a testnevelő tanár, egyes esetekben az iskolaorvos időben való megkeresésével (nem az osztályozó értekezletek előtti napon!). A szülő minden esetben nagy segítséget nyújt azzal, ha gyermekének otthon tapasztalt magatartását, tulajdonságait, jellemzőit őszintén feltárja, a tanár pedig az iskolai Pistáról vagy Mártáról tud a szülő előtt még ismeretlen vonásokat megrajzolni. Az ilyen megbeszélések és tapasztalatcserék azonban csak akkor jelentenek hathatós segítséget, ha a szülő és pedagógus kölcsönösen őszinték, és megbíznak egymásban.

Az esetek többségében az összeütközési pont szülő és tanár között a testnevelési érdemjegy. A szülői panaszok között a legtöbb így hangzik: „Miért négyes, miért nem ötös? Ez már csak nem különbség?"

Mit és hogyan osztályoz a pedagógus? Nem könnyű feladat a testnevelés osztályozása, mert igen sok összetevője van. Természetesen a testnevelő is ember, követhet el hibát az osztályozás területén, talán éppen abból kifolyóan, hogy a szülő nem sietett segítségére a tanuló helyes megismerésében. A pedagógus, lelkiismereti felelősségének tudatában, a legőszintébb segíteni akarással igyekszik osztályozni. A gyermeket teljes egészében nézi. *Adottságait, technikai és számszerű eredményeit, az év elejétől számított fejlődését veszi tekintetbe, és nem utolsósorban mérlegeli azt, hogy a tanuló mennyi energiát fektetett az órákon a tanulásba,* milyen szorgalommal gyakorolt, *mennyit adott egyéni munkájával csapatának a játékban.* Az a tanuló, aki viszonylag könnyen jut az eredményhez, de semmit sem tesz a közösségért, nem veti minden erejét latba csapata győzelméért, nem vesz részt az iskolai versenyekben, noha képességei köteleznék arra, nem igen érdemel ötöst testnevelésből. Aki jó képességei ellenére, figyelmetlensége következtében helytelenül végzi a gyakorlatot, rosszul idegzi be, az rosszul „felel" majd belőle. Az ilyen gyermek a többit is akadályozza a tanulásban, mert tanárának az ő hibái kijavítása miatt kevesebb ideje jut a többi tanulóra. De a tornafelszere-

lés rendszeres otthonfelejtése sem csupán magatartási vétség. A felnőtt dolgozó sem tudja teljesíteni feladatát munkahelyén, ha munkaeszközeit nem tartja rendben, karban.

Minden tiszteletet, és esetenként a legjobb eredményjegyet is megérdemli viszont az a tanuló, aki szinte felnőttes komolysággal, *szívósan, kitartóan, becsületesen igyekszik óráról órára teljesíteni a feladatokat.* Különösen áll ez a kezdetben félrehúzódó, gátlásos gyermekre, aki a tanár biztatása, bátorítása, dicsérete segítségével, az elért kisebb sikerek alapján nagyszerűen lesz úrrá idegein, izmain, és előbb-utóbb kézzelfogható, számokban is lemérhető eredményeket, fejlődést ér el.

Az elmondottak után talán már felesleges arról beszélni, hogy jogtalan az a panasz, amely szerint egy-egy tízéves gyermek „olyan jó mozgású", sőt, „túl mozgékony", pillanatnyi nyugta sincs — és testnevelésből „mégsem ötös". Ahogyan — jogosan — nem a jó nyelvérzéket osztályozza a nyelvet tanító pedagógus, hanem számonkéri a tanult anyagot, és beszámítja a tanuló erőfeszítését is, ugyanígy ad érdemjegyet a testnevelő is.

Azok a szülők járnak el helyesen, akik nem esnek kétségbe, ha az V. osztályban a negyedévi ellenőrző vagy akár a félévi értesítő idején az addig megszokott 5-ös helyett 4-es, 3-as, esetleg 2-es lesz gyermekük testnevelési osztályzata, hanem a fenti tanácsok alapján megkeresik a hiba forrását. *Ha a szülő és gyermek szemében nem a jobb érdemjegy kierőszakolása, hanem az eredmény javítása, fokozása a cél, feltétlenül javul az osztályzat is.*

Ami az otthoni gyakorlást illeti, otthon főként előkészítő és talajgyakorlatokat tud végezni a tanuló. Ebben aktívan is támogathatják őt szülei, pl. úgy, hogy ellenőrzik, javítják a mozgást. Nagyon hasznos, ha alkalmat adnak arra, hogy gyermekük sokat futkározhasson, ugrálhasson, labdázhasson a szabad levegőn, versengjen társaival. Ha van rá lehetőség, igen *hasznos a rádió reggeli tornájába való rendszeres bekapcsolódás* is. Ez részben azonos jellegű gyakorlást jelent a gyermeknek. Még jobb, ha szülő vagy idősebb testvér is részt vesz a rádió tornájában.

Az V. osztályba olyan tanulók is járnak, akiknek egészségi állapota nem felel meg az iskolai testnevlés követelményeinek.

Az ilyenek felmentést kapnak testnevelésből. *Tudniuk kell a szülőknek is, hogy testnevelés alól felmentést csak az iskolaorvos adhat.* A szakorvos véleményét természetesen figyelembe veszi, esetleg további vizsgálatra küldi a beteg gyermeket, és a kapott leletek alapján teljes vagy részleges felmentésben részesíti. A teljesen felmentetteknek jelen kell lenniük a testnevelési órán, de nem vesznek részt a munkában. Jelenlétükre mindenekelőtt azért van szükség, hogy később, egészségük javultával, könnyebben kapcsolódhassanak be ők is. Részleges felmentés esetén az orvos, a gyermek betegségének természetétől függően, egyes gyakorlatcsoportok végzése alól ad mentesitést.

Bellay László:

GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

Azt ma már nem kell bizonyítani, hogy szocializmust építő *társadalmunk az iskolától megkívánja, hogy a tanulókat fokozottabban készítse fel az életre.* Az életben azonban nemcsak elméleti tudásra, hanem a gyakorlatban is felhasználható ismeretekre, készségekre is szükség van. Az élet gyakorlati tevékenységet, munkát kíván az embertől. A gyárakban, állami gazdaságokban, termelőszövetkezetekben bonyolult gépeket kell kezelnie a dolgozóknak, magasfokú technikai képzettséggel és a gépek műszerek kezelésének készségeivel is kell rendelkezniük.

A tanulóknak már az iskolában meg kell szokniuk és meg kell szeretniük a munkát, el kell sajátítaniuk azokat az alapvető készségeket, amelyek a sikeres munka végzéséhez szükségesek. A gyakorlatban használható ismereteket minden tantárgynak nyújtania kell, minden tantárgy keretén belül kell nevelni a munkára, a fizikai munka szeretetére.

Azonban az iskola hagyományos tantárgyai ezt a feladatot nem tudják egyedül megoldani, nem képesek a társadalom ezirányú igényeit teljes mértékben kielégíteni. Ezért szükség van olyan „tantárgyra" is, amelyben a legfontosabb tennivaló a fizikai munka végzése, gyakorlása. Ez az új tantárgy *a gyakorlati foglalkozás*, amely *a sokoldalú iskolai képzést a gyakorlati élet* követelményeinek kielégítése *felé szélesíti*, s az eddiginél nagyobb mértékben *biztosítja a gyermek mindenoldalú nevelését.*

A foglalkozásokon a tanulók *megismerkednek az ipari és mezőgazdasági munkával*, a mindennapi életben használt *kézi szerszámokkal. Megtanulják*, hogyan kell *használni* ezeket a szerszámokat, és használat közben megismerik a *feldolgozott anyagok tulajdonságait.*

A gyermek nem lesz mester a szerszámok kezelésében, nem is alkot a foglalkozások alatt remekműveket. Kialakul azonban benne az az igen hasznos tapasztalat, hogy minden munkához szükség van az ember értelmére és kezének ügyességére. Az értelem és a kéz együttműködése nélkül nincs eredményes munka. Megtanulja becsülni, értékelni a fizikai munkát és a maga tapasztalatai alapján ő maga teszi erkölcsileg egyenlő értékűvé a szellemi munkával.

A kézi szerszámok (kés, olló, kalapács, véső, reszelő, fűrész stb.) *mellett megismerkedik néhány kézi erővel működtethető géppel is.* Az üzemekbe, termelőszövetkezetekbe, állami gazdaságokba vezetett kirándulásokon pedig *meggyőződik a természeti energiákkal* (elsősorban az elektromossággal és a belső égésű motorokkal) *működtetett gépek hallatlan előnyéről.* Tapasztalja, hogy a természeti energiáknak az ember szolgálatába állítása mennyire megkíméli az embert a nehéz erőfeszítést kívánó fizikai munkáktól, mily nagy mértékben megkönnyíti az életet. Meglátja azt is, hogy a gépek felhasználása az ember munkájában, még igen sok lehetőséggel kecsegtet, amit korántsem használtunk ki. Hiszen a mezőgazdaság gépesítése még a kezdetén jár. A lehetőségek kiaknázása közös erőfeszítést kíván, ezt az egyes ember nem tudja megvalósítani.

Az ember munkájának megbecsülése, szeretete, a szocialista ember jellemvonása, ennek kialakításához járul hozzá a gyakorlati foglalkozás az általános iskolai oktatás és nevelés rendszerében

Emellett még nagyon *sok egyéb nevelőhatása* is *van e foglalkozásoknak.* A munka szeretete mellett *a felelősségérzetet* is nagymértékben *fejleszti.* Akár értékes, akár csekély értékű anyaggal dolgozik a gyermek, mindig érzi: rajta múlik, hogy az elkészített tárgy, az elvégzett munka hasznos lesz-e saját maga vagy esetleg a közösség számára. Az eredményes munka *pontosságot, figyelmet, kitartást, gondosságot követel.* A munka végzése során ezek a tulajdonságok is fejlődnek a gyermekben. Sokszor a szemétből előhúzott hulladékokból a tervezés, a gondolkodás és a gyermek munkája révén értékes, hasznos tárgyak készülnek. *A gyermek* munkájával alkot: *megismeri az alkotó munka örömét,* tapasztalja, hogy az értéket az ember munkája termeli.

A sokrétű munka folyamán igen *sokféle foglalkozással is megismerkedik a tanuló.* Azonban az iskola megláttatja vele, hogy az élet bármely területén is tevékenykedik valaki, úgy állhatja csak meg a helyét, ha kellő ismerettel, gyakorlati készséggel rendelkezik. A szakképzetlen, a hozzá nem értő ember munkája selejtes, értéktelen, munkatársai nem becsülik. E felismerés erőfeszítésre ösztönzi a tanulót és érdeklődését hajlamainak megfelelő pályák felé irányítja.

Az elkészített munkának nemcsak jónak, hanem szépnek is kell lennie. A jól végzett munka után érzett örömet nagymértékben fokozza a munka eredményének csinossága, szépsége. *A gyakorlati foglalkozásokkal* — legyen az ipari vagy mezőgazdaságban végzett munka — *a tanulók szépérzéke,* szép iránti szeretete *is fejlődik.*

Mit csinál a gyermek a foglalkozásokon?

Az iskolák a foglalkozások szerint két típusra oszlanak: ipari jellegű és mezőgazdasági jellegű iskolákra. A felosztás aszerint történt, hogy az iskola az ország milyen területére esik. Az ipari gyakorlatokat főleg ipari területeken, a mezőgazdasági gyakorlatokat természetesen csak mezőgazdasági területeken lehet végeztetni. Ezért az ipari területeken levő iskolákban nincsenek mezőgazdasági gyakorlatok, a mezőgazdasági területekre eső iskolákban pedig főleg mezőgazdasági munkákat végeznek a tanulók, de azért megismerkednek az ipari munka legegyszerűbb és legszükségesebb fogásaival is.

Az ipari területeken működő iskolákban, az ötödik osztályban *papírból, huzalokból* (drótból), *bádogból készítenek különböző hasznos tárgyakat a gyermekek.* Ezenkívül *megtanulnak bánni a tűvel és cérnával is:* kapcsokat, gombot varrnak fel, stoppolnak, foltoznak.

A gyakorlatokon a fiúk és leányok közötti különbségekre is tekintettel van az iskola. A nagyobb erőfeszítést igénylő munkák helyett a leányok kézimunkáznak: megtanulják a kézi varrás, hímzés és kötés alapelemeit.

A mezőgazdasági területeken működő iskolákban az ötödik osztályos tanulók *ősszel megtanulják a konyhakerti talajművelést,* trágyázást: ásnak, kapálnak, gereblyéznek, ágyásokat készítenek. Közben *megismerkednek a* nyár végén és ősszel

ültethető *konyhakerti növényekkel, vetési és ápolási munkálataikkal.* Terméseket, magvakat gyűjtenek be, *segítenek a gyümölcsösök kártevői elleni küzdelemben.*

A téli időszakban — amikor a mezőgazdasági munka nagyrészt szünetel — *főleg műhelyben dolgoznak.* A fiúk olyan munkafogásokat sajátítanak el, amelyekre a mezőgazdasági munka során szükségük lesz. Megismerkednek a fűrésszel, ráspollyal, reszelővel, fonálfűrésszel stb. *Olyan tárgyakat készítenek, amelyekre mezőgazdasági gyakorlataik során szükségük lesz:* kitűző cöveket, palántázófát, szerszámtisztító kést, tojásosztályozót, etetővályút stb.

Mialatt a fiúk a műhelyben tevékenykednek, azalatt a *lányok kézimunkáznak:* varrnak, javítanak, megtanulnak kötni.

A műhelymunkán és kézimunkán kívül *mind a fiúk, mind a lányok megismerkednek a baromfitenyésztés jelentőségével, feltételeivel, az állatok gondozásával, takarmányozásával,* betegségeikkel, a tojáshozam problémájával stb. Megtanulják a tojásvizsgálat módját, a tojás tartósítását.

Tavasszal ismét kint folyik a munka: magvakat vetnek, *megtanulják a vetés különböző módjait és a palántázást.* Elsősorban a konyhakertekben tevékenykednek. A kikelt vetéseket gondozzák, gyomlálnak, ritkítanak, kapálnak, öntöznek. Meg kell ismerniük a leggyakoribb gyomnövényeket. *Az állatgondozást is gyakorolják.* Kotlóst ültetnek, gondoznak, mesterségesen és természetesen keltetett csibéket nevelnek fel.

E vázlatos felsorolásból is látszik, hogy már az ötödik osztályos tanuló igen hasznos ismereteket és készségeket szerez a gyakorlati foglalkozások során. Mégis találkozunk olyan felfogással hogy ez nem „fő", hanem „mellék" tantárgy. Talán világos az olvasó előtt, hogy az ilyen vélemény mennyire káros lehet a tanuló számára, ha maga is csatlakozik hozzá. Igaz ugyan, hogy otthon ezekre az órákra általában nem kell tanulni, nem kell leckét csinálni. Mégsem mondhatjuk, hogy ez a gyermek tanulmányainak olyan része, amellyel a szülőnek nem kell törődnie, amely után nem kell érdeklődnie. A tanulók általában nagy érdeklődéssel számolnak be a foglalkozásokon végzett munkáról, eredményeikről, sőt, a sikertelenségekről is.

Ezekben az esetekben az *iskola a szülőktől azt várja, hogy értékeljék gyermekeik lelkesedését és érdeklődjenek munkáik iránt.* Nagy hiba lenne lebecsülni a gyermek munkáját kezdetlegessége, egyszerűsége miatt. Ha a szülő el is mondja véleményét, bírálatát a gyermek munkájáról, abból mindig csendüljön ki, hogy nagyra becsüli a tanulóknak ezt a foglalkozását is, és örüljön együtt gyermekével a sikereknek, eredményeknek. Egy egyszerű ágyásjelző táblácska elkészítése annak, aki ért hozzá, nem nagy dolog. A gyermek számára azonban, aki ilyen természetű munkába csak belekóstolt: az alkotó munka örömét jelenti. Tervezni, rajzolni, mérni és kivitelezni kellett. Sokat tevékenykedett, amíg idáig, a kész ágyásjelző táblácskáig eljutott, amelyet még használni is fognak. *Biztassa a szülő gyermekét a gondos, pontos, lelkiismeretes munkára.* Hozzon fel példákat saját tapasztalataiból, munkatársai életéből, hogy a közösség milyen nagyra értékeli a gondos, lelkiismeretes munkát és mennyire megveti a silányat.

Igen jó eredménye lesz annak, ha a tanuló szabad idejében odahaza is dolgozhat. Egyrészt a család számára, másrészt saját szórakozására végezzen hasznos munkát. Engedje meg a szülő, hogy használja az otthoni szerszámokat, készítse el otthon is azokat a tárgyakat, amelyeket a maga számára hasznosnak vél. *A család felnőtt tagjai ne legyenek türelmetlenek a gyermek eredménytelen vagy silánynak tűnő munkája láttán.* Segítsék abban, hogy észrevegye, miért sikerült gyengébben a munka, de ne vegyék ki kezéből a szerszámot. A gyermek kezéből kiragadott bicska, a helyette elvégzett munka, fájdalmas sebet vág önbizalmán és elveszi kedvét az önálló munkától, nem fejlődik kezdeményező ereje. Természetesen figyelmeztessék a gyermeket a baleseti lehetőségekre és az óvintézkedések betartására.

Fokozza a tanuló érdeklődését, *kedvét a fizikai munka végzésére, ha saját kis műhelysarka, szerszáma* (szerszámos ládája) *van.* Az ötödik osztályos gyermek számára vett ajándékok között már (s később mindinkább) legyenek szerszámok, technikai játékok is. A mezőgazdasági területeken ezenkívül biztosítson a szülő kis kertrészletet a gyermek számára, egy-egy „saját" gyümölcsfát, amelynek gondozása az ő feladata. Ne tiltakozzék ellene, ha állatokat tart, sőt, segítse elő, hogy legyenek állatai.

A segítés mellett lépjen fel a szülő igényekkel is! Ne engedje meg a szertelen, mindenbe belekapkodó, a mindent elkezdő, de semmit be nem fejező munkát! Biztassa gyermekét József Attila örökszép gondolatát tartalmazó soraival:

„Dolgozni csak pontosan, szépen,
Ahogy a csillag megy az égen,
Úgy érdemes!"

Juhász Ferenc:

OSZTÁLYFŐNÖKI ÓRA

Van az általános iskola felső osztályaiban hetenként egy-egy óra, amelynek az a *fő feladata, hogy a tanulókban megfelelő erkölcsi ismeretek, érzelmek, s a helyes erkölcsi magatartás készségei és szokásai alakításához hozzájáruljon:* ez az osztályfőnöki óra. Természetesen ne gondoljunk arra, hogy a tanulók erkölcsi nevelése csak ezen az órán folyik. Hiszen minden tanár igyekszik tantárgya tanítása során nevelni, fejleszteni a tanulók erkölcsi fogalmait, érzelmeit és magatartását egyaránt. Pl. Petőfi „István öcsémhez" című versének a feldolgozása közben a magyartanár is arra neveli a gyermeket, hogy tisztelje szüleit és legyen hálás irántuk. Ugyanígy pontosságra, helyes magatartásra, segítőkészségre — tehát a magatartás helyes szokásaira is — nevel a számtantanár éppúgy, mint a gyakorlati munka tanára is. Az osztályfőnöki órán folyó erkölcsi beszélgetések viszont az egyes tanórákon megismert erkölcsi fogalmakat, szabályokat, elveket kiegészítik és bizonyos mértékig rendszerezik is.

Emellett ezt az órát használja fel az osztályfőnök arra is, *hogy felkészítse a tanulókat az iskolában és az iskolán kívül elvégzendő közösségi feladatokra, megbeszélje a tanulóközösségben felmerült sok-sok problémát:* az osztály tanulmányi helyzetét, a hiányzásokat, igazságot tegyen az apró-cseprő összeütközésekben, vagyis szervezze a tanulók életét.

Így az osztályfőnöki órának csak egy részét fordítja az osztályfőnök a tanulók erkölcsi ismereteinek, érzelmeinek és magatartásának formálására.

Éppen ezért nagyon kívánatos, hogy a szülők is megismerjék, mire nevelik gyermeküket ezen az órán, milyen erkölcsi követelményekkel lép fel az iskola a tanulókkal szemben. Az eredményes nevelés szempontjából ugyanis elengedhetetlen,

hogy odahaza a szülők is hasonló követelményeket támasszanak gyermekeikkel szemben. Így válik lehetővé, hogy a szülők is elmélyítsék, megerősítsék az iskola erkölcsnevelő munkáját, s hozzájáruljanak ahhoz, hogy a közösen formált erkölcsi ismeretek ne csak a gyermek meggyőződésévé váljanak, hanem jól is *viselkedjék.*

Vegyük tehát sorra, *milyen jó tulajdonságokat igyekszik az osztályfőnök formálni* az V. osztályos tanulókban. Ebből is képet kaphatunk arról, hogy milyen követelményekkel lép fel az iskola.

A helyes közösségi érzés és magatartás nevelése különösen fontos az ötödik osztályos tanulóknál. Hiszen igen sok helyen — különösen falun —, különböző iskolákból s különböző alsótagozati osztályokból kerülnek a gyermekek az első felsőtagozati osztályba. Gyakran alig ismerik egymást, különböző szokások alakultak eddig ki bennük, s bizony ez megnehezíti a munkát a tanév elején. Ehhez még hozzájárul az a már említett körülmény is, hogy az V. osztályban több nevelő hatása érvényesül. Egy-egy tanár kevesebb időt tölthet velük, mint a régi osztálytanító, s bizony a gyermekek hamarosan megtalálják, hogyan bújhatnak ki a komoly munka és fegyelem eddig megszokott követelményei alól az új viszonyok között.

Megnő a tevékeny, tagjaival szemben komoly követelményekkel fellépő osztályközösség jelentősége. A közösségi tudat és érzés nevelése nemcsak a tanulás és az iskolai fegyelem kialakítása és biztosítása szempontjából fontos. A jó közösségi magatartású gyermek a családban is kevesebb gondot okoz, sőt, értékesebb tagja lesz a családnak is, mint a közösségi feladatok alól kibúvó, a másik ember iránt közömbös, csak magának élő, önző gyermek.

Éppen ezért — a szülők érdekében is — igyekszik az iskola rávezetni a gyermekeket arra, hogy *a közös összefogás szükséges és az egyén számára is hasznos.* Megtanulják, hogy az ember a céljait csak a közösség céljaival összhangban tudja helyesen megvalósítani. Fontos tehát, hogy a közös cél érdekében összefogjon az egész osztály. Az osztály közös célja pl., hogy minél jobb eredményeket érjen el, minél magasabb legyen az osztály tanulmányi átlaga, s az osztály tagjai legyenek példamutatóak,

fegyelmezettek, barátkozzanak egymással, segítsenek azon, akinek szüksége van reá. Ez a közös cél azt követeli, hogy minden tanuló eredményének jobbnak kell lennie, mint az előző évben volt. Az egyes gyermek — különösen a gyengébb tanuló — aligha tudná ezt megvalósítani a közösség összefogása, segítsége nélkül. Az osztály segíti, támogatja tagjait — de egyben követel is tőlük, kemény munkára serkenti őket. Az ötödik osztályban a közösség már képes arra, hogy segítse tagjait abban is, hogy leküzdjék rossz tulajdonságaikat. Azon az úton is neveli a tanulókat, hogy feladatokat bíz rájuk, ellenőrzi azok elvégzését, dicsér vagy korhol, érdem szerint. Alkalmat ad tehát arra, hogy a gyermekek értékes tulajdonságai kialakulhassanak egy-egy feladat jó elvégzése folyamán. Az osztályközösségben lassan kialakul az egészséges közvélemény, amely jóra serkent minden tanulót, elítéli a rosszat és szorgalmas munkára ösztönöz. Ilyen jó, erős közösség alapjait igyekszik az osztályfőnök a legjobb szándékú tanulók közreműködésével lerakni az ötödik osztályban.

Nagyon fontos az egyén, de az egész társadalom szempontjából is, hogy az ember értékes célokat tűzzön maga elé. Erre is nevelnünk kell a fiatalokat. Az osztályfőnöki órán és az egész *osztályfőnöki munka során igyekszik az iskola rávezetni az ötödikeseket arra, milyen értékes célokat tűzhet maga elé egy-egy gyermek* — s az egész osztály —, a tanév egyes szakaszaiban, illetve az egész tanévre vonatkozóan. Pl. milyen elérhető célt tűzhet maga elé egy-egy tanuló, tanulmányi eredményének megjavításában? Az, aki számtanból gyenge elégséges, és még jó néhány tárgyból van hasonló jegye, nem tűzheti maga elé, hogy év végére jórendű lesz. Először meg kell találni, melyek azok a tantárgyak, amelyekből elsősorban kell javítania osztályzatán, amelyekben feltétlenül pótolnia kell a hiányokat továbbhaladása érdekében. Miután sikerült megtalálni a leggyengébb pontokat, meg kell keresni a lemaradás okát. Lehetséges, hogy a megelőző tanulmányokban voltak súlyos lemaradások — ezeket pótolni kell. Lehet, hogy rossz módszerrel tanult — ezen változtatni kell. Az is előfordul, hogy csupán a tanulás elhanyagolása játszott szerepet — ez esetben az osztály szigorú figyelmeztetésére van szükség. Végül a tanulók összedugják fejüket, és több jó tanácsot adnak arra, hogyan javít-

son az illető tanulmányi átlagán. Így tud az osztályközösség megfelelő segítséget adni tagjainak ahhoz, hogy gyorsabban haladjanak, pótolják hiányosságaikat.

Az osztályfőnöki órán szóba kerül a jó pajtásság kérdése is. Tudjuk, hogy a gyermekek romantikára való hajlama ebben a korban sokszor helytelen utakon keres magának levezetést. A gyermekek nemegyszer hajlamosak közös csínytevésekre, sőt, veszélyes vállalkozásokra is. A pajtásság maga igen szép dolog. Sok gyermekkori pajtásságból egy életre szóló igaz barátság fejlődhet, de csak akkor, ha helyes, tartalmas szórakozások, közös munkák fűzik össze a kis pajtásokat és nem csínytevések.

A szülők is segíthetik gyermekük helyes pajtási kapcsolatainak kialakulását. Sajnos, még ma is akadnak szülők, akik ahelyett, hogy a pajtások helyes megválasztásában segítenék gyermeküket, a könnyebb utat választva vagy egyszerűen eltiltják a barátkozástól, vagy pedig egyáltalán nem törődnek azzal, ki gyermekük pajtása. Mindkét eljárás helytelen. A gyermeknek szüksége van jó pajtásokra, szüksége van arra, hogy minél előbb értékes kapcsolatai legyenek társaival.

Rávezeti az iskola a tanulókat arra is, hogyan segíthetnek egymásnak a jó pajtások. De ugyanakkor az osztályfőnöki órán szóba kerülnek a „segítés" helytelen formái, mint a súgás, és azok az apró diákbűnök, amelyek egyelőre ártatlanoknak látszanak, de igen komoly jellemhibákká nőhetik ki magukat. Ilyen pl. a puskázás: a csalás diákváltozata, vagy az árulkodás, amely sokszor a hízelgés, a könnyű érvényesülés, a karrierizmus előfutára. Ugyanakkor megtanulják azt is, hogy mikor van helye a jogos bejelentésnek, amely az egész közösség érdekeit, becsületét védi, s amely a hiba elkövetőjét arra figyelmezteti, hogy felelős tetteiért.

Segítséget nyújt az ötödikeseknek az osztályfőnöki óra a tanulás helyes módszereinek a kialakításához is. Megbeszélik, hogyan osszák be idejüket a házi feladatok elvégzéséhez, milyen sorrendben tanulják az egyes tantárgyakat, hogyan kell helyesen tanulni az idegen nyelvet. Eligazítást kapnak a szabad idő helyes felhasználására is. Arra buzdítja őket az osztályfőnök, hogy a játék és szabad levegőn való tartózkodás mellett használjak fel szabad idejük egy részét értékes könyvek olvasására, érté-

kes anyagok gyűjtésére és igyekezzenek segítségére lenni szüleiknek a kisebb-nagyobb házi munkák elvégzésében.

Arra nevelik a gyermekeket az iskolában, hogy a szülők iránti szeretetet és tiszteletet elsősorban azzal mutassák ki, hogy segítségükre vannak rendszeresen a házi teendők elvégzésében, figyelmesek, előzékenyek szüleikkel szemben. Tehát nem pusztán a szép érzelmekben és szavakban megnyilvánuló gyermeki szeretetre neveli az osztályfőnöki óra a tanulókat, hanem a tettekben megnyilvánuló szeretetre.

Az iskola mellett főként a szülőkön áll azután, hogy az a céltudatos nevelés, amely a munkához és a szülőkhöz való helyes viszony kialakítására irányul, milyen mértékben hat ki a gyermek tényleges viselkedésére. A gyermek csak akkor szokja meg ugyanis a rendszeres tanulást, ha a szülők ellenőrzik. A szabad idő értelmes felhasználásához is — s ez nagyon fontos az életben —, elsősorban a szülők következetessége segít. Hiába hívja fel az osztályfőnök a tanuló figyelmét arra, hogy segítsen szüleinek a házi munkában, hiaba hangsúlyozza a tevékeny emberszeretet fontosságát, ha közben a szülők „majomszeretettel" kényeztetik gyermeküket, kiszolgálják mindenben. A gyermek így önzővé, túlzottan igényessé válik, s csak a könnyű szórakozásokban leli majd örömét felnőtt korában is.

Az ember egyik legszebb jellemvonása a haza igazi szeretete. Ennek a nemes tulajdonságnak a kialakítását is korán el kell kezdeni. Az ötödik osztályban az a feladat, hogy az eddigi nevelés eredményét összefoglalja, rendszerezze, és így is elmélyítse azt. Ezért az *osztályfőnöki órán* folyó erkölcsi nevelés keretében is *igyekszik az iskola elmélyíteni a szülői ház, a szülőföld szeretetét.* Aki ugyanis nem szereti a szülői házat, szülőföldjét, az nem szereti igazán és mélyen hazáját sem. A hazaszeretet megalapozása érdekében nagy íróink — ebben a korban elsősorban Arany, Petőfi, Gárdonyi — szülőföldről írt verseinek, regényeinek feldolgozásával, s a gyermekek közvetlen élményeinek a felhasználásával igyekszik az iskola a hazafias érzelmeket fejleszteni.

Ugyanekkor arra is törekszik, hogy korukhoz képest értékeljék azt a fejlődést, amely a szocialista munka nyomán a szülőföldön, a hazai tájon végbemegy, amelynek következtében

az átalakul, gazdagodik. A gyermek érzékeny az újra, a körülötte levő változásokra, felfigyel egy-egy új lakótelep, egy-egy új üzem, park, úttest épülésére. De nem tudja kellőképpen értékelni. Ha azonban tudatosítjuk benne, hogy mindez szüleik, rokonaik, a magyar nép alkotó munkájának eredménye, akkor nemcsak élvezi az újat, hanem hamarabb meg is becsüli. Jobban megbecsüli új alkotásainkat és megszereti az újat létrehozó magyar népet.

Különösen *megnő a ragaszkodó szeretet a szülőföld és a szocialista haza iránt, ha megismeri a gyermek, hogyan élt,* milyen körülmények között dolgozott *a nép a kapitalizmus viszonyai között és milyen hősi harcokat folytatott szabadságáért a múltban.* Ezért az osztályfőnöki órán folyó erkölcsi nevelés során igyekszik az iskola megismertetni az V. osztályos tanulókkal: hogyan éltek a munkás- és szegényparaszt gyermekek a múltban. Milyenek voltak életkörülményeik, tanulási lehetőségeik, kilátásaik a Horthy-Magyarországon. Bizony, sok esetben szomorú, sanyarú sorsuk, kilátástalan életük és nyomoruk tiltakozó hangú leleplező írásokra ihlette legnagyobb íróinkat is. A legmeggyőzőbb azonban a gyermekek számára, ha saját szüleik elbeszéléseiből, azok élményei alapján ismerik meg a múlt nehéz körülményeit.

Arra neveli az iskola az osztályfőnöki órán is a gyermekeket, hogy igyekezzenek szorgalmas tanulással felkészülni arra, hogy értékes polgárai legyenek a hazának, s ahol tudnak, már most *kapcsolódjanak be közvetlen környezetük szépítésébe.* Hiszen sokat tehet a sok-sok ezer szorgos kéz a parkok rendbentartásában, a fásítás országos érdekű munkájában, a termelés számára hasznos anyagok, hulladékok stb. gyűjtésében. A gyermek így — saját munkája alapján is — jobban értékeli a közösség erőfeszítésének eredményeit. Ezzel arra is nevelődnek, hogy kíméljék, védjék a közösség vagyonát. Kíméljék, védjék a növényeket és az állatokat, a fákat, parkokat, virágokat. Tudatosodik bennük, hogy aki durva a növényekhez, állatokhoz, általában a természethez, az durva az emberekhez is.

Így alapozza meg és tudatosítja lépésről lépésre az ötödik osztályos osztályfőnöki óra a gyermekek helyes, tevékeny szocialista hazaszeretetét, s a szocialista építő munkán dolgozó

nép — mindenekelőtt a szülők, rokonok, s rajtuk keresztül az egész magyar dolgozó nép — szeretetét.

Az osztályfőnöki órán folyó erkölcsi nevelés egyik fontos feladatának tekinti a tanulók jellemének, akaratának fejlesztését is.

Különösen *sokat foglalkozik* ebben a korcsoportban *az igazmondás és hazugság, az őszinteség, a bizalmaskodás és a ravaszság kérdésével.* A tanulók egy része ebben az életkorban sincs tisztában az igazmondás fogalmával. Még előfordul, hogy a tévedést, vagy fogyatékos tudást hazugságnak bélyegzi a tanuló. „Gyuri hazudott, mert azt mondta, hogy Szolnok már nem Magyarország" — halljuk. Nincsenek tisztában azzal, hogy csak az nevezhető „hazugnak", aki a megtévesztés szándékával nem mond igazat. Ezért megtanulják az osztályfőnöki órán: ki nevezhető igazmondó embernek, mit jelent a szavahihetőség. Megtanulják azt is, hogy tapasztalataikról — tehát amit láttak hallottak, átéltek —, mindig torzítástól, elfogultságtól, szándékos ferdítésektől mentesen, a valóságnak megfelelően kell beszámolniuk. Nem szabad semmit sem eltitkolniuk, ami valamilyen tény, közös érdeket érintő kérdés tisztázásának érdekében fontos. Nem hallgathat el semmit, amiről szüleinek, tanárának, elsősorban magának a tanulónak az érdekében, tudniuk kell. Legyen őszinte velük szemben akkor is, ha az pillanatnyilag kellemetlen, vagy hátrányosnak tűnik számára, bízzék bennük. Ez nem jelenti azt, hogy bizalmaskodó módon mindenkivel közölnie kell azt, amiről tudomást szerez. Az ilyen fecsegés, bizalmaskodás, nem tévesztendő össze az igazi őszinteséggel. Sőt, képesnek kell lennie arra, hogy bizonyos titkokat a közösség, a család érdekében megtartson.

Rávezetik a gyermeket ezek az órák arra, mennyire szégyenletes a hazugság, a ravaszság, amely mögött többnyire a gyávaság vagy önző egyéni számítás lapul. Ugyanilyen ocsmány hiba a szószátyárkodás, a pletyka, amellyel alaposan ártunk embertársainknak.

Ugyancsak *fontos feladata ebben az osztályban az erkölcsi nevelésnek az osztályfőnöki órán,* hogy *tudatosítsa a tanulókban az állhatatosság szükségességét, vagyis azt, hogy a munkában tartós erőfeszítésre van szükség,* Céljaink elérése enélkül

elképzelhetetlen. Az állhatatosság megköveteli, hogy leküzdjük azokat az akadályokat, amelyek a gyenge akaratú embereknek olyan hamar kedvét szegik a munkában. Nem hivatkozhatnak a tanulók sem a munka elhanyagolása esetén apró-cseprő külső, zavaró körülményekre. — „Vendégek voltak nálunk", „nagy zaj volt a szomszéd szobában", „szólt a rádió" stb. — Tanulja meg leküzdeni az ilyen külső akadályokat, de tanulja meg leküzdeni a belsőket is: a lustaságot vagy az elkedvetlenedést a kezdeti sikertelenség, fáradtság miatt — ezt követeli tőle az iskola, s erre kell nevelnie a szülőnek is. Az állhatatos ember célratörő. Találékony a nehézségek leküzdésében, minden helyes eszközt felhasznál a cél elérése érdekében. Az ifjúsági irodalom alkotásai, amelyekre az osztályfőnöki órán felhívják a tanulók figyelmét — mint pl. az Ifjú gárda, Az acélt megedzik, Robinson, Scott kapitány utolsó útja —, érzelmi indítást adnak ebben az életkorban a fiataloknak az állhatatos, kitartó, célratörő életstílusra.

A szülők is sokat tehetnek azért, hogy az állhatatos munkára való képesség fejlődjék a gyermekben. Elősegítik azzal, ha figyelmeztetik a gyermeket, amikor egyszeriben abbahagyja a nagy dérrel-dúrral elkezdett bélyeg vagy gyufacímke gyűjtését, amikor társai bosszúságára egyszerűen kilép a játékból, azzal a kifogással, hogy már „fáradt", pedig esetleg az első sikertelenség vette el a kedvét —, tehát nem elég állhatatos a játékban sem. Figyeljék csak meg a szülők, hányszor fog hozzá gyermekük láthatóan komolyan a tanuláshoz, és alig pár perc múlva már valamilyen játékos foglalkozás köti le minden figyelmét — egyensúlyozni kezdi ujján a töltőtollat, papírgalacsinnal célozgatja a tintatartót, vagy valamilyen érdekfeszítőbb olvasmányt húz elő az asztalfiókból.

A szülőknek is következetesen kell közbelépniük ilyenkor, ha azt akarják, hogy eredménye legyen az iskolai erkölcsi nevelésnek, amely az állhatatlanság, a szeszélyesség és a szalmalángtermészet ellen harcolva a gyermek jellemének fejlődése szempontjából oly fontos akarat edzését tűzi ki célul.

Az ötödikes tanulókra — az új környezetben — az is jellemző, hogy élénkségük, elevenségük, lépten-nyomon áttöri a megengedett határokat. Még nem tudnak eléggé uralkodni magu-

kon. Sok esetben indulatosak, sértődékenyek. Ezért az *iskola — s ezen belül az osztályfőnök is — nagy gondot fordít az önfegyelem nevelésére.* Az ember csak akkor érheti el céljait, ha uralkodik ösztönein, feltörő indulatain. Korán meg kell tanulnia a gyermeknek, hogy értelmesen mérlegelje, mit tesz vagy nem tesz. Az indulat rossz tanácsadó! Sok keserves összeütközés, elhamarkodott cselekedet következményének a tudatosítása győzi meg lassan a gyermeket az önfegyelem szükségességéről. Ezért nem elég büntetni az elhamarkodott tetteket, hanem rá kell vezetni a gyermeket minden esetben indulatos cselekedete értelmetlen voltára és káros következményeire. Az osztályfőnök ilyen irányú munkáját a szülőknek is támogatniuk kell ilyen módon, ha azt akarják, hogy eredményes legyen az iskola jellemnevelő munkája.

Komoly feladatot jelent az ötödik osztályban a közösségi munkához szükséges rend és fegyelem, s a tanulók kulturált viselkedésének a kialakítása.

Az *osztályfőnöki órán* folyó erkölcsi beszélgetések során ezért *igyekeznek a tanulókat arra nevelni, hogy pontosan és rendszeresen járjanak iskolába és ne mulasszanak könnyelműen.* Ha szokásukká válik az iskolakerülés, az iskola elhanyagolása, el fogják hanyagolni később a munkahelyükön is a kötelességeiket. Előbb-utóbb szomorú sors vár az ilyen gyermekre.

Tudatosítják tehát bennük, *hogy „felsős" mivoltuk komoly követelményeket támaszt velük szemben a helyes magatartás, viselkedés tekintetében is.* A „felsős" tanuló az alsósok számára. többnyire követőkre találó példakép. Tehát igyekezniük kell jó példát adni a kisebbeknek. Ügyelniük kell testtartásukra, s arra is, hogyan közlekednek a folyosón, utcán — odahaza. Összeszedett, fegyelmezett testtartást és mozgást követel tőlük az iskola. Meg kell tanulniuk, hogyan üdvözöljék a felnőtteket, tanáraikat. Még az is szóba kerül, hogyan kell kezet fogniuk, bemutatkozniuk.

A kulturált, művelt gyermeket mindenekelőtt arról lehet megismerni, hogy tisztelettudó, elsősorban szüleivel, tanáraival, a felnőttekkel szemben. De a tiszteletnek meg kell nyilvánulnia pajtásaival, osztálytársaival, a hasonló korúakkal kapcsolatban is. Csak így válik szokásává az őszinte, tisztelettudó magatartás.

Megtanulják azt is, hogy a művelt tanuló tisztán, szépen beszél, kerüli a csúnya jasszkifejezéseket, az ocsmány trágárságokat. Sajnos, eléggé elterjedt a gyermekek között a durva, egymást becsmérlő szavak (hülye, marha, állat) gyakori használata. Az osztályfőnöki órán sorraveszik ezeket a hibákat és igyekeznek kiirtani az osztály életéből. Ha azonban a szülői ház nem fordít hasonló gondot az ízléses, szép magyar beszédre, aligha számíthatunk komoly eredményre.

Gondot kell fordítani ebben a korban arra is, hogy a tanulók megszokják a tisztaságot. *A testi kultúra,* a tisztálkodás, *a ruházat,* a *cipők tisztántartása* és óvatos, kíméletes használata *is szóbakerül az osztályfőnöki órán.* Bizony, sok fiatal nincs tisztában a helyes testápolás elemi követelményeivel, s főként nem vált még szokásukká az egészségi szempontból is fontos szabályok betartása (pl. alapos mosakodás, kézmosás étkezés előtt, fogmosás, körömtisztítás, cipők rendbentartása). Az osztályközösségben a legtöbb helyen külön felelősök ellenőrzik, ki milyen mértékben tesz eleget ezeknek az előírásoknak. A szülők tehetnek azonban e tekintetben a legtöbbet azzal, hogy megkövetelik gyermeküktől a tisztaságot, rendet.

A kulturáltság megköveteli azt is, hogy ügyeljen a gyermek tanszerének épségére és tisztaságára, és kíméletesen bánjon környezetében mindezzel. Figyeljék meg a szülők is, milyen a füzet, amelybe gyermekük ír, a könyv, amelyből tanul: szamárfüles, zsíros, elpiszkolt, tintafoltokkal ékeskedő, vagy ízlésesen beköti és tisztántartja-e?

A legapróbb dolgoknak is nagy jelentősége van a kulturált viselkedés és a jóízlés nevelése szempontjából.

Látjuk tehát, hogy az osztályfőnöki órán folyó erkölcsi nevelés során igyekszik az iskola formálni a tanuló erkölcsi ismereteit, helyes erkölcsi érzelmeit és magatartását egyaránt. Igyekszik nevelni őket a szülők, a magyar haza s a magyar nép tiszteletére és szeretetére, arra neveli őket, hogy a szülők és a haza, a magyar nép iránti szeretetüket tetteikben juttassák kifejezésre. Neveli ezzel őket a becsületes munkára, munka- és közösségi fegyelemre, fejleszti akaratukat, megalapozza a szocialista ember szép jellemvonásait.

Egyben látnia kell a szülőnek azt is, amint arra helyenként rámutattunk, hogy *az osztályfőnöki órán formált jó tulajdonságok csak abban az esetben válnak a gyermek sajátjává,* csak akkor alakulnak ki benne a helyes magatartás szokásai, *ha a szülők is párosítják erőfeszítéseiket az iskola nevelőmunkájával.* A szülőknek is céltudatosan és következetesen kell ezeknek a tulajdonságoknak a kialakításán fáradozni. Éppen ehhez kíván segítséget nyújtani az osztályfőnöki órán folyó nevelőmunka ismertetése.

TARTALOM

Előszó — — — — — — — — — — — — — 3
Bevezető (dr. Majzik Lászlóné) — — — — — — 5
Magyar nyelv és irodalom (dr. Vidor Pálné) — — — — 15
Orosz nyelv (Reininger József) — — — — — — — 29
Földrajz (Tóth Árpádné) — — — — — — — — 36
Számtan és mértan (Bellay László) — — — — — — 43
Növény- és állattan (dr. Stolmár László) — — — — 51
Rajz (Paál Ákos) — — — — — — — — — — 61
Ének (dr. Mészáros István) — — — — — — — 67
Testnevelés (dr. Zibolenné Czudar Margit) — — — — 75
Gyakorlati foglalkozás (Bellay László) — — — — — 86
Osztályfőnöki óra (Juhász Ferenc) — — — — — — 92

E kötet szerzői:

Bellay László általános iskolai igazgató, *Juhász Ferenc*, a Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársa, *dr. Majzik Lászlóné*, a Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársa, *dr. Mészáros István* általános iskolai tanár, *Paál Ákos* szakfelügyelő, *Reininger József* általános iskolai tanár, *dr. Stolmár László*, a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet tanára, *Tóth Árpádné* felsőfokú tanítóképzőintézeti tanár, *dr. Vidor Pálné* gyakorlóiskolai tanár, *dr. Zibolenné Czudar Margit* középiskolai tanár.

A borító Kurcsics Ernő munkája. Műszaki vezető: Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő: Heszberger Ede. A szedést 1962. X. 4-én kezdték meg. Megjelent 1962 XII. 1-én, 8000 példányban. Terjedelme 6,5 (A/5 iv.

62—3912 Szikra Lapnyomda, Budapest

ÁRA: 5,— Ft.